

د پوهنې وزارت

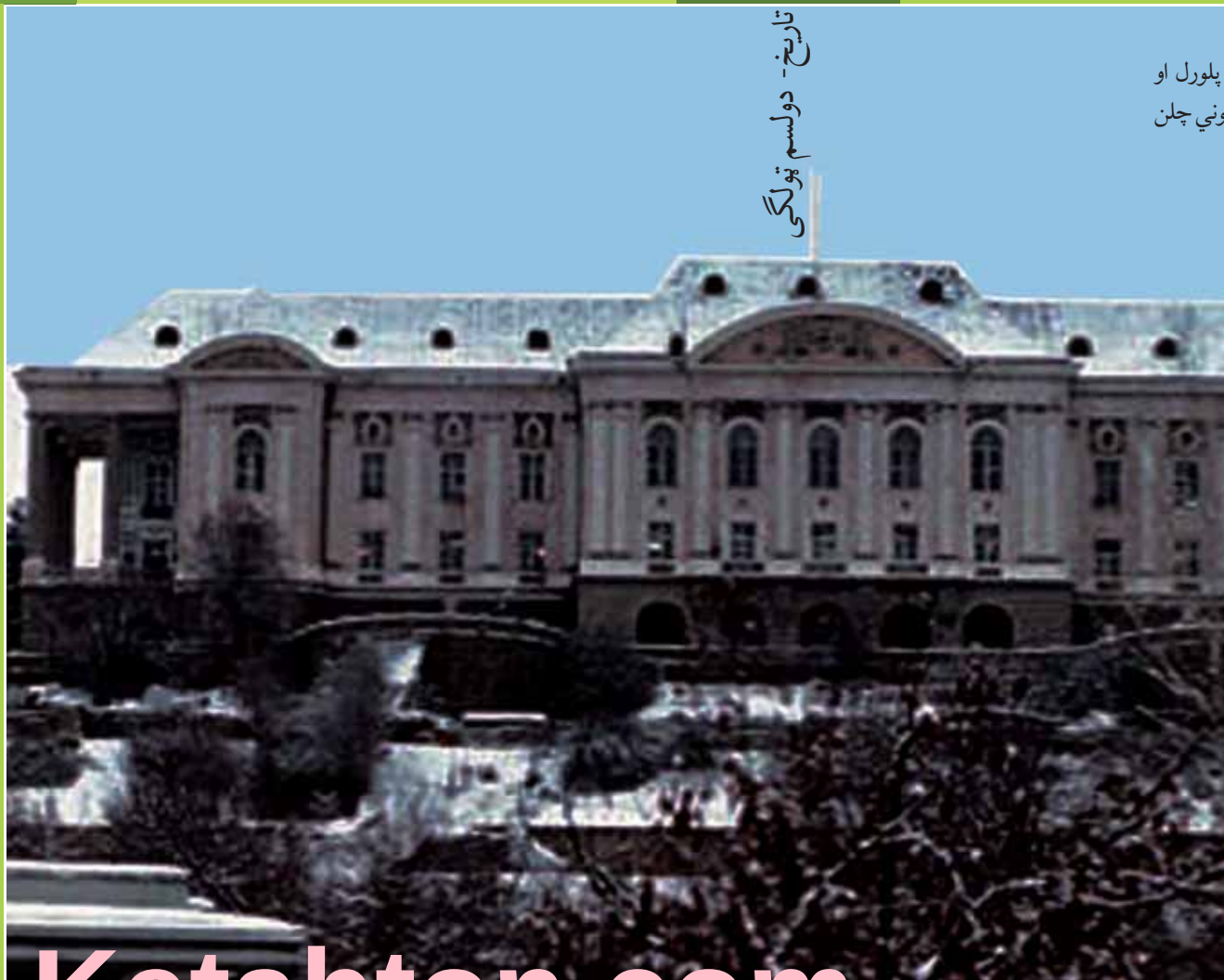
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

تاریخ

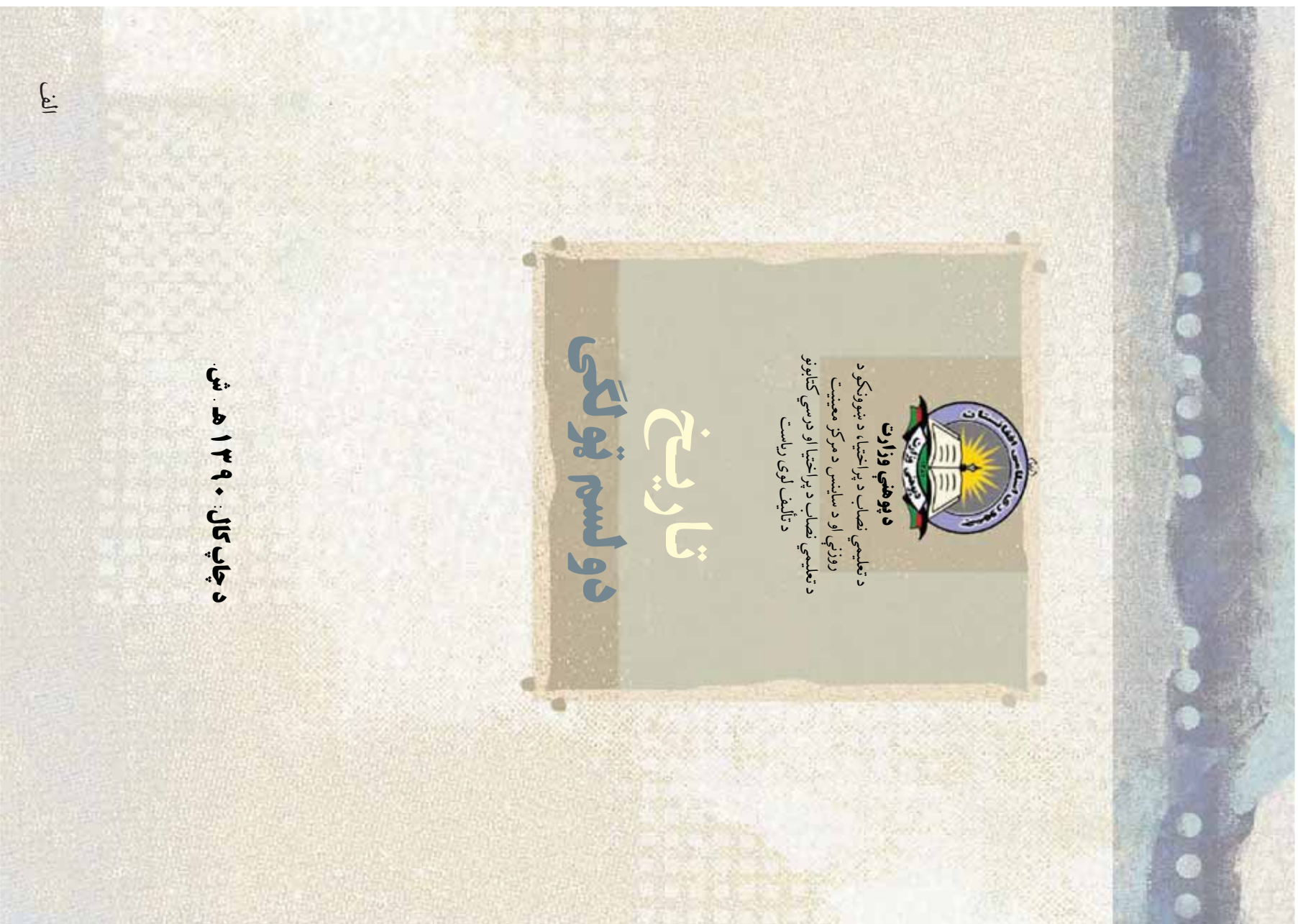
دولسم ټولگی

تاریخ- دولسم ټولگی

پلورل او
وړني چلن

Ketabton.com

ليکوالان:

- پوهنمل زلمی هوتکی
 - د سرمؤلف مرستيال شیر محمد رونقي
 - مؤلف قديم شیرزی: باکر خیل
- مسلکي ايديت:**
- سرمؤلف عبدالغياث غوری

د ژبې ايديت:

- محمد قاسم هيله من

دیني، سياسي او کلتوري کمیټه:

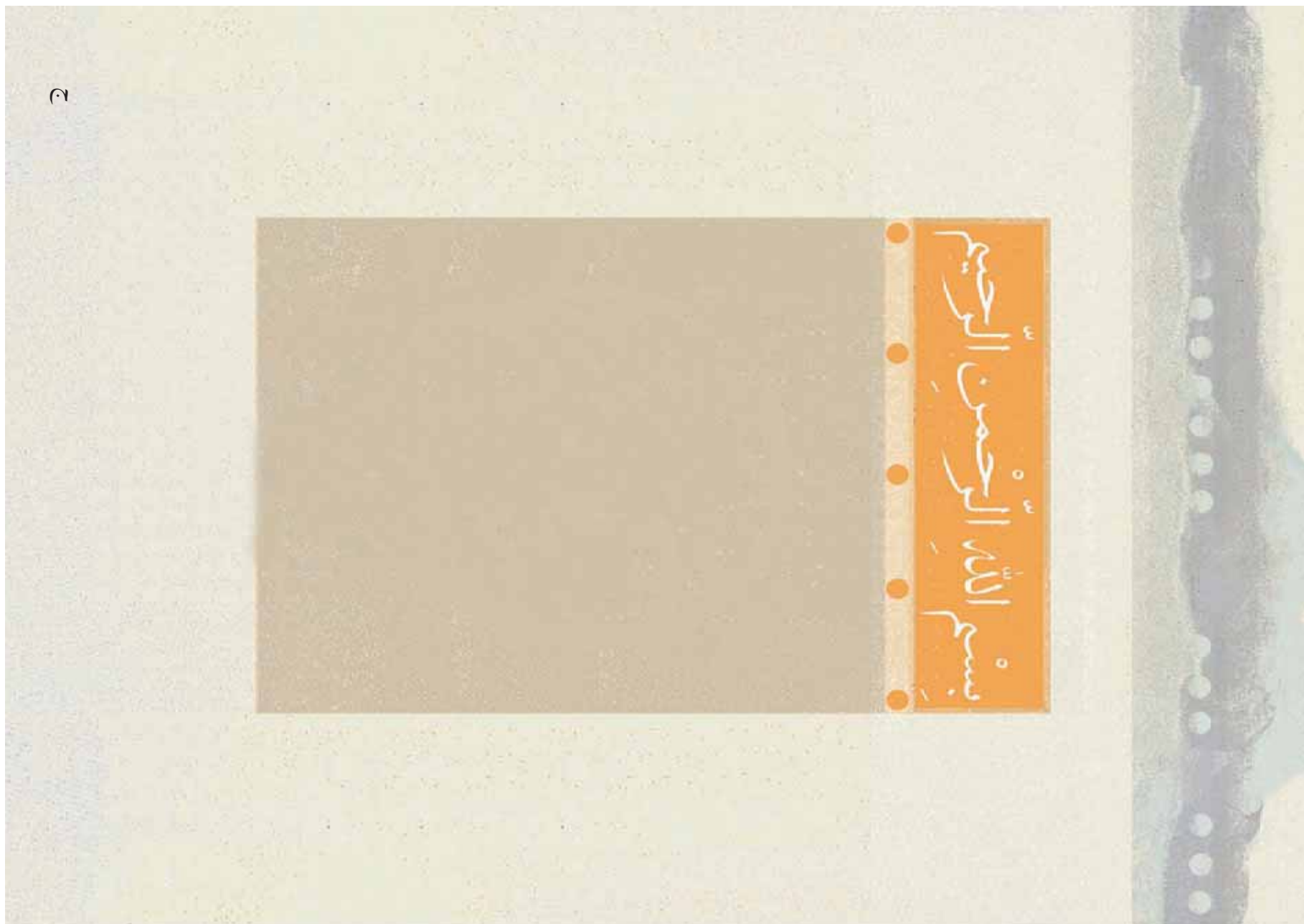
- ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف په لوی ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- محمد آصف کوچی

د څارنې کمیټه:

- دکتور اسد الله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین
- دکتور شیر علي ظریفې د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستانی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس

طرح او ډیزاین:

- حمید الله غفاري

ملی سرود

دا عزت د هر افغان دی

دا وطن افغانستان دی

هر بچی یې قهرمان دی

کور د سولې کور د توري

د بېلوڅو د ازبکو

دا وطن د ټولو کور دی

د ترگمنو د تاجکو

د پښتون او هزاره وو

پامیریان، نورستانیان

ورسره عرب، گوجر دي

هم ایماق، هم پشه یان

براهوي دي، قزلباش دي

لکه لمر پر شنه اسمان

دا هیواد به تل خلیږي

لکه زړه وي جاویدان

په سینه کې د آسیا به

وایو الله اکبر وایو الله اکبر

نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکى دى چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي. دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دى، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوى دى. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده. هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوبو او زامنو په باکفېته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برېاوې ور په برخه کړي. پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوى کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

سرليک.....مخ

- ۱ لمړی څپرکی: د افغانستان بیا راوړندې کول
- ۲ د لمړی څپرکي موخې
- ۳ لمړی لوست: د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سیاسي او ټولنیز جاج
- ۷-۱۰ دویم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټینګښت
- ۱۱-۱۶ دریم لوست: د احمد شاه بابا پوځي سوقيات
- ۱۷ څلورم لوست: د احمد شاه بابا ځایناستي، د تیمور شاه پاچاهي
- ۱۸-۱۹ د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳-۱۸۰۱م)
- ۱۹-۲۰ د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱-۱۸۰۴م)
- ۲۱-۲۲ پنځم لوست: د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۹م)
- ۲۲-۲۴ د شاه محمود دویم ځل پاچاهي (۱۸۰۹-۱۸۱۸م)
- ۲۵-۲۸ شپږم لوست: دسیالو او اختلافاتو منځ ته راتګ
- ۲۹-۳۲ اووم لوست: دواک لېږد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴م)
- ۳۳-۳۶ اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاڅون
- ۳۷-۴۰ نهم لوست: د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي
- ۴۱-۴۲ لسم لوست: د امیر شیرعلي خان لومړني سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶م)
- ۴۲-۴۳ د امیر محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷م)
- ۴۳-۴۴ د امیر محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۸م)
- ۴۵-۴۸ یوو لسم لوست: د امیر شیرعلي خان دویمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹م)
- ۴۹-۵۲ دوولسم لوست: د امیر محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ-اکتوبر ۱۸۷۹م)
- ۵۳-۵۸ دیار لسم لوست: د مرکزي دولت ټینګښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱م)
- ۵۹-۶۰ څوارلسم لوست: د معاهدو لاسلیک
- ۶۱-۶۴ پنځلسم لوست: د امیر حبیب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹م)
- ۶۵-۶۸ شپاړلسم لوست: د مشروطیت نهضتونه
- ۶۹-۷۰ د لومړي څپرکي ارزونه
- ۷۱ دویم څپرکی: د خپلواکۍ له ګټلو څخه د جمهوریت د نظام تر پایه پورې (۱۹۱۹-۱۹۷۸م)
- ۷۲ د دویم څپرکي موخې
- ۷۳-۷۶ اولسم لوست: د هیواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹-جنوري ۱۹۲۹م)

۷۷-۸۰	اتلسم لوست: د هیواد د خپلواکۍ درې گونې جبهې
۸۱-۸۴	نولسم لوست: اصلاحات او ریفورم (۱۹۲۱- ۱۹۲۸م)
۸۵-۸۸	شلسم لوست: د غازي شاه امان الله خان اروپايي سفر (۱۹۲۷م- ۳۰۶هجري شمسي)
۸۹-۹۲	يو وېشتم لوست: د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون
۹۳-۹۶	دوه وېشتم لوست: د بحران پای او د قدرت ټينګښت (۱۹۲۹م- ۳۰۸هجري شمسي)
۹۷-۱۰۰	در وېشتم لوست: د اصولنامې ترتيب او تدوين
۱۰۱-۱۰۴	څلور وېشتم لوست: د محمد ظاهر شاه سلطنت او دويمه نړيواله جگړه
۱۰۵-۱۰۶	پنځه وېشتم لوست: لومړنۍ پنځه کلن پلان (۱۹۵۶م- ۳۳۵هجري شمسي)
۱۰۷-۱۱۰	شپږ وېشتم لوست: د ديموکراسۍ لستيزه (۱۳۴۲- ۳۵۲هجري شمسي)
۱۱۱-۱۱۲	اووه وېشتم لوست: په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بديلېدو لاملونه
۱۱۳-۱۱۵	اته وېشتم لوست: د (۱۳۵۲ لمریز کال) د چنگاښ د ۲۶ مې کودتاه
۱۱۶	د دويم څپرکي ارزونه
۱۱۷	درېيم څپرکی: د افغانستان ګاونډي هېوادونه
۱۱۸	د درېيم څپرکي موخې
۱۱۹-۱۲۲	نه وېشتم لوست: دپاکستان اسلامي جمهوريت
۱۲۳-۱۲۶	ديرشم لوست: د ايران اسلامي جمهوريت
۱۲۷-۱۳۰	يو ډير شم لوست: د چين د خلکو جمهوريت
۱۳۱-۱۳۴	دوه ډيرشم لوست: تاجکستان
۱۳۵-۱۳۸	درې ډيرشم لوست: ازبکستان
۱۳۹-۱۴۳	څلور ډير شم لوست: ترکمنستان
۱۴۴	د درېم څپرکي ارزونه:
۱۴۵	څلورم څپرکی: په شلمه پيړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې
۱۴۶	د څلورم څپرکي موخې
۱۴۷-۱۵۲	پنځه ډير شم لوست: لومړۍ نړيواله جگړه او دهغې لاملونه
۱۵۳-۱۵۶	شپږ ډير شم لوست: دويمه نړيواله جگړه
۱۵۷-۱۶۰	اووه ډير شم لوست: پر هندو چين باندې د جاپان يرغل
۱۶۱-۱۶۲	اته ډير شم لوست: د ملګرو ملتونو جوړېدلنه
۱۶۳-۱۶۶	نهه ډيرشم لوست: په يوه صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون
۱۶۷-۱۷۰	څلوېښتم لوست: د شوروي اتحاد له منځه تلل
۱۷۱-۱۷۴	يو څلوېښتم لوست: د آلمان فدرالي جمهوريت
۱۷۵-۱۷۸	دوه څلوېښتم لوست: د فرانسې جمهوريت
۱۷۹-۱۸۲	درې څلوېښتم لوست: د انگلستان شاهي دولت
۱۸۳	د څلورم څپرکي ارزونه

لوهری خپړکی

د افغانستان بیا را ژوندی کول

د خپړکي موخي

- ۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسيدو څخه وړاندې د اقتصادي، سياسي او ټولنيز حالت سره پيژندگلوي.
- ۲- د افغانستان بياروځاوني سره پيژندگلوي.
- ۳- د احمد شاه بابا د شخصيت او د هغه د پوځي سوقياتو په اړه معلومات لاس ته راوړل.
- ۴- د احمد شاه بابا د ځای ناستو او د هغوی د واکمنيو سره پيژندگلوي.
- ۵- د انګليسانو د پاليسۍ په اړه معلومات او د هغوی پيژندگلوي.
- ۶- د خپل مينځي شخړو په اړه معلومات تر لاسه کول.
- ۷- د مشروطيت د خوځښت سره پيژندگلوي.
- ۸- د تاريخي نقشو د رسم کولو مهارت.
- ۹- په نقشو پوهيدل او د هغو پر مخ د پام وړ ځايونه بنودل.
- ۱۰- د سياسي او کلتوري وضعيت تحليل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سياسي، اقتصادي او ټولنيز جاج

بابر يده روښان

په دې لوست کې به سياسي، ټولنيز، اقتصادي، خپلواکي غوښتونکي خوځښتونه او د هغوی ونډه د خلکو په وينږنه کې د افغانستان د بيا رغاونې څخه مخکې معلومات درکړل شي.

د شپاړسمې پېړۍ په پيل کې د افغانستان په ننه او گاونډيو هېوادونو کې سياسي ناوړه پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه گېډوډۍ د افغانستان په زيان تمامې شوې. د سلطان حسين ياقرا د مرگ ورسته په (۱۵۰۵ز) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزيه غوښتونکو په هر گود کې پاڅونونه پيل او يو له بله سره په جگړو اخته شول. په (۱۵۰۱ز) کال شيباني دولت په ماورالنهر کې جوړ شو. په (۱۵۰۲ز) کال کې په ايران کې صفوي دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واړو نوي دولتونه د افغانستان په ختيځ، لويديځ او شمال کې په يرغلونو پيل وکړ او افغانستان تجزيه شو. مرکزي دولت له منځه لاړ او پوځي سوقيانو افغانستان د جگړو په وگرېدل کې، يرغلگرو دولتونو د ډېرو ځمکو د نيولو لپاره تل يو پر بل يرغلونه کول. د هغوي د حملو له کبله زموږ لوی او ودان ښارونه په کنډوالو بدل شول، اشغالگرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورځ په ورځ د خلکو کرکه له هغوی څخه ډېرېدله او خلکو په پټه د خپلواکۍ لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پيل کړه. د لومړي ځل لپاره صفويان د هرات، اندخوی، کندهار او بلوچستان ولايتونو له پاڅونونو سره مخامخ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جگړې دومره کلکې وې، چې کندهار څو ځله د صفويانو لاسونو ته لوېده او بيرته به افغاني مبارزينو نيوه. صفويانو ددې پاڅونونو د غلې کولو لپاره له ډله ييزې وژنې او د شتمنيو له لوټولو څخه کار اخيسته، خو د مبارزينو پاڅونونه په ټوله مانا غلې نه شول او کله چې به د خپلواکۍ د مبارزينو خوځښت په يوه ځای کې، به غلې شو، نو په بل ځای کې به يې بيا په مبارزه پيل وکړ، ډېر ژر په خپتځو ولايتونو کې د خپلواکي خوځښت

منځ ته راځي، چې د افغانانو مختلفو قبيلو په هغه کې گډون درلود.

د روښانيانو خوځښت: ددې خوځښت لارښود بايزيد انصاري، چې په روښان پير مشهور او

د شيخ عبدالله انصاري زوی و چې د وزيرستان په (کافي گرم) کې زېږېدلی دی. روښان پير د مغل د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره يې مرسته کوله، خلک مبارزې ته رابلل، روښان پير يو متصوف او د طريقت خاوند و. لومړی يې د کوچي په دره کې په تبليغ پيل وکړ او وروسته يې تيرا خپل مرکز وټاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند درويزه ننگرهارى تحريک کړ او اخوند درويزه د هغه تعليمات د اسلام د مبين دين پر ضد وبلل او هغه يې د (پير تاريک) په نامه ياد کړ. په پای کې روښان پير له مغلو سره په يوه جگړه کې ووژل شو. د هغه تر مرگ وروسته يې زوی جلال الدين رهبري پر غاړه واخيسته په (۱۶۰۰) ميلادي کې يې له مغلو سره ډېرې جگړې وکړې.

په ختيځ کې له خير څخه تر تيرا او په سهيل کې يې کابل او غزني ونيو. جلال الدين هم په جگړه کې ووژل شو. د جلال الدين تر مرگ وروسته د روښان پير لمسی (احداد) د رهبرۍ مقام ته ورسېده او نوموړی د تيرا د سيمې په يوه جگړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادير) د مشرۍ لپاره و ټاکل شو.

(بي بي علائي) د خپل زوی عبدالقادير سره مرسته کوله او ډېر ژر يې پېښور ونيو، خو ډېر وخت لا نه و تېر شوی، چې د قبيلو ترمنځ يې اتفاقي پيدا شوه. په (۱۶۳۶) ميلادي کال کې مغلو عبدالقادير او د هغه مور ونيوله او هندوستان ته يې تبعيد کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سيمه ييزو حاکمانو د دسيسو له امله وټکول شو.

د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې خوځښت:

د ۱۶ ز پېړۍ په نيمايي کې د خټکو قبيله په تدریجي توگه د واک خاونده شوه او په سهيل کې يې د نورو قبيلو ترمنځ مهم ځای تر لاسه کړ. په (۱۵۸۰) ميلادي کال کې جلال الدين محمد اکبر له لږک څخه تر پېښور د سولگريزې لارې د امنيت چارې د خټکو قبيلې ته وسپارلې او په بدل کې يې ورته له کاروانونو څخه د ماليې اخيستلو امتياز ورکړ، همداغه امتياز د خټکو او يوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت کې د خټکو د قوم مشري خوشحال خان ته ورکړل شوه، خوشحال خان د توري او سياست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لومړيو کې نېکې اړيکې درلودې، خو وروسته يې اړيکې د مغولو له دربار سره خړې پړې شوې، اورنگزيب خوشحال خان ونيو او بندي يې کړ، څلور کاله وروسته له زندان څخه خوشې شو او بيرته يې د خوځښت مشري په غاړه واخستله، په ۱۶۷۸ - ۱۶۷۰ ز کال کې ۴۰ زره مغولي پوځيان له افغانانو سره د تالري په جگړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته

خوشحال خان خټک

مغولي حکمرانانو د خوشحال خان يوزی هند ته تبعيد او وروسته مړ شو او تر دې در دونګې پېښې وروسته خوشحال خان هم په اته اړيا کلنۍ کې مړ او د ده له وصيت سره سم د ختيکو په غرونو کې د دښمن له سيوري څخه لرې خاوره وسپارل شو.

د ميرويس نيکه پاڅون:

په ۱۶ مه زېږدیزې پېړۍ کې د بهرنيانو د يرغلونو په پايله کې افغانستان تجزيه شو، لوبديزي او سهيلي برخې د ايران صفويانو، ختيځې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شيبانيانو ونيولې، د مرکزي حکومت نشتوالي او د پرديو تسلط د ټولنې د اقتصادي ټيټوالي او نا انډوليو سبب شو، چې په خلکو کې بې کرکه او د خپلواکۍ سره مينه پياوړې کړه، تر څو چې په (۱۷۰۹) زېږدیز کال کې بې د ميرويس نيکه په مشرۍ خلکو په خپل پاڅون سره د صفويانو واکمني او د کندهار د والي گرگين ظلمونو ته د پای ټکي کېږنو او په کندهار کې يې خپلواک دولت جوړ کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو څخه ډېر دوام ونه کړ، تر څو چې په اټلسمه زېږدیز پېړۍ کې يو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشرۍ جوړ شو.

ميرويس نيکه

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان ټولنيز جاج

تر دوه نيمو پېړيو پورې د افغانستان تجزيې او وېش نه يوازې دا چې په افغانستان کې د ودې او پرمختګ بهير ځنډمن کړ، بلکې د مادي او معنوي تنزل او انحطاط دوره يې په هېواد کې منځ ته راوړه. او هېواد له رکود سره مخامخ شو. د افغانستان تجزيه داسې يو لوی آفت و چې په تدريجي توګه بې هويت، وحدت او ملي خپلواکي له منځه وړله، په دې موده کې افغانستان مرکزي دولت او ملي خپلواکي او هم په کرښه او سوداګرۍ کې نسبتاً ښه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د تيموريانو په وخت کې يې په ادب، کلتور او د علومو په پراختيا کې ښه رول درلود، له منځه تللي و. مدرسي او روزنيز مرکزونه وتړل شول، نو ځکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅوونکی مرکز نه و، له دوی څخه ډېر شمير نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه هند ته ولاړل.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان اقتصادي حالت:

مخکې له دې څخه چې افغانستان د صفويانو، شيبانيانو او د هند د مغولو تر حملو لاندې راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً ښه و، که څه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالدارۍ او صنايع درې واړه د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وې. د افغانستان خاوره او اقليم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه وه. يو شمير بزګرانو خپله ځمکه لرله خو ډېرو له ځمکه لرونکو څخه

ځمکه په اجاره او بزگرۍ اخیسته. د بندونو او ویالو په برخه کې ډېره پاملرنه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې ځانګړې پاملرنه لرله، ځکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزگرۍ له مالیاتو څخه جوړېدله.

مالدارۍ: د مالدارۍ په برخه کې هم ډېره پاملرنه کېده او ډېرو خلکو په مالدارۍ پورې تړاو درلود او د څارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د څارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله. **صنایع:** د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سینډر زرو، اوسپنې، مسو او سربو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختګ کړی و.

سوداګرۍ: یو شمېر ځانګړو ولایاتو سوداګریز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولې او سوداګریز توکي د پیروډلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چین، ایران او مالورالنهر سره وادات او صادرات ترسره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداګریزو مرکزونو څخه ګڼل کېدل. د (۱۶مې) زیږدیزې پېړۍ په لومړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوبښان له کندهاره تېرېدل او ګمرکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداګریز ارزښت له ستر اټلېزیک اهمیت څخه لر نه و. یو وخت کندهار د هند د دروازي په نامه یادېده، په خواشینۍ سره د افغانستان تر تجزیې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کړکېچن شول. د خلکو ستونزې ورځ په ورځ ډېرېدلې.

د پوځیانو د لښکر ایستني لګښتونه او ملاتړونکي ماليې چې د هغوی له خوا وضع شوي وې خلکو بې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمې میلادي پېړۍ د احمد شاه بابا د مرکزي دولت د جوړېدو تر مهاله دوام درلود.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د احمد شاه بابا واک ته رسېدو د مخه پر ټولنیز حالت او دویمه ډله دې پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د پیر روښان د خوځښت موخې کومې وې؟
۲. د پیر روښان تر وژلو وروسته د روښاني خوځښت مشري چاکوله؟
۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
۴. د میرویس خان هوتک پاڅون په کوم کال کې بریالی شو او کومې پایلې درلودې؟

د ټولګي څخه د پاندي فعالیت:

زده کوونکي دې د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وولايي.

احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټينګښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا واک ته د رسېدو
څرنگوالی، د هغه اداري نظام او
مهمي کړنې په دې لوست کې تر
بحث لاندې نیول شوي دي.

کله چې ابدالي احمدخان د یو مرکزي دولت د ټینګښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندې وضعیت کې پروت و. د پړښو قواو په وسیله د افغانستان نیول او تجربه، د مرکزي حکومت نشتوالی، د اقتصاد رکود، ناوړه ټولنیز حالت او په ګاونډیو دولتونو کې سیاسي بدلونونو په افغانستان کې د یوه مرکزي دولت د جوړولو لپاره لار هواره کړې وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوځ کې ګډوډي پیدا شوه. د یادونې وړ ده چې د نادر افشار د پوځ یوه برخه له افغانانو جوړه وه. د هغوی شمېر ۴ زره غلجیانو، ۱۲ زره ابدالیانو او ازیکو ته رسېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان غلجي او احمدخان په وړاندیز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د غلجیو، ازیکو، ابدالیو او هزاره ګانو له مشرانو څخه د یوې قومي لړۍ جرګې د جوړولو غوښتنه وکړه، تر څو د جرګې له غړیو څخه یو کس د مشر یا پاچا په توګه وټاکي او د افغانستان د چارو د ادارې لپاره یو حکومت جوړ کړي، چې د داسې جرګې جوړولو ته د قومونو ټولو مشرانو څاره کېږده.

د شیر سرخ د مزار جرګه دکندهار د نادر آباد په نظامي کلا کې جوړه شوه او نهه ورځې ېې دوام

وکر. د جرگې غوري وروستی پرېکړې ته نه رسېدل، ځکه چې هر مقتدر خان سلطنت غوښت او یوازې هغه څوک چې غلی و، ابدالی احمدخان و او دا ځکه چې احمدخان د ابدالي قبیلې څخه و او د شمېر په لحاظ له نورو څخه کم وو. په پای کې په نهمه ورځ د جرگې غړيو داسې پرېکړه وکړه، چې د جرگې غوري تي يو څوک دحکم په توگه معرفي کړي، تر څو يو تن د مشر يا پاچا په توگه وټاکي. ياد شوی کس يو روحاني سړی و، چې په يوې قبيلې پورې يې تړاو نه درلود او حتی دکندهار ټولو خلکو پر هغه باور او هغه ته هماغه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (لايخان) زوی و، چې دکندهار ټولو خلکو پر هغه باور او هغه ته يې ارادت درلود. دغه صوفي سياستوال له خپله ځايه پاڅېد، ابدالی احمدخان يې معرفي کړ او د ضمنو څو وړې يې د شاهي تاج پر ځای د هغه په پگړۍ کې وټولېدل. لویو خانانو له ناچارۍ احمدخان ته بيعت وکړ او هغه يې د افغانستان د پاچا په توگه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوی او د دولت خان سلويزي لمسی و مور يې د عبدالغني خان الکوزي خور وه، چې د نادر افشار په وخت کې دکندهار پخواني والي و. ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ زېږديز کال په هرات کې وزېږېد، که څه هم د هغه د زېږېدو د ځای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې يو شمېر تاريخپوهانو د هغه د زېږېدو ځای هرات او يو شمېر يې ملتان گڼي، ځکه له ډېرو وختونو راهيسې په ملتان کې يو کور دی، چې سلوزيان يې هغه د احمد خان د زېږېدو ځای گڼي.

احمد خان ابدالی د ځوانۍ پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. ډېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه و او رتيا معلومه شوه او هغه يې د افغاني او ازبکي قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ايران وضع گډه وده شوه. په شمال کې د جنبيدي دولت مخ په زوال شو او په هند کې د مرهټه دولت د "سواجي" په مشرۍ منځ ته راغی، چې د اورنگزيب تر مرگ وروسته د هند بابرې دولت ددې توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنيو چارو کې مداخله وکړي، ياد شوي بدلونونه ددې سبب شول، چې احمد شاه بابا ډالمن او خاطر جمع کړي او وېي کړای شول چې له دغو حالتونو څخه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سيمو د لاس ته راوړلو په برخه کې ډېره گټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېده چې د خپلو گټو د خوندیتوب لپاره د لویو ملاکينو او قبيلې رئيسانو شتون د يوه باثباته دولت د ټينگښت لپاره بنيادي هغه ته ستونزې جوړې کړي، ددې لپاره چې پر دغو ستونزو بريالي شي، هغوي يې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرگو کې يې غوږتوب ورکړ، د هغوي نظرونو ته يې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې يې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسېد لاندې ټکي يې د يوه ټينگ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توگه وټاکل. لومړنۍ موخه يې د يوه مرکزي حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت يوه ودانۍ

جوړولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته کول و. دويمه يې دا وه، د افغانستان طبيعي سرحدونه چې د آمو له سيند څخه د سند تر سيند پورې وو، نامين کړي او دريمه موخه يې د گاونډيو هېوادونو پر وړاندې د دفاع ټاکل و. ددې لپاره چې داخلي اختلافات له منځه يوړسي او په دولتي چارو کې له خلکو مشوره واخلې، د لومړي ځل لپاره يې يوه دايمي جرگه جوړه کړه، چې د شير سرخ د مزار د جرگې څښې غړي يې په کې هم شامل کړل.

د يوې بڼې ادارې د لرو لپاره يې لومړۍ ادارې او پوځي تشکيلات رامنځ ته کړل او ياد شوي تشکيلات يې د ميريس نيکه د تشکيلاتو اقتباس و، چې غوښتل يې د هغه نالمامه طرح بشپړه کړي.

احمد شاه بابا د ټولو ادارې، قضايې او نظامي تشکيلاتو په سر کې د قاطع نظر واک درلود. په دې مانا چې پخپله پاچا د ټولو چارو اداره په لاس کې درلوده او په مرکز او ولايتونو کې يې هم ادارې او پوځي تشکيلات جوړ کړل. که څه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ کلن سلطنت په موده کې د مرکزي حکومت د ټينګښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنګه پوځي سفرونو د هېواد په د ننه او بهر کې دومره مصروف کړی و، چې ويې نه شو کړاى چې د اقتصاد د پرمختيا، ښوونې او روزنې او کلتور په برخه کې ځانگړي پاملرنه وکړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت کې ځينې کارونه لکه د

کندهار او تاشقرغان د ښارونو جوړونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکي خرقې په خوا کې، چې د هغه وخت د معمارۍ د سبک استازيتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره ټېره مينه درلوده چې يو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پر وخت وليکل شول، چې کولای شو، د کتابونو او ليکوالو نومونه يې ياد کړو: تاريخ احمد شاهي په دوه ټوکه کې ، د هغه د دربار د منشي محمود الحسيني په وسيله، "تواريخ حافظ رحمت خاني" د مير محمد فاضل په وسيله طبعي کتاب "بحر الفوايد" چې قاضي دل محمد افغان ليکلي او "خلاصه الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان بربخ ليکلي او همدارنگه لومړنی موزيم د "بيت الاشرف" په نامه په کندهار کې جوړ شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لويې مدرسي جوړې کړې، چې تر ټولو مشهوره يې د "کندهار زړه جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا ديوان ددي استازيتوب کوي، چې هغه له عرفان او تصوف سره مينه درلوده.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې قدرت ته د رسيدو په څرنگوالي او دويمه ډله دې د مرکزي حکومت پر ټينگښت يو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. احمد شاه بابا په کومه جرگه کې د مشر په توگه وټاکل شو؟
۲. احمد شاه بابا د دنلو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نيوه؟
۳. د احمد شاه بابا د معمارۍ د يو څو بيلگو نومونه واخلئ.

د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د احمد شاه بابا د فرهنگي وضعيت په اړه له فرهنگي شخصيتونو او خپلو ښوونکو څخه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندي.

[illegible]

احمد شاه بابا کله چي واک نه ورسېد، له هغه څخه وړاندې افغانستان د پريو قواو په وسيله تجزيه او نيول شوی و. ځکه نو احمد شاه بابا د پخوانيو له لاسه تللو سيمو د لاسته راوړلو او د طبيعي سرحدونو د ټاکلو لپاره يو لم سفر ونه او پر ځي سوقيات پيل کړل، چي په دې لوست کي به په لنډه توگه معلومات ترلاسه کړئ.

سپاه سالار خان جهان خان د غزني، کابل، جلال آباد له لاري د سند تر سواحلو پوري ورسېدل. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوښتل چې د ايمافو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره وجنگيږي، خو ايماف او هزاره قواوو د اکار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختيځ په لور حرکت وکړ او د لاري په اوږدو کې د خلکو له هر کلي سره مخامخ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جگړه کې مقاومت ونه کړای شو او لاهور ته وتښتېدل. احمد شاه بابا لاهور ونيو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختګ څخه په ویره کې ولوېده او مغولي احمدشاه خپل وليعهد، صدر اعظم قمرالدين د ډيرو قواو سره د مقابلې لپاره ولېږه او افغاني قواوې د هندي تويخاني تر اور لاندې راغلې ، چې ډېر تلفات يې افغانانو ته واړول. احمد شاه بابا مجبور شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسيله رامنځ ته شوی و، کندهار ته ستون شو.

دويم سفر:

د ۱۷۴۹م کال په لومړيو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. درې کسه نادري حاکمان احمد شاه بابا ته تسليم نه شول او د هغوی له ډلې څخه دروېش خان هزاره خپله پلوي له احمدشاه بابا څخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسيله ونيول شو. احمد شاه بابا دروېش خان د هرات والي وټاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان ته حکم وکړ چې شمالي سيمو ته سفر وکړي، د جندي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، فارياب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولي خان يادې شوې سيمې يو په بل پسې ونيولې. او له مرکزي حکومت سره يې يو ځای کړي.

دويم سفر:

د ۱۷۵۰ ميلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بيات» په نيشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نيشاپور ته مخه وکړه. عباس قلي بيات د احمدشاه بابا له پوځ سره په جگړه کې ماتې وخوړه او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه وربښه او د دويم ځل لپاره يې د نيشاپور حاکم وټاکه ، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسېد، خبر شو چې مير علم خزيمه پر مشهد يرغل کړې ده «روند شاهرخ» د نادر افشار کړوسی چې احمد شاه بابا د مشهد والي ټاکلي و، د مير علم خزيمه په وسيله يې واکه شوې و. احمدشاه بابا مشهد ته ولاړ، مير علم ته يې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنيت يې بيا تامين کړ.

خپل وړم سفر:

په (۱۷۵۱) ميلادي کال کې د پنجاب والي ميرمنو چې مخکې د مالياتو په ورکړه ژمن شوی و، انکار وکړه او احمد شاه بابا خپل استازی هغه ته واستاوه، خو د پنجاب والي د ماليې له ورکړې څخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختيځ ته سفر وکړ، د پنجاب والي ميرمنو سپاه سالار «گورامل» د احمد شاه بابا سره د

جگړې د مقابلې لپاره ولېږه. جگړه چې د «شاه درې» په سیمه کې پېښه شوه، گورامل په کې ووژل شو او لښکر یې ماتې وخوړه. مېرمنو له احمدشاه بابا څخه بښنه وغوښته او احمد شاه بابا هغه وښانه او بیایې مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه، چې د پنجاب او ملتان ولایتونه به د افغانستان یوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا یاد شوی ژمنلیک د خپل استازي په وسیله د مهر او تأیید لپاره د ډهلي دربار ته واستاوه او په دې ترتیب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پورې وتړل شول. د ۱۷۵۱ میلادي کال په پای کې احمد شاه بابا یو لښکر د خواجه عبدالله په مشرۍ د «ټنګ او حسن ابدال» له لارې د کشمیر د یو ځای کولو لپاره هغې سیمې ته واستاوه، تر څو د کشمیر خواجه خیل مناسبات د هند له دولت څخه پرې او خپل یو ځایوالي له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختیځ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ زیږدیز:

په (۱۷۵۳) میلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مړ شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوی محمد امین یې د والي په توګه وټاکه. د محمد امین مور (بېګم مغلايي) د زوی پر ځای ولايتي چارې پرمخ وړلې. په همدې وخت کې د ډهلي دربار د هند د صدراعظم (صمد الملک غازي الدين) د لاس اله شوی و او غازي الدين د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوی لري او پر ځای یې دویم عالمگیر د ډهلي پر تخت کېناوه. بېګم مغلايي یې بندۍ کړه او د پنجاب ولایت یې ادینه بېګ ته وسپاره. عالمگیر (نجیب الدوله) د سهارنپور د والي په مشرۍ لښکر د احمد شاه د مقابلې لپاره واستاوه، خو نجیب الدوله پرته له جگړې له احمد شاه بابا سره یو ځای او عالمگیر اړ شو، چې له ډهلي سره نږدې له احمد شاه بابا څخه هر کلي وکړي. احمد شاه بابا د اړیکو د ساتنې لپاره د عالمگیر ورېره شهرزاده تیمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

په سهیل کې شپږم سفر:

کله چې احمد شایابا له هند څخه افغانستان ته راغی، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مټ د پنجاب پر بزرګانو درنې ماليې کېښودې، چې په دغه کار سره پاڅونونه رامنځ ته شول او ډېر ژر سیکانو ددې شورشونو مشري په غاړه واخیسته. په امرتسر کې یې په تشکيلاتو پیل وکړ، چې په پای کې د افغانانو او سیکانو ترمنځ جگړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاه سالار نجیب الله یوسف زی وټینتېد، چتانو او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ. غازي الدين د هند پخواني صدراعظم په پنجاب کې سیکان د افغانانو پر ضد تحریک کړل، ادینه بېګ

د سيکانو په اتفاق په (جلندر) کې ډېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م کال د اپرېل په مياشت کې افغاني قواوې له منځه لاړې او عبدالصمد يې بندي کړ. شهزاده تيمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت ونه شو کړای، تر اټک پورې شاتګ يې وکړ پاڅون کوونکو پرته د (اودی) د ټول هند حکمراني يې تر لاسه کړه. احمد شاه بابا په بېړنۍ توګه د هند قضيه راتلونکي ته پرېښوده. ځکه چې پخپله د بلوچستان په نا آراميو کې مصروف و. د شاه ولي خان په مشرۍ يې پوځ بلوچستان ته ولېږه او وروسته له جګړې د شورشيانو مشر نصير خان بلوچ ماتې وخوړه او د سولې غوښتنه يې وکړه، چې احمدشاه بابا وبانه او بلوچستان د پخوا په څېر د افغانستان يوه برخه شو. احمدشاه بابا د نورالدين په مشرۍ لښکر پنجاب ته ولېږه او پخپله کندهار ته راځي، تر څو سيکانو او مرهټه و سره د حساب لپاره خپلې قواوې راټولې کړي.

اووم سفر- د پاني پټ جګړه ۱۷۶۰ - ۱۷۶۱ زېږديز:

په ختيځ کې د احمدشاه بابا دا سفر د ډېر اهميت وړ دی، ځکه په ۱۷۵۸ ميلادي کال کې په هند کې ډېرې مهمې بښنې رامنځ ته شوې. لومړی د پنجاب سيکانو پاڅون وکړ. ورپسې مرهټيان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او درېيم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړی و، له منځه لاړ. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصير خان بلوچ په ټکولو مصروف و، د مرهټيانو مشر (سند يا) مرکزي هند ته ورسېد. راجپوتانو او جېتانو سره يې اتحاد وکړ او سنديا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ. ادينه بېګ هم ور سره يو ځای شو او پنجاب يې ونيو. شهزاده تيمور او سردار جهان خان پېښور ته شاتګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوچستان څخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځيانو سره د بولان د درې له لارې سند ته ورسېد او له شهزاده تيمور او جهان خان سره يو ځای شو. د پنجاب لوري ته يې حرکت وکړ، سنديا او غازي الدين چې څنګه د احمدشاه بابا له حرکت څخه خبر شول، له نجييب الدوله سره يې سوله وکړه او د ډهلي لوري ته روان شول. په ډهلي کې يې دويم عالمګر وواژه او کړوسۍ يې پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درېو قواو سره مخامخ شو. لومړنۍ د سنديا قوا، د ډهلي د لارې په اوږدو کې، دويمې قوي په (هولاګر) پورې اړه درلوده د جمنيا په کيڼ لوري کې ځای پر ځای وه او درېيمه قوه د (جنگورا) او غازي الدين وه.

څنګه چې جګړه پيل شو، درې ګونه قواوې د احمدشاهي د ځواک پر وړاندې ماتې وخوړه، کله چې غازي الدين او جنگورا د سنديا له ماتې خبر شول، ډهلي يې پرېښود او وتښتېدل.

د مرهټانو مشر(بالا باجي) د مرهټه و ټولو مشرانو ته خبر ورکړ، چې نوي لښکر ترتيب کړي او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ، چې شمېر يې دوو لکو ته رسېده، په داسې حال کې چې د احمد شاه بابا د پوځيانو شمېر ۶۰ زره و. د پاني پت په ډگر کې ډېره لويه جگړه ونښته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وخوړه. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. د ډهلي تخت يې شهزاده علي گوهر، سياسي او اداري چارې يې شجاع الدوله او پوځي چارې يې نجيب الدوله ته وسپارلې او پخپله کندهار ته راستون شو.

۱۷۶۲-۱۷۶۳ زیږدیز: اتم سفر

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سیکانو د «جیاسینگ» په مشرۍ د دویم ځل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر یې په یوه پوځي مرکز تبدیل کړ. په کشمیر کې یې ضد افغاني تبلیغات پیل کړل او د لاهور ښار یې ونیو. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سیکانو اویا زره لښکر یې تارومار کړ او سردار نجیب الدوله ته لارښوونه وکړه چې د «سر هند» او کشمیر امنیت ټینګ کړي.

۱۷۶۳ زیږدیز کال: نهم سفر

د سیکانو تر ماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتیا له امله چې ورپېښه شوې وه، د نوموړي کال تر پایه یې داخل او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سیکانو له جتانو او مرهټه و سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند یې د ۴۰ زره پوځیانو په وسیله حملې پیل کړې او د ډهلي د نیولو نیت یې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ ز کال کې پنجاب ته لښکر ولېږه او شورشیانو ته یې ماتې ورکړه او په غرونو کې یې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان بلخ ته ولېږه ترڅو د جنیدي سلسلې له اخري پاچا عبدالعزیز خان سره خبرې وکړي، په مذاکراتو کې داسې یو تړون لاسلیک شو چې د آمو سیند د یخړا په څنډ د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدي کرښه وټاکل شوه. وروسته شاه ولي خان بدخشان ته ستون شو. خرقة مبارکه یا د حضرت پیغمبر(ص) کالي یې د فیض آباد له ښار څخه له ځانه سره کندهار ته راوړه.

۱۷۶۹ زیږدیز کال: لسم سفر

د ۱۷۶۹ ز کال په نیمايي کې د نصر الله میرزا او نادر میرزا د نابینا شاهرخ د زامنو ترمنځ د قدرت د لاس ته راوړلو پر سر اختلاف پیدا شو او په خراسان کې حالت د خرابۍ لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهد ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اړیکې ټینګې کړې وې. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوچستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې وورل شو. نصر الله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه.

احمدشاه بابا د نادر افشار په پاس خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخپله کندهار ته راغی او دا د احمدشاه بابا آخرنی سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهۍ وروسته د سرطان په ناروغۍ اخته شو او په پنځوس کلنۍ کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ زیږدیز کال کې د خرقې مبارکې تر څنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موټي او متحده کړه او خلکو د ښکو اخلاقو، تقوی، مهربانۍ او د هغه د ښکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ.

احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځي ژوند کې له لسو ځلو ډیر هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادي کال کې یې له نړۍ سترګې پټې کړې نو لویه امپراتوري یې په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، لویدیځ کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینده او په سهیل کې یې د عربو تر بحیرې پورې پراخوالی درلود.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د پوځي موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځي سوقيانو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتي:

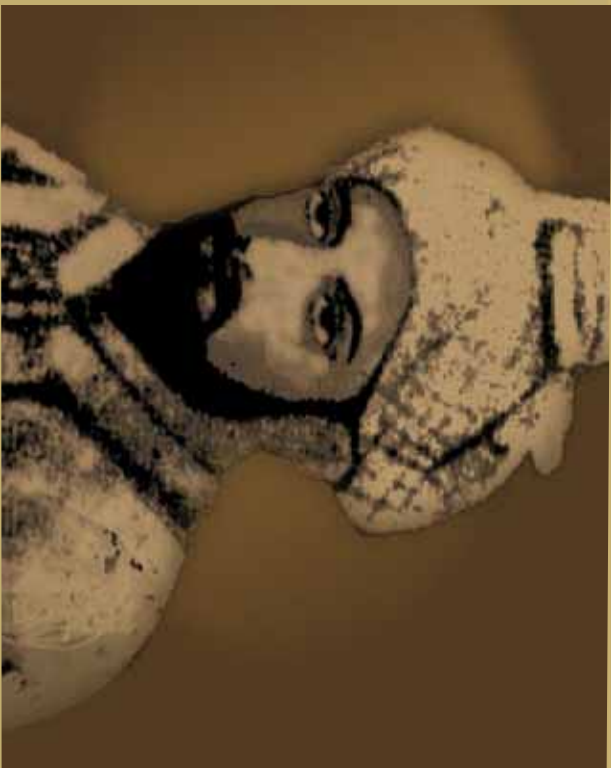
۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟
۲. احمدشاه بابا د هیواد لویدیځ ته څو ځله سفر کړی، لاس ته راوړنې یې وویاست؟
۳. د احمدشاه بابا هند ته تر ټولو مشهور سفر څه نومېده او هم وویاست چې کومې پایلې یې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګیانو څخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافیوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وولاي.

د احمد شاه بابا ځایناستی د تیمور شاه پاچاهي (۱۷۷۳-۱۷۹۳ زیږدیز):

د احمد شاه بابا څخه وروسته د هغه ځای ناستو او ورثې وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه څخه په میراث پاتې وه وساتي په دې لوست کې به معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷۴۲ زیږدیز کال په مشهد کې زیږېدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د درې ژبې شاعر و. د احمدشاه بابا د مړینې پر وخت کې یې د هرات د والي په توګه ډنډه درلوده. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې ولیعهد یا ځایناستی ټاکلی و. د احمدشاه بابا تر مړینې وروسته شهزاده سلېمان د خپل خسر صدر اعظم شاه ولي خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغی، شهزاده سلېمان یې بندي او شاه وليخان یې وواژه. په دې توګه تیمورشاه پاچاهي ته ورسېد. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په لومړي کال پایتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ.

تیمور شاه څو داخلي او بهرني پاڅونونه په بریالیتوب سره له منځه یوړل. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په ۲۰ کلنه موده کې وکړای شول چې هغه سیمې چې له پلاره یې ورته په میراث پاتې وې، وساتي. د هغه تر مرګ وروسته د هغه د زامنو بې اتفاقي، د ایران لاسوهنې او د روسانو او انګلیسانو سیالی، د افغاني لویې امپراتورۍ د سقوط سبب شوې، تیمورشاه په ۱۷۹۳ زکال کې مړ او د کابل په چهارباغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ زېږديز):

د تیمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقي، یو علت دا گڼل کېږي چې تیمورشاه وليعهد نه و ټاکلی. شاه زمان چې د نورو وروڼو په پرتله پلار ته نږدې و، لایقه او با کفایته ځایناستي بې ځان گاڼه. شاه زمان له ټولو شهزاده گانو او مشرانو څخه غوښتنه وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرگه کې گډون وکړي. جرگې شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکه. نوموړي د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډې مودې لپاره یې د جرگې غړي په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرگه کې بې گډون نه درلود، د هغه پاچاهي بې ونه منله. په دوو بیلابیلو جگړو کې محمود او همایون ماتې وخوړه. محمود ایران ته ورتښتېد او همایون بندي او روڼد کړای شو.

زمان شاه

وروسته یې سردار پاننده محمد خان له وزارت نه څخه لرې کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره یو ځای شو او په دې هڅه کې شو، چې شاه زمان له پاچاهۍ لرې کړي. کله چې شاه زمان د پاننده محمد خان له طرحې خبر شو، هغه یې ونيو او وینې واړه او وزیر فتح خان د خپل پلار د مرگ په سبب له شاه محمود سره نږدې شو.

شاه زمان هیله درلوده، چې د افغانستان وضع ښه، سوله او آرامي ورته راشي. خو شاه په داخل کې د خپلو وروڼو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انګلیس د تحرکاتو او د ایران د لاسوهنو سره مخامخ شو.

په همداي وخت کې ناپلیون بناپارت خپل استازي شاه ته د ایران له لارې کابل ته راوېږه او د ناپلیون طرحه دا وه، چې اویا زړه فرانسوي او روسي قواوې د افغانستان له لارې پر هندوستان يرغل وکړي، تر څو په هند کې د انګلیسانو د پرمختګ مخه ونیسي، په داسې حال کې چې شاه زمان یو لک او پنځوس زره پوځیان درلودل او غوښتل یې چې هند له انګلیسانو ونیسي. هغه د ناپلیون طرحې ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انګلیس څخه د خلاصون لپاره له شاه زمان څخه همدا هیله درلوده.

محمود د ایران د قاجاري قواو او تنبیلو سردارانو په مرسته پرته له جگړې خراسان او هرات

وښول، پر سيستان او فراه يې يرغل وکړ او تر کندهاره ورسېدل، خو د شاه زمان قواو د کندهار پر لور حرکت وکړ. د لارې په اوږدو کې جنرال احمد شاه نورزي له خپلو لس زرو پوځيانو سره له محمود سره يو ځای شو او محمود غزني ته راوړسېد. شاه زمان د دې وضع په ليدو سره له کابل څخه د پښور په لور شاتګ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شينواری لخوا ونيول شو او د خپل ورور محمود په وسيله وژند شو. زمان شاه د روڼتوب څخه مخکې د کوه نور الماس د ملا عاشق شينواري په کلاه کې پټ کړ. نو په دې توګه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انگليس د استعماري سياست، د ايران د لاس وهنې، د محمود او ديو شمير سياسي شخصيتونو بې کفائتي په پايله کې افغانستان يو وار بيا په سياسي او اقتصادي انحطاط کې پورب شو.

د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱ - ۱۸۰۴ زېږديز:

د شاه زمان له خلع کېدو وروسته شهزاده محمود د وزير فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغو خدمتونو له امله چې کړي يې وو، د «شاه دوست» لقب يې ورکړ، خو د محمود د بې کفائتي له امله د هېواد په اداره کې سياسي بحران رامنځ ته شو. همدارنګه د انگليسانو استعماري فعاليتونو ټول افغانستان ونيو، د ايران قاجاري دولت د انگليسانو د لاس له شوه، د خراسان د ولايت د تجزيې په لټه کې شو او د پنجاب ولايت چې پخوا د افغانستان د قلمرو يوه برخه وه، سيکانو په کې د خپلو اکې اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له رنډېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچاکيدو څخه خبر شو، نو څرنگه چې شاه زمان يې سکه وروړ وه، نو د شاه زمان خپج اخيستل يې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نيولو اقدام يې وکړ. که څه هم په لومړيو وختونو کې انګرېزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمايه کاوه، مګر وروسته د خپلو

شاه محمود

استعماري غرضونو د پرمخ وړلو او د شاه زمان په وسيله پر هندوستان د ناپليون د يرغل د ختني کولو لپاره يې تر هغه شاه شجاع ښه خبره پيدا کړه او هغه يې د شاه محمود پر ضد لمساوه. شاه محمود د بالاحصار په ارګ کې په عيش و عشرت اخته او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وې چې د قدرت د لاس ته راوړنې پر سر يو له بله سره په سيالي اخته وو، لکه فتح خان «شاه دوست» شيرمحمد خان (مختار الدوله) او صدر اعظم محمد اکرم خان، کله چې وزير

فتح خان د مالیاتو د لاس راوړنې لپاره پېښور، کوهاټ او بنو ته سفر وکړ. د مالیاتو تر لاسه کولو وروسته یې شهزاده کامران ته چې په کندهار کې ولاړ او له کندهاره کابل ته راوگرځېد.

د محمد اکرم خان پر ځای د صدر اعظم په توګه ټاکل شوی و. په همدې وخت کې یو شمېر لوړ دولتي خلک له کابل څخه وتښتېدل او له شاه شجاع سره یو ځای شول. د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنګ شوي وو، د هغه پر ضد یې پاڅون وکړ او هغه یې په بالاحصار کې محاصره کړ. د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر څو چې د کوهدامن او کوهدستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته راوړسېدل. شاه محمود یې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته یې په قلعه قاضي کې مالي ورکړه او په دې توګه د محمود لومړۍ واکمني پای ته ورسېده.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پېښو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې وړايي.

ټولنې:

۱. د تیمورشاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ.
۲. تیمورشاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوړه؟
۳. قدرت ته د زمان شاه د رسیدو په اړه معلومات ورکړئ.
۴. د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې لیست کړئ.

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انګلیسانو د پالیسۍ په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وړايي.

د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي ۱۸۰۴-۱۸۰۹ زېږديز

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع څخه درلوده د هغه له جلوس څخه وروسته ترسره شوه. په لاندې متن کې معلومات درکول کېږي.

د شاه زمان، رنډېدو، د شاه محمود د ادارې کمزورتيا او له هغه څخه د خلکو کرکه د شاه شجاع د پاچاهۍ لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ۱۸۰۴ زېږديز کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوښتنه د زړمت او لوگر له لارې کابل ته ننوت او په بابر بڼې کې دېره شوه او خپله دوستي يې له انگرېزانو سره ښکاره کړه. وزير فتح خان د مالياتو د راغونډولو لپاره باميانو ته تللی و. کله چې کابل ته راوړسېد، غوښتل يې چې شاه محمود له محاصرې خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، ځکه نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزير فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جگړه ونښته، چې په پایله کې وزير فتح خان ماتې وخوړه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتښتېد. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينوارې کابل ته راوست لومړی يې ترې د کوه نور الماس واخيست او بيا يې وواژه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټينګښت په برخه کې له وزير فتح خان او د هغه له

ورونو څخه وېره درلوده او هڅه يې وکړه چې له وزير فتح خان سره خپلې اړيکې ښې کړي او دښمني او خصومت پرېږدي. هغه و چې وزير فتح خان يې په ډېر درناوي کابل ته راوغوښت، شاه شجاع د دوست محمد خان لور د وزير فتح خان ورېره ځان ته په نکاح کړه، خو له دې سره يې پر يو بل باور نه درلود. ځکه چې د دښمني اصلي رېښه يې د شاه زمان په وسيله د سردار پاينده محمد خان اعلامول وړ چې د وزير فتح خان د پلار قاتل گڼل کېده نو وزير فتح خان هڅه کوله چې شاه محمود د دوم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسوي. په همدې وخت کې شاه محمود د کابل د بالا حصار له زندانه وتښتېد. هغه جگړه چې د شاه شجاع او د شاه محمود د قواو ترمنځ ونښته، په پايله کې يې شاه شجاع ماتې وخوړه او شاه محمود د دويم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسېد.

د شاه محمود دويم ځل پاچاهي ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ زېږديز

شاه محمود د وزير فتح خان په مرسته دويم ځل پاچاهۍ ته ورسېد او يو شمېر لوړ رتبه مامورين لکه محمد اکرم خان امين الدوله، شير محمد خان، مختار الدوله او مير علم اعدام شول، ځکه چې دوی د شاه محمود د لومړي حکومت پر وخت شاه شجاع ته ښتېلي وو، د شاه شجاع د پاچاهۍ پر وخت يې له هغه سره مرسته کړې وه.

وزير فتح خان له خپلو وروڼو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راوړنې لپاره يې خپل وروڼه پر مهمو دولتي دندو وگومارل، چې د وزير فتح خان په ورځ ډېرېدونکي واک شهراده کامران انلېښمن او کينه کښ کړ. شاه په داسې يو حالت کې د مړو په تېرولو لگيا او له دولتي چارو نا خبره و او د اقتدار ساحه يې يوازې کابل او کندهار وه، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې لاندي و او کشمير عطا محمد خان اداره کاوه، چې د مرکزي دولت اطاعت يې نه کاوه. په هرات کې د شاه محمود سکه

ورور فيروز الدين حکمراني کوله او شاه محمود د خپلې دويمې پاچاهۍ له پيله ډېر وخت په پايڅخت

کې اوسېده. هغه وخت چې افغاني قواوې په ختيځ کې په جگړې اخته وې، ايرانيانو غورات ونيول، فيروز الدين له مرکزې مرسته وغوښته، ترڅو د ايرانيانو د پرمختگ مخه ونيسي. وزير فتح خان له دېرش زره پوځيانو سره له کابل څخه حرکت وکړ. وزير فتح خان لومړی شهراده فيروز الدين له خپلې کورنۍ سره کندهار ته ولېږه چې د کورنۍ ټوله شتمنۍ او گالې يې د دوست محمد خان د سپړو په وسيله لوټ شول.

وزير فتح خان

وروسته وزير فتح خان له ايرانيانو سره جگړه

پيل کړه، چې په پايله کې ايراني قواوې ماتې وخوړه او شانگ يې وکړ. شاه محمود چې د شهراده فيروز الدين د کورنۍ له سپکاوی خبر شو، شهراده کامران يې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولېږه. دوست محمد خان وتښتېد او کامران وزير فتح خان ونيو او بوند يې کړ. د وزير فتح خان وروڼه چې د هغه له رنډېدو څخه خبر شول، په ټول افغانستان کې له کشمير نه هراته يې په الله گوله لاس پورې کړ. دوست محمد خان له کشمير څخه راغی او کابل يې ونيو. وزير فتح خان چې له شاه محمود سره بندي و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزير فتح خان راضي کړي چې وروڼه يې له جگړې څخه لاس واخلي، خو د فتح خان وروڼو جگړه غوره وگڼله. څرنګه چې د شاه محمود غوښتنه ترسره نه شوه، نو وزير فتح خان يې وواژه، په هرات کې يې جلا حکومت جوړ کړ، خو دې حکومت تر ۱۸۴۲

نېرېډيز پورې دوام وکړ او بيا افغانستان د سلدوزو، بارکيزو ورونو او د انگليس د استعماري سياست د سيالۍ ډگر وگرځېد.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو جلا ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسېدو په څرنگوالي او دويمه ډله دې د شاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پايلي دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

پوښتي:

۱- د وزير فتح خان ونډه د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې بيان کړۍ.

۲- شاه محمود دويم ځل لپاره څرنگه واک ته ورسېد؟

۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لومړۍ ځل کې کومې کړنې وکړي؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کيدو وروسته د انگرېزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنگي څيړو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

د سیالو او اختلافو منځ ته راتګ

ولي سیالی او اختلافات د سدوزیو او بارکزیو کورنیو تر منځ را پیدا شوي. لاملونه یې څه وو، څه پایلې یې درلودې؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزي د کندهار د بارکزیو رښتني پورې تړاو لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم څخه وو. ځکه نو بارکزي او محمدزي په یو قوم پورې اړه لري. حاجي جمال بن حاجي یوسف بن یارو بن محمد د شېر سرخ د مزار د جرګې غړی او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و.

سردار پاینده محمد خان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د پورې سیاسي توپي له امله ووژل شو او وزیر فتح خان د پلار د غچ اخیستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرځولو کې فعاله ونډه درلوده. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی هغه روند او بیا یې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډې مودې لپاره یې هلته پاچاهي وکړه.

وزیر فتح خان د شلو په شاوخوا کې وروڼه درلودل، چې هریو یې د واک د تر لاسه کولو هڅه

کوله، په ځانگړې توگه سردار محمد عظیم خان او سردار دوست محمد خان. د مرکزي دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ بې اتفاقي او ځان غوښتنې د دې سبب شوې چې تر منځ بې جگړې رامنځ ته شي. هغوی ونه شو کړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزي دولت وژغوري. د هغوی پر له پسې جگړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د گډوډیو او بې نظميو لور ته یووړ او د افغانستان خلکو ته بې بهرزي او بديختي په ارمغان راوړه، چې همدې کار د هیواد مرکزي دولت له منځه یووړ او اقتصاد او کلتور یې کمزوری کړ.

سردار دوست محمد خان چې څنگه کابل ونيو، خپل ورور امیر محمد خان یې د غزني والي وټاکه. خو کابل ته د کشمیر د والي محمد عظیم خان په راتگ سره د هغوی تر منځ اختلاف ډېر شو. هر یو غوښتل چې د سدوزیو له شهزادگانو څخه یو سلطنت ته ورسوي او پخپله د وزیر په توگه کار وکړي. چې په دې توگه سردار محمد عظیم خان (ایرب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علي شاه) سلطنت ته ورسول او دوي د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحیت له دواړو وروڼو سره و او په کابل کې په یوه وخت کې دوو پاچاهانو او دوو وزیرانو واکمني کوله.

په ۱۸۱۹ زیږدیز کال کې سردار محمد عظیم خان سلطان علي شاه له سلطنته لرې او دوست محمد خان یې له وزارت نه معزول کړ.

کابل سردار محمد عظیم خان، غزني سردار دوست محمد خان، پېښور سردار یار محمد خان، کشمیر سردار نواب عبدالجبار خان او دیره جات (دیره اسماعیل خان او دیره غازي خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل شول. شمالي او مرکزي ولایتونه، بدخشان، تخار، بلخ، میمنه او جوزجان د ځایي حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوک الطوائفي په کې واکمنه وه. د هرات ولایت د شاه محمود په وسیله اداره کېده. په دې توگه افغانستان د موروثي ملکیت په توگه د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ وېشل شوی و.

خرنگه چې د افغانستان بهرني دښمن؛ د پنجاب سيکان؛ د افغانستان له بريدو او سفرونو څخه بې ترخه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوره حالت او د وزير فتح خان د ورونو د خپلمنځي بې اتفاقيو څخه بې گټه واخيسته. رنجيت سېنگ د هغه قرارداد له امله چې له انگليسانو سره يې لاسليک کړی و، نه شو کولای چې د ستلج له سيند څخه راتېر شي او نورو سيمو ته لاسرسی پيدا کړي، نو ځکه د افغانستان ختيځو سيمو ته متوجه شول. لکه چې په خان کې يې داتوان ليدله، لومړی يې ملتان، کشمير او بيا يې پېښور تر اټکه ونيول. سردار محمد عظيم خان او امير دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تللو سيمو د نيولو لپاره سند ته ولاړل، خو امير دوست محمد خان ناڅاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته يې له سردار محمد عظيم خان سره مخالفت ښکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل څخه غزني ته روان شو.

سردار محمد عظيم خان پرته له جگړې کابل ته راغی، په دې وخت کې رنجيت سېنگ ځينې نورې سيمې هم ونيولې او سردار محمد عظيم خان د دويم ځل لپاره د رنجيت سېنگ د مقابلې لپاره خپل قوتونه ولېږل او پرته له کومې لاسته راوړنې چې غوښتل يې کابل ته راشي، د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زيارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظيم خان د زوی سردار حبيب الله خان له مخالفت سره مخامخ شو.

امير دوست محمد خان د يوه حکومت د جوړولو سربېره جوړه کړه، په داسې حال کې چې د سيکانو پرمختگ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انگليسانو په لاسون د کندهار د نيولو تياری ونيو. امير دوست محمد خان لومړی جلال اباد ته سفر وکړ او هغه يې ونيو او وروسته يې خپلې قواوې کندهار ته ولېږلې. د امير دوست محمد خان او د انگليسي جنرالانو او شاهشجاع د قواو تر منځ تر سختې جگړې وروسته د دښمن قواو ماتې وخوړه او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملگري بي وتنښدل. شاه شجاع د خټکو په غرونو کې پټ شو.

امير دوست محمد خان چې کله په کندهار کې و، د رنجيت سنگ د ټکولو لپاره يې اقدام وکړ، خو د کندهار سردارانو يې مرسته ونه کړه، هغه ناهيلی کابل ته ستون شو. کله چې د خيبر درې له نيولو څخه خبر شو، خپل زوی سردار محمد اکبر خان يې له لږو قواو سره هلته واستاوه وزير محمد اکبر خان يوازې دفاع کوله او نه يې غوښتل چې تعرض وکړي، ځکه چې له کابله يې مرستندويه قواو ته انتظار کاوه. نوي راغلي ځواک له رنجيت سنگ څخه وغوښتل، چې پېښور خالي کړي، خو رنجيت سنگ ورته ارزښت ور نه کړ.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړنی ډله دې د سلاويزو او بارکزيو د خپل منځي اختلافاتو د عواملو په اړه او دويمه ډله دې د انگليسانو د لمسون او د اختلافاتو په رڼالو کې خپل معلومات د خپلو ټولگيوالو په وړاندې ووايي.

پوښتي:

۱. وزير فتح خان کومې کورنۍ پورې اړه درلوده؟
۲. د سلاويزو او بارکزيو د سياليو لاملونه څه وو؟
۳. د سيمې څو اکونو په ځانگړي توگه انگليسانو د بې اتفاقيو په چيرولو کې کوم نقش ولوباوه؟

د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لړلو سره د سردار دوست محمد خان او سردار عظيم خان دسياليو د اصلي لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

د واک ليرد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴زېږديز)

د واک ليرد خرنګه له
سدوزيانو څخه بارکزيانو ته سرته
ورسيد؟ انگليسانو څه غبرګون
وښود او د افغانستان د خلکو لپاره
يې کومې پايلې درلودې. په دې
لوست کې ورسره پيژندګلوي تر
لاسه کړئ.

د سدوزيو سلطنت د احمدشاه بابا په مشرۍ په کال (۱۷۴۷ز) کې پيل او د ايوب شاه سدوزي په سلطنت سره پای ته رسېږي. يو شمير کورني او بهرني لاملونه د سدوزيانو د سقوط سبب شول چې په لاندې توګه د يادوني وړ دي:

د افغانستان په کورنيو چارو کې د انگليسانو او ايرانيانو مستقيمي مداخلې او توطيې، د تيمور شاه د زامنو او لمسيانو زياتوالی او پر خپلو رقيبانو باندې د برياليتوب لپاره خپل ځانونه د انگليسانو او ايرانيانو په لمنو کې اچول او همدارنګه د بارکزيو سردارانو لکه د سردار پاينده محمد خان او وزير فتح خان وژنه د سدوزيو د سقوط له لاملونو څخه ګڼل کېږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته ورسېږي، هغه له سيکانو څخه د افغانستان له لاسه تلليو سيمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له ديني عالمانو او قومي

مشرانو څخه د جهاد فتویٰ واخلي، بله لاره يې نه درلوده. ځكه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکړه چې خپل ځان امير المومنين اعلان کړي، ترڅو د شرعي جهاد د اعلان صلاحيت تر لاسه کړي. په ۱۸۳۵ ز کي امير دوست محمد خان د خپلو يو شمېر باوري کسانو سره د عيدگاه جومات ته لاړ په هغه وخت کي عيدگاه د بگرامير سره نږدې و). په دې وخت کي مير حاجي د مير واعظ زوی چې د کابل مشهور عالم او مبارزو، د هغه په وسيله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کي امير المومنين وټاکل شو او د هغه په نامه لومړنۍ خطبه وويل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو يې پلوي وکړه. د ده پوځ پنځوس زره کسيز پلي ځواک او لس زره يې داوطلب سپاره وو، په ۱۸۳۵ ز کي د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخان) کي ځای پر ځای شو. ورور يې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوړي مبارزو ځوانانو مشري پر غاړه درلوده، چې دا هم د همدې ځواک يوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېره پيدا شوه، وېي غوښتل چې د سولې له لاري رامخکې شي. انگليسانو يو هيئت د (هارلان) په مشرۍ د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغاني قواو په منځ کي يې اتفاقي واچوي. سلطان محمد خان ته يې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکړه. سلطان محمد خان خپل لس زره کسيز ځواک له افغاني قواو څخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له ځنډه کابل ته راغی، چې د امير دې پرېکړې ټول خلک حيران کړل.

په تېر څپرکي کي مو يادونه کړې وه، چې د افغانستان له لاري د ناپليون احتمالي يرغل انگليسان په وېره کي اچولي وو. په همدې وخت کي په روسيه کي ورته پېښې رامنځ ته شوې، ځکه نو انگليسانو په افغانستان کي دلچسپي وښوده. انگليسانو له امير دوست محمد خان څخه وغوښتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لاري هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کي د انگليسانو شرط ومانه. خو انگليسانو کابل ته د روسيې د هيئت راتگ بانه

کړه او له امير سره يې اړيکې پرې کړې. په لاهور کې د انگليسانو، شاه شجاع او رنجيت سېنگ تر منځ په ۱۸۳۸ ز کې د مثلث په نامه معاهده لاسليک شوه، چې د دې تړون مواد په لاندې ډول دي:

۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو څخه د افغاني ولايت د اندوس د لويديځې غاړې څخه لکه پشاور او ډيره جات د سيک د دولت په گټه تير شي.

۲- د پنجاب امير وعده کوي چې د خپلو ځواکونو په مرسته شجاع الملک بيرته د افغانستان د تخت او تاج څښتن کړي.

۳- د برتانيه دولت د خير غوښتونکي په توگه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوی تر منځ مرسته کوي.

د يادې شوې معاهدې او د سلمې د اعلاميې پر بنسټ انگليسي پوځ د سند له سيند څخه راتېر شول او له شانشجاع سره يو ځای د بولان درې ته نږدې شول او کندهار يې ونيو. د شانشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توگه وشو او شانشجاع په قندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انگليسي پوځ دي په افغانستان کې په دايمي توگه پاتې شي. د انگليسانو نورې قواوې جلال اباد ته نږدې شوې. د امير دوست محمد خان د خراب حالت سره سره غازي وزير محمد اکبر خان او سردار غلام حيدر خان د غزني والي ته امر وکړ، چې د دښمن په وړاندې په ټول ځواک سره مقاومت وکړي. هغوی مقاومت ونه شو کړای او انگليسانو غزني ونيو او کابل ته نږدې شول. امير دوست محمد خان بخارا ته پناه يووړه. که څه هم په ښکاره شانشجاع پاچا و، خو ټول واک د مکتانين او انگليسانو په لاس کې و.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ویشل شي. لومړنۍ ډله دې د ۱۸۱۸ او ۱۸۳۴ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیرۍ د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه

او په ټولګي کې دې وړاندې.

پوښتي:

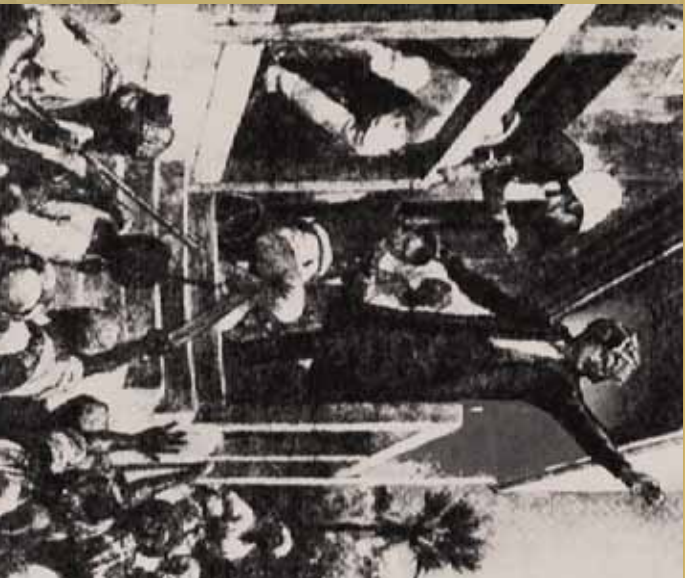
- ۱- امیر دوست محمد خان څرنگه واث ته ورسید؟
- ۲- د امیر دوست محمد خان خطي مشه څرنگه ارزوئ؟
- ۳- امیر دوست محمد خان ولي ځان ته د امیر المومنین لقب ورکړ؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنځیت سنگ د پالیسۍ په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وړاندې.

شاه شجاع او ملي پاڅون

پوهیږئ چې شاه شجاع دوهم
خل د کومو قوتونو په مرسته واک
ته ورسید، د خلکو غبرگون، ملی
پاڅون او د انګلیسانو تلفات او
مانه هغه مطالب دي چې په دې
لوست کې به ورسره آشنا شئ.

له هماغې ورځې څخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسید، خلک یې له ټیټې فطرت څخه خبر شول، د هغه او د انګلیسانو له منځه وړل یې له خپلو دیني او ملي وجایو څخه وگڼل او د خلکو په منځ کې د خپلو اکې، ننگ او ناموس د ساتنې احساس پیاوړی شو. لومړی یې له خطبې څخه د شاه شجاع نوم لري کړ او له انګلیسانو څخه یې خپله سخته کرکه څرګنده کړه. د انګلیسانو هغه خزانې چې له کندهاره کابل ته انتقالېدې، غازیانو غنیمت ونیولې. د کابل - کندهار لاره وتړل شوه او په مشرقي کې د سید جمال الدین افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاڅون پیل شو. دې حالت انګلیسان واورخط کړل، په ځانګړې توګه کله چې روسانو امیر دوست محمد خان له ډېرو وسلو سره کابل ته راوېږه او د امیر ډېر شمېر پلویان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او جنوبي کې انګلیسي ضد شور شونډه پیل شول. په ټول هیواد کې سر تا سري ناخوښتې پیل شوه او نوره دا شونې نه وه، چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امير دوست محمد خان له بخارا څخه راووت او د جگړې د تيارې لپاره له ناشقرخان څخه کوهستان ته لاړ. د کوهستان خلکو د مير مسجدي خان په مشرۍ پر انگليسانو يرغل کړی وه. د يوشمير ځاينينو د خيانت له امله نوموړی يرغل خنثی شو، نو ځکه امير دوست محمد خان کابل ته راغی او ځان يې مکنانين ته تسليم کړ او مکنانين دا ټينگار وکړ، چې د شاه شجاع د وزير په توگه

دنده تر سره کړي، خو امير دوست محمد خان دا ونه منله او دا دنده يې غوره وگڼله چې له افغانستانه ووځي. انگليسانو هغه له خپلې کورنۍ سره کلکتې ته ولېږه.

انگليسانو دا فکر کاوه چې د مخالفينو مشر يې له منځه يووړي، خو له دې سره هم جهاد، د انگليسانو د شړلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرخولو زمزمه غلې نه شوه. د خلکو اتحاد او ملي پاڅون ثمر ته ورسېد.

وزير اکبر خان

دغه ملي پاڅون له کابله پيل شو د قومي مشرانو لکه نايب امين الله خان لوگري او عبدالله خان اخکزي تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدينو د جهاد جنده پورته کړ. لومړی يې (برنس) په خپل کور کې وواژه او وروسته يې د انگليسانو ټولې خزانې او د وسلو ځيرې ونيولې. ټول وگړي، لکه د کوهستان خلک، لوگر او وردگ له هغوی سره يو ځای شول، چې انگليسي قواو ته يې ډېر تلفات ورکړل او پاتې يې په سپرپور کې کلابند شول. په همدې وخت کې وزير محمد اکبر خان د بخارا له بنده خوشې شو او ځان يې کابل ته راوړساره. د هغه په راتلو سره د مجاهدينو روحیه لا پياوړې شوه. مکنانين له چل څخه کار واخيست او له کابل څخه يې د انگليسانو د وختي د تړون وړانديز وکړ، تر څو مجاهدين مصروف او له هند څخه نورې قواوې راوغواړي. مکنانين له وزير محمد اکبر خان سره دوکه کوله په مجلس کې يې وغوښتل چې هغه ووژني، خو وزير محمد اکبر خان مکنانين په هغه توماچپه چې يې ورته ډالۍ کړې وه، وويشت او په دې توگه د انگليسانو سياسي استازى او مختار وزير

(وليام مڪاتين) له منځه يورول شول. له دې وروسته د انگليسي قواو په منځ کې عجيب وحشت رامنځ ته شو. خوراكي مواد يې پای ته ورسېدل. قواوې يې چې شپاړس زره او پنځه سوه کسو ته رسېدې، له لوړې سره مخامخ شوې. سوړ ژمې و، چې انگليسانو له کابل څخه د وتلو شرايط د مجبوريت له امله ومنل.

د کابل د پرېښودو شرايط:

د افغانستان د ټول سيمو پرېښودل، د دې لپاره چې بيا وسلې ته لاس نه کړي، پرته له شپږو ټوپونو څخه د ټولې وسلې تسليمول، خو سره له دې انگليسانو هڅه وکړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال اباد کې وې، اړيکې ټينګې کړي. ځکه نو د جلال اباد د لارې په اوږدو کې پرې د مجاهدينو يرغلونه پيل شول او ډېر سخت ځاني او مالي زيانونه يې وزغمل. له شپاړس زره پنځه سوه پوځيانو څخه يې يوازې يو کس ډاکټر بريدان په نيم ژواندي حالت کې پېښور ته ورسېد. د لندن په سياسي کپو کې دې پېښې حيرانوونکې غبرگونونه رامنځ ته کړل. د هند ولسرای (لارډ اکلنډ) تبديل او پر ځای يې (لارډ لنس برو) وټاکل شو.

انګرېزان د دې لپاره چې خپل بايلی حيثيت بېرته تر لاسه کړي، خپلې دوه ډلې قواوې يې د افغانستان لوري ته راوېږلې. د جنرال (پالک) په مشرۍ شل زره قواو لومړی له شاه شجاع سره اړيکې ټينګې کړې. څرنګه چې شاه شجاع خپل ځان د مجاهدينو په منځ کې محاصره لیده، نو د مجبوريت له مخې يې د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کړ، خو له بلې خوا يې ورځيني اطلاعات يې له افغانستان څخه انگليسانو ته ورکول. د جنرال پالک تر رسېدو دمخه خلکو شاه شجاع وواژه او د شاه شجاع زوی (فتح جنگ) واک ته ورسېد خو هغه هم د امير دوست محمد خان د وروڼو له مخالفت سره مخامخ شو، انگليسانو ته يې پناه يوړه. تر فتح جنگ وروسته ورور يې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسېد.

د انگليسانو د قواو دويمه ډله د جنرال (ناټ) په مشرۍ کندهار ته ورسېده او په همدې وخت کې

امير دوست محمد خان له کلاکتې څخه کابل ته راغی او د حکومت چارې يې په لاس واخيستې. انگرېزانو د امير دولت سمدستي په رسميت وپېژنده او درې اوڅيز (مثلت) ترون، چې د انگرېزانو، شاه شجاع او رنجيت سېنگ تر مينځ لاس ليک شوی و. پخپله له منځه لاړ. د دې سره سره انګليسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سياسي يوالي لپاره يې د پېښور، کندهار او هرات يو ځای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سياست په وړاندې ضد کار کاښه.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې پر افغانستان باندې د انګليسانو د لومړي يرغل په اړه او دويمه ډله دې د لاهور د معاهدې په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وولي.

پوښتنې:

۱. د شاه شجاع او انګليس ترمنځ د معاهدې مواد چې په کندهار کې لاس ليک شوی وه وړياست؟
۲. پر افغانستان باندې د انګليس يرغل په کوم کال کې وشو؟
۳. د افغان انګليس د لومړۍ جګړې د مبارزينو نومونه ليست کړئ.

د ټولګي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګليس د لومړني يرغل په اړه د خپلو ښوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وولي.

د امير دوست محمد خان دويمه پاچاهي

امير دوست محمد خان دوهم ځل
خړنگه هيواد ته راستون شو، په کومو کړنو
يې لاس پورې کړ او کومه معاهده يې د
انگليسانو سره لاسليک کړه. په لاندې متن
کې به ور سره آشنا شئ.

امير دوست محمد خان په ۱۸۴۳م زکال کې د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. لومړی يې د هېواد د کورنيو اوضاعو په اصلاح لاس پورې کړ، ځکه د ملوک الطوايفي له امله داخلي حالت خراب او بې نظمه شوی و. د سياسي او مرکزي دولت د ټينګښت لپاره يې ډېرې هلې ځلې وکړې او ځينې هغه سيمې چې له مرکزي دولت، لکه باميان، مزار شريف او ټول هزاره جات جلا شوي وې، ونيولې او له مرکزي دولت سره يې يو ځای کړې.

د تګاب، نجراب او خوګياڼيو بغاوتونه غلي کړي شول. اتل غازي محمد اکبر خان د امير دوست محمد خان زوی د يوه سربندونکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زيارونه وګالل، خو د ۲۹ کلنۍ په عمر کې چې يو هندي طبيب يې معالجه کوله، زهرجنې ګولۍ يې ورکړې او شهيد کړای شو چې د حضرت علي (رض) په روضه کې خاورو ته وسپارل شو. امير دوست محمد خان د پېښور د نيرلو ډبره هڅه وکړه، خو بريالۍ نه شو او نور يې نه غوښتل چې له انگليسانو سره يې

ایډیکي خرابې شي. خو په داخل کې بې تړلې سیمې د مرکزي حکومت تر ولکې لاندې راوستې. که څه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بللون راغی، خو مرکزي حکومت تر یو وخت وروسته جوړ شو.

امیر دوست محمد خان د خپل دویم ځل په واکمنۍ کې یو شمیر تړونونه لاسلیک کړل چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کېږي:

د جمرود تړونونه:

انګلیسانو د جمرود تر تړونونو وروسته له امیر دوست محمد خان څخه دوه امتیازونه غوښتل، لومړی د هغو سیمو په رسمیت پېژندنه چې پخوا د سیکانو تر ولکې لاندې وو، چې وروسته انګلیسانو ونیولې. دویم دا چې روسانو د ایرانیانو په مرسته غوښتل چې د هرات ولایت ونیسي، ځکه نو د روسانو د پرمختګ له امله یې خپلې ګټې په خطر کې لیدلې. نو دا خطر باید رفع شوي وای.

د جمرود لومړی تړون: د هند د گورنر جنرال لارډ الهمزی په هدایت، د پنجاب والي سر جان لارنس د دې تړون کولو ته موظف شوی و خو خپله امیر دوست محمد خان په دې خبرواترو کې ګلرون و نه کړ او په عرض یې سردار غلام حیدر خان په کال ۱۸۵۵م د مارچ په ۳۰ مه د جمرود درې فقره یې تړون لاسلیک کړ.

- ۱- امیر دوست محمد خان دکابل حاکم او ختیځ هندي کمپنۍ تر منځ، هغه سیمې چې دده په کنترول کې دي له هغه وروسته دده د ورثې او ختیځ هندي کمپنۍ تر منځ به داېمی سوله او دوستي ټینګه وي.
- ۲- ختیځه هندي کمپنۍ، ژمنه کوي هغه سیمې چې اوس د امیر په تصرف کې دي احترام وکړي.
- ۳- امیر دوست محمد خان دکابل حاکم او هغه سیمې چې دده په واک کې دي د خپل ځان او خپلې ورثې لخوا ژمنه کوي د ختیځې هندي کمپنۍ د سیمو احترام وکړي او هېڅ کله د هغوی

په کورنیو چارو کې لاس وهنه و نه کړې. د هندي کمپنۍ د دوستانو سره دوست او د دښمنانو سره دښمن اوسي.

د جمرود دویم ټرون:

کله چې انګلیسان د هرات ولایت له تجزیې څخه تیر شول په دې لټه کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبرې اترې پیل کړي. امیر خبرې اترې په هند کې قبول نه کړې نو دا خبرې اترې په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او لارنس تر مینځ وشوې او دغه تړون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې موادي یې په لاندې ډول دي.

۱- ایران د خپلو ژمنو برعکس هرات اشغال کړ او انګلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ورکړي ترڅو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو څخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پورې، انګلستان به هره میاشت سل زره روپۍ ((لس زره پونډه)) امیر ته ورکوي.

۲- امیر دوست محمد خان به سربېره په اوسني پوځ یو دیارلس زریز سواره او اتلس زریز پلي پوځ مجهز کړي.

۳- د پیسو اخیستنه او لیریدنه په امیر دوست محمد خان پورې اړه لري.

۴- د انګلیستان نور استازي به د افغانستان په دریو ولایاتو (کابل، قندهار او بلخ) کې د څارنې او جګړیزو راپورونو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوی به په کورنیو چارو کې د لاس وهنې حق نه لري خو د دوی ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاړه وي.

۵- د کابل یو استازی به په پېښور کې استوګن شي.

۶- د ایران سره د جګړې له پای وروسته به د لومړۍ مادې مطابق پیسې قطع شي.

۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزي منصبداران له افغانستان څخه ووځي که چېرې غوښتنه وشي یو مسلمان استازي به په کابل کې استوګن شي.

۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انګریزي افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره ساتونکو په وسیله د دوی محافظت او ساتنه کوي.

۹- د پیسو ورکول به د جنوري د میاشتي د لومړۍ نېټې څخه پیل کېږي.

۱۰- درې سوه زره روپۍ په قندهار کې او دوه سوه زره روپۍ ورکول په کابل کې له دې تړون څخه جلا دي. هغه د ختيځې کمپنۍ يوه ډالۍ دی. د شپږ سوه زره روپيو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره ده او په بل تړون پورې اړه لري.

۱۱- دغه تړون د مخکينې تړون ناقض نشي کيدلی. امير دوست محمد خان به د سولې او جگړې په حالت کې د ايران او دهغه د متفقينو وړانديزونه انگليسانو ته رسوي.

۱۲- سربيره پر څلور زره ټوپکو نور څلور زره ټوپکه به د انگليس د حکومت له خوا د تل په سيمه کې د امير دوست محمد خان مامورينو ته ورسپارل شي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د اتل او پياوړې څيرې وزير محمد اکبر خان او د هغه ونډه د امير دوست محمد خان د نظام په ټگښت کې او دويمه ډله دې د امير دوست محمد خان د کورني سياست په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې پرې مباحثه او مشاجره وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د جمرود د لومړي تړون مواد معرفي کړئ.
 - ۲- د جمرود دويم تړون د کومو شخصيتونو تر منځ لاسليک او د دغه تړون درې مادې بيان کړئ؟
 - ۳- د جمرود د تړونونو لاملونه توضيح کړئ.
- زده کونکي دې د مشرانو او فرهنگي څيرو څخه د امير دوست محمد خان د خدمتونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې بيان کړي.

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

د امير شير علي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ ميلادي)

امير شير علي خان

سردار شير علي خان څرنگه واک ته ورسيد. د کومو مخالفتونو سره مخامخ شو او اداري بې ولي سقوط وکړ. دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشي.

د افغانستان خلک د وزير فتح خان د ورونو په دوره کې کابو نيمه پېړۍ له جگړو او ناخوالو سره لاس او گريوان وو. ځکه چې په دې بې نظميو کې د انگليسانو استعماري سياست دخپل و. د امير شير علي خان له سلطنت څخه مخکې پر امير دوست محمد خان باندې يو شمېر معاهدي تحصيل شوي، چې دغو معاهدو له مخې ترانزيتي او مواصلاتي لارې د افغانستان د خلکو پر مخ وټرل شوي او افغانستان يې په اقتصادي او سياسي محاصره کې ښکېل کړ.

امير شير علي خان د خپل پلار په ژوند کې وليعهد ټاکل شوی و، چې د پلار له مرگه وروسته يې د ۱۸۶۳ کال د جون په ۱۲ مه د ۴۱ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو يې ظاهراً هغه ته بيعت وکړ، خو په پټه کې يې د هغه په وړاندې مخالفت پيل کړ.

امير شير علي خان د هرات ولايت د تنظيم لپاره خپل زوی شهراده محمد يعقوب خان پرېښود او پخپله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خو د سبزوار په برخه کې محمد اعظم خان له

امير خڅه جلا شو او د مرکزي سيمو له لارې د خپل سکه ورور سردار محمد حسين خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و، ورځې او غوښتل يې چې پر کابل يرغل وکړي، خو د هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امير شېر علي خان خڅه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو وروڼو خڅه مرسته وغوښته او د يوې حملې تياري يې ونيو، خو د امير شېر علي خان د ځواکونو په وړاندې يې مقاومت ونه شو کړاى، د انگليسانو دولت ته يې پناه يووړه. په يوه بلې جگړې کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجگاه په سيمه کې د امير شېر علي خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه. محمد افضل خان تسليم او عبدالرحمن خان بخارا ته تېښته وکړه.

امير شېر علي خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفيې لپاره د يو شمېر ډېرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امين خان سره يې مقابلې پيل کړه، او دهغې جگړې په ترڅ کې چې د دواړو لوريو تر منځ ونښته، دهغه زوی سردار محمد علي خان او تره يې محمد امين خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امير په دې پېښه ډېر غمجن شو. پر روحياتو يې بده اغېزه وشوه، د اعصابو کنترول يې له لاسه ورکړ او په کندهار کې يې جلا والی غوره کړ. چې دغه انزوا د امير شېر علي خان د سلطنت د سقوط لامل وگرځېده.

د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ زيږديز)

د امير شېر علي خان گوښه والی د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونيسي، چې د کابل تر نيولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او څنگه چې انگليسان په هند کې د امير محمد افضل خان له پاچاهۍ خبر شول، نو سمدستي يې د هغه سلطنت به رسميت وپېژانده. وروسته يې خپل سياسي استازي کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو يې ملاتړ کاوه.

سردار محمد افضل خان

د امير شېر علي خان قواو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه او په هرات کې د خپل زوی محمد يعقوب خان سره دېره شو. وروسته د افغچي پخواني حاکم فيض محمد خان امير شېر علي خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړانديز يې وکړ. امير شېر علي خان د ميمني او مزار شريف له لارې له هغه سره يو ځای شو. په ۱۸۶۷ زېږديز کال کې عبدالرحمن خان د امير شېر علي خان د قواو محه د پنجشېر په بازارک کې ونيوله او فيض محمد په جگړه کې ووژل شو او امير شېر علي خان بيا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امير محمد افضل خان د ناروغي له امله مړ شو او جسد يې په قلعه حشمت خان کې د شهدا صالحين (ع) سره نږدې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۸ زېږديز)

سردار محمد اعظم خان

د امير محمد افضل خان تر مرگ وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسېد. امير محمد اعظم خان يو نوښتگر سړی و، غوښتل يې چې يو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پيلانه شو. امير شېر علي خان له هراته کندهار ته ورسېد او د کندهار خلک چې د امير محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېر تنگ شوي وو، نو د امير شېر علي خان هر کلې يې وکړ. په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان د شمالي ولايتونو په ايلولو بوخت و. امير شېر علي خان د کابل د نيولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسېږي، د کابل خلکو د امير محمد اعظم خان په وړاندې احتجاج او له امير شېر علي خان څخه يې ملاتړ وکړ. امير محمد اعظم خان وليدل

چې اوضاع د امير شېر علي خان په گټه ده، روحه يې کمزوري شوه او امير عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورغی. په ۱۸۶۸ زېږديز کې امير عبدالرحمن خان او امير محمد اعظم خان قراوي ترتيب کړي او د غزني د ششگاو په سيمه کې د امير شېر علي خان د لښکرو سره مخامخ شول خو ماتې يې وخوړه. او دواړه وتښتېدل. انگليسانو هغوی ته په هندوستان کې د اوسېدو بلنه ورکړه، خو هغوی تهران ته د سيستان له لارې روان شول، خو امير محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه يووړه.

په ټولگي دننه فعاليت:

زده کونکي دي په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د امير شېر علي خان د شخصيت او دويمه ډله دي د امير د کورنيو اختلافونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دي وړايي.

- ۱- امير شېر علي خان څنگه واک ته ورسېد؟
- ۲- د امير شېر علي خان داخلي ستونزې د هغه د لومړي سلطنت پر وخت وليکئ.
- ۳- محمد افضل خان څنگه قدرت ته ورسېد؟
- ۴- امير محمد اعظم خان څنگه واک ته ورسېد؟

د ټولگي څخه دباندي فعاليت:

زده کونکي دي د امير شېر علي خان د لومړي سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دي وړايي.

د امير شېر علي خان دويمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹ د پړاويز)

سيد جمال الدين افغاني

په کومو برخو کې اصلاحات
را منځ ته شول، پايلې ئې څه
وې او د انگلستانو د دويم تيري
لاملونه او اړوندې موضوعگانې
به په لاندې متن کې ولولئ.

امير شېر علي خان د ۱۸۶۸ زېږديز کال په پای کې په ششگاو کې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتې وروسته کابل ته داخل او د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی مرکزي حکومت ټينگ کړ.

امير شېر علي خان يو روښانفکره او نوښتگر سړی و. نوموړی په افغانستان کې د نوي تمدن بنسټ اېښودونکی دی. افغانستان ته د نوي تمدن راگ د اروپا له صنعتي انقلابه پيلېږي. امير شېر علي خان د مشهور فيلسوف او پوه افغان سيد جمال الدين لارښوونې په پام کې ونیولې او په اصلاحاتو کې يې ترې ګټه واخيسته.

امير شېر علي خان له روسيې او ايران سره خپلې سياسي اړيکې د دوستۍ پر بنسټ پيل کړې او عطا محمد سدوزی يې د افغانستان د رسميت پېژندلو لپاره برتانوي هند ته واستاوه. وروسته يې پخپله له برتانوي هند څخه ليدنه وکړه. په برتانوي هند کې تکنالوژۍ او تمدن دې يو شمېر اصلاحاتو (Reform) ته وهڅاوه.

الف - اداري برخه: حکومت یا اجرائیه قوه رامنځ ته شوه. په راس کې ېې سید نورمحمد شاه فوشنځي صدر اعظم، سپاه سالار حسین علي د دفاع وزیر، ارسلان خان د بهرنیو چارو وزیر، عصمت الله خان د داخلي وزیر، حبیب الله وردک د مالیې وزیر او محمد حسین خان د خزانو وزیر وټاکل شو او کابینه د صدر اعظم تر مشرۍ لاندې جوړه او پر دولتي چارو به خبرې او پریکړې کېدې.

ب - پوځي برخه: امیر شیرعلي خان د هېواد د خاوري او خپلواکۍ د ساتلو لپاره یو لک کسيز منظم پوځ جوړ کړ. د یاد شوي پوځ غړيو ته به تر پوځي زده کړې وروسته د هماغه وخت وسله ورکول کېده او یونیفورم به ېې انځور ته او په انځور پوځي مرکزونو کې ځای پر ځای شوي وو.

د وسلو جوړولو صنعت پرمختګ وکړ. توپ، ټوپک، کریچ او باروت تولیدېدل. همدارنگه پوځي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوړې او په پوځي نظام کې رایجې شوې.

ج - اقتصادي برخه: د مالدارۍ او کرنې په برخه کې ډېره پاملرنه وشوه. پخوا مالیات ډېر درانه وو، بزگرانو او مالکانو نه شوی کولای چې هغه ورکړي. هغوی مجبور وو، چې د کال په لومړیو ډېرو میاشتو کې د حاصلاتو تر اخیستو دمخه د پیشکې په توګه ورکړي اصلاحات رامنځ ته شول. هغه صنایع چې خلکو ورته اړتیا درلوده، صنعتګران ېې هڅول کېدل، تر څو کیفیت او کمیت ېې پورته لاړ شي.

د - فرهنګي برخه: عنعنوي ښوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېده، د ښوونځیو په جوړولو سره په عصري ښوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوځي ښوونځي جوړ شول، په بالاحصار کې مطبعه تاسیس شوه. د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه جریده په میاشت کې په شپاړسو مخونو کې دوه ځلې چاپېده او یو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپېدې. پوستي ټکټ چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر ځای کې پرسته ځانې فعالې شوې. د امیر شیرعلي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پرتینګښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند ېې د پام وړ تغیر راوست.

مخکې یادونه وشوه چې امیر شیرعلي خان د ځینو دلایلو له مخې په ولایتونو کې د انګلیس دایمي استازی منلی نه وو او تر دې وروسته د انګلیسانو سره په سیاسي اړیکو کې محتاط و، خو د انګلیسانو لپاره د افغانستان او روسیې دوستي ښه پلمه وه، چې پر افغانستان تیری وکړي.

سربيره پر دې د وليعهد په توگه د شهزاده عبداللہ ټاکل، شهزاده محمد يعقوب خان دې ته اړکړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، ځکه چې هغه د امير په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سيستان (د هلمند د اوبو د وېش) او د افغانستان د شمالي سرحدونو د ټاکلو په برخه کې د انگليسانو قضاوت امير ته د منلو وړ نه و. ځکه نو د امير اړيکې له انگليسانو سره خړې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انگليسانو وغوښتل چې له امير سره خبرې وکړي، خو امير د انگليس استازی ونه مانه، خو وروسته حاضر شو چې له انگليسانو سره خبرې وکړي، خو د وليعهد مړينه او سوگ خبرې وځنډولې، انگليسانو د خبرو ځنډتيا د روسانو سره د دوستۍ له امله پلمه وگڼله. په همدې وخت کې روسانو (خپوره او مرو) ونيوله او انگليسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه يې ونيوه. امير شيرعلي خان مجبور شو چې مزار شريف ته لاړ شي، ترڅو له روسانو څخه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنۍ کې مړ او هملته خښ شو.

پر افغانستان باندې د انگليسانو دويم یرغل (۱۸۷۸ کال نوامبر - ۱۸۸۰ کال اگسټ)

په هند کې د انگليسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازي صدر اعظم سينور محمدشاه سره کومې پايلې ته ونه رسيدې، ځکه چې انگليسانو په افغانستان کې پر خپلو تېلپايې استازيو ټينگار کاوه، چې مخکې د امير شيرعلي خان له خوا نه وو منل شوي او ياد شوي صدر اعظم هم دا وړانديز ونه مانه، تر دې وروسته انگليسي ځواکونو جلال آباد او کندهار ونيول او امير له ناچارۍ څخه مزار شريف ته ولاړ، تر څو له روسانو څخه مرسته وغواړي. امير محمديعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امير شيرعلي خان مزار شريف ته تر تگ دمخه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. تر څو وکولای شي د هیواد د چارو څخه سربېرستي وکړي.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شيرعلي خان پر فرهنگي شخصيت او دويمه ډله دې د سلطنت د نيولو په اړه د يعقوب خان د ونډې په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وولي.

پوښتي:

۱. د افغان سيد جمال الدين اصلاحي برنامه چي امير شيرعلي خان ته يې وړاندې کړه، کوم مطالب يې درلودل؟
۲. د شمس النهار جريدې څه وخت په خپرېدو پيل وکړ؟
۳. د امير شيرعلي خان پراختيا هغه کوم اساسي او عمده مطالب وو، چي د نوي تمدن استازيتوب يې کاوه؟

دټولگي څخه دباندي فعاليت:

زده کونکي دې پر افغانستان باندې د انگليس د دويم يرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وولي.

د امير محمد يعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ زېږديز)

محمد يعقوب خان

شهزاده يعقوب خرنګه واک ته ورسيد. د گندمک ترون کومې پايلې درلودې، په د دې لوست کې به ور سره آشنا شئ.

شهزاده محمد يعقوب خان د خپل پلار د پاچاهي پر وخت د نيک نوم خاوند او د پلار د دويمې پاچاهي پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د وليعهد په توګه د شهزاده عبدالله پر ټاکل کېدو خو اشيئي وو، ځکه چې شهزاده يعقوب خان يې خوښاوه. سردار محمديعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغي اخته شوی و.

انګليسانو د افغانستان د نيولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو يوه پاچا يا مشر ته اړتيا درلوده، ترڅو پر هغه رټول او د انګليس د يرغلونو مخه ونيسي. ځکه نو امير محمد يعقوب خان د ۱۸۷۹م کال د مارچ په مياشت کې سلطنت ته ورسيد. د سلطنت له پيله يې يو شمير نوميالي وزيران لکه حبيب الله خان صدر اعظم، مرزا محمد خان د بهرنيو چارو وزير او داود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یو شمیر اجیرانو په وسیله تر څارنې لاندې نیول شوي وو. ولې محمد (لاني) په کابل کې د امیر پر ضد فعالیت کاوه او غوښتل یې چې افغانستان انگلیسانو ته تسلیم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسېږي او د کندهار حاکم سردار شیرعلي خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي، همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جگړې وېره درلوده، غوښتل یې چې له امیر سره خبرې وکړي ځکه یې نو د امیر خسر سردار یحیی خان چې د امیر د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تېښته کړې وه، د هندي منشي بختيار سره د خبرو لپاره کابل ته راغی. انگلیسانو له دوو مطلبونو سره علاقه درلوده، یو د درې گونو لارو کنترول (کرم، بولان، خیبر) او بله دا چې د افغانستان پر بهرني سیاست نفوذ او اغیز ولري. هندي منشي بختيار او امیر ته نږدې یو شمیر سردارانو امیر دې ته اړ کړ چې د تړون د لاسلیک لپاره گندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ زېږدیز کې د (گندمک) شرمونکې معامله د انگلیس د استازي (لیونارډي) او امیر محمد یعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدې پر بنسټ (کرم، لنډې کوتل تر خیبر درې پورې، سیالکوټ او ځینې نور ځایونه) د برتانوي هند برخه وگرځېدلې او د انگلیس استازي د افغانستان په مهمو ښارونو کې ځای پر ځای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یو ځل بیا په هیواد کې د پرديو لاسوهنه ولیده. د انگلیسانو پر ضد یې پاڅون خپله دیني او ملي فرضه وگڼله او په ولسي بڼه یې د کیوناري پر کور حمله وکړه او هغه یې وواژه او یو ځل بیا د انگلیسانو د مخکې تلنې سیاست (Forward Policy) په افغانستان کې له ناکامۍ سره مخامخ شو.

د مجاهدينو او مبارزينو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دين محمد مشک عالم، صاحب جان تره کي، سردار محمد ايوب خان او محمد عثمان خان صافي په نورو سيمو کي د انگليسانو پر ضد يرغلو نه پيل کړل. د دغو مشورو جگړو څخه يوه هم په کندهار

محمد جان خان وردک

کي د ميوند جگړه ده، چي د امير شيرعلي خان د زوی سردار غازي محمد ايوب خان په سرښندنه د ۱۹۷۹ز کال د جولايي پر ۲۷ مه پکي انگليسانو د ميوند په دښته کي سخته ماتې وخوړه او درانه تلفات يې وليدل، چي زموږ په تاريخ کي د افغانانو د وياړ او انگليسانو د شرمندگي په نامه ثبت شوي ده.

ديادوني ورډه د افغانستان د تاريخ په اوږدو کي افغاني پيغلو او ښځو په ټولو ټولنيزو چارو کي

جوړخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخستلې ده. څرنگه چي د ځواني ملالې مشهوره حماسه چي د ميوند په جگړه کي د پام وړ گډون درلود، کله چي د جگړي په ډگر کي افغان بيرغ لرونکي په شهادت ورسيد ملي بيرغ يې په لاس کي ونيو او نه يې پرښوده چي د غازانو روحيه ضعيفه شي او د لنډي يې په اوچت غږ د جگړي په ډگر کي وويله. چي د غازانو جنگي روحيې يې پياوړي کړي، جگړې شدت وموند او مجاهدين بريالي شول.

سردار محمد ايوب خان

خصال به دیار دینو کیردم چي شنکی باغ کي گل گلاب و شرمونه
 که په میوند کي شهید نه شوي خدا پرو لایه بي ننگي نه دي سلتينه
 همدارنگه د کابل خلکو د انگليسانو څو اکو نه د شيرپور په قرارگاه کي محاصره کړل. ترڅو سردار
 عبدالرحمن خان له بخارا څخه چارکارو ته راوړسید او انگليسان په ډیر سخت حالت کي وو.
 سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انگليسانو د ناچارۍ له مخي د امير عبدالرحمن
 خان سلطنت په رسميت و پېژانده او انگليسي جنرال (رابرتس) کابل د امير عبدالرحمن خان لپاره
 پرېښود او دويم ځل په افغانستان کي يو مقتدر مرکزي دولت جوړ شو.

په ټولگي کي دننه فعاليت:

زده کورنکي دي په دوو ډلو وويشل شي. لومړني ډله دي د امير شيرعلي خان واک ته د رسيدو په
 برخه کي او دويمه ډله دي پر افغانستان باندې د انگليس د دويم يرغل په اړه يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. امير محمدافضل خان څنگه قدرت ته ورسيد؟
۲. د امير شيرعلي خان په دويمه پاچاهۍ کي د هغه د غوره اصلاحاتو څخه يادونه وکړئ؟
۳. د لومړي ځل لپاره کومه جريده چاپ شوه؟
۴. سردار محمد يعقوب خان له انگليسانو سره کومه معاهده لاسليک کړه؟
۵. د انگليس افغان په دويمې جگړې کي د ملي مبارزينو نومونه ياد کړئ.

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دي له مشرانو او فرهنگيانو څخه د گندمک د معاهدې په اړه معلومات ترلاسه او په
 ټولگي کي دي وړايي.

د مرکزي دولت ټينګښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱ زېږديز)

امير عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامېنځ ته کيدل، د ملوک الطوايفی له منځه وړل، د نورستان الحاق، د پنجدي نيول، د انگليسانو تلفات او وتل له افغانستان څخه دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امير محمد افضل خان زوی او د امير دوست محمد خان لمسی دی. نوموړی په کال (۱۸۳۰ز) کې زيږيدلی او په پنځوس کلنۍ کې په ۱۸۸۰ز کې سلطنت ته ورسيد.

سردار عبدالرحمن په (۱۸۶۸ز) کې دکابل او غزني ترمنځ د امير شيرعلي خان د قواوو په وسيله ملټي وخوړه او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ز کې کله چې انگليسانو پر افغانستان د دويم ځل لپاره يرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انگليسانو له يرغل څخه خبر شو او افغانستان ته راغی په قطن او بدخشان کې يې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک يې د انگليسانو پر ضد جهاد ته وهڅول. ولسي لښکر يې جوړ او چاريکارو ته ور داخل شو. هلته يې د سلطنت اعلان وکړ. خرنګه چې انگليسان د امير عبدالرحمن خان له پوهې او سياست څخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسيد، هغوی ته تشوېش او ويره پيدا شوه، ځکه يې نو خپل شتون هلته لازم نه ګاڼه په افغانستان، او په ځانګړې توګه په ميوند کې د هغوی ماتې مورال کمزوری کړی و. په همدې وخت کې د جنرال رابرټس قواوې

په شیرپور کې محاصره وي. د دې لپاره چې هغوی ته د لومړۍ جګړې پېښه تکرار نه شي، نو بې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسیدو دمخه له افغانستان څخه ووځي. ځکه یې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسمیت وپېژانده، کابل یې امیر ته تسلیم او د خپلو قواوو په وټلو یې پیل وکړ.

کله چې امیر عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰ز) کال کې د دولت چارې تر لاسه کړې، له ډیرو سختو حالاتو سره مخامخ و، ځکه چې د افغانستان خلکو د انګلیسانو د حملو له امله ډیر زیانونه لیدلي وو. د بیلګې په توګه په افغانستان کې اداري نظم او مرکزي حکومت له منځه تللی و او ملکي او پوځي جوړښت وېجاړ شوی وو. د افغانستان په مهمو ښارونو کې د صنعت او کسبونو، زراعت او مالدارۍ مرکرونه او د اوبو لګولو سیستم زیانمن شوی و او ملي اقتصاد او فرهنگ په ټوله مانا له منځه تللی او په ټول هیواد کې ملوک الطوائفي رامنځ ته شوې وه. د خانانو او ملاکینو له خوا درنې او ملاتړونکي ماليې پر بزګرانو وضع شوې وې، چې بیوزلو خلکو یې د ورکولو توان نه درلود.

امیر عبدالرحمن خان د دې لپاره چې بر ټولو ستونزو بر بالی شي. دوه پروګرامه یې تر لاس لاندې ونيول، د یوه مرکزي سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امیر عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې دومره جدي و، چې هیڅ ډول خنډ یې د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې په پام کې نه نیوه.

امیر عبدالرحمن خان د خپل نوی تشکیل د جوړولو لپاره د امیر شیرعلي خان د وخت د کابینې تشکیل ونه مانه، ځکه چې پر هېچا یې باور نه درلود. په دولت کې یې خپلواکي ادارې جوړې کړې او په خپله د صدارت، دفاع، داخلي، بهرنیو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دولتي مامورینو په خپلو چارو کې درانه مسؤلیتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې ښې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتنې لاندې نیول کېدل.

امیر عبدالرحمن د ۱۸۸۵- ۱۸۸۶ز کلونو تر مینځ په اصلاحاتو لاس پورې کړ. په پوځي برخه کې یې ۹۶ زره کسيز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ، چې سپاره او پیاده قطعات یې درلودل او د پوځ د سپاهیانو تر څنګ یې د خانانو له زامنو څخه یو بل ځواک جوړ کړ، چې د شاهي ګارډ یا (رای بچه ها) په نامه یادېدل. د مال شمېرنې، پوستې، رهدارۍ (پاسپورت) کوټوالي (امنیه او پولیس) د مالیاتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسگونو نورو فرعي ادارو دفترونه یې جوړ کړل، د نوموړو فعالیتو تر څنګ د امیر عبدالرحمن پروګرامونه په لاندې درې برخو کې خلاصه کېږي.

الف- د داخلي شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې ياده شوه کله چې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید، افغانستان د انګلیسانو تر برغل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطوائفي وه، نو خلک په داسې حالت کې اوسیدل چې په ټولنه کې خوندیتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډیرو ستونزو سره مخ وو. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخه دا وه چې یو مرکزي حکومت جوړ کړي، ترڅو قانوني دولت تشکیل او ملوک الطوائفي له منځه یوړل شي، ځکه د داسې حالت دوام خطرناکې پایلې درلودې، حتی د دې ونډه وه، چې افغانستان تجزیه شي، ځکه نو امیر عبدالرحمن خان دې کار ته جدي پاملرنه وکړه. څرنگه چې سیمه ییزو حکمرانو خپلې ګټې په خطر کې لیدې، نو ځکه نوی جوړ شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولړ شورشونو او مخالفتونو سره مخامخ شوه. لکه د بلخ، هراړه جاتو، منګلو، بلوڅانو، کروڅیلو، پنجشیر، بانو، نجرابانو، خدرانو، جمشیدانو او د میمنې د خلکو پاڅونونه او شورشونه چې په یادو شویو ځایونو کې د قوې په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولایتونه د مرکزي حکومت تر کنترول او واک لاندې راغلل.

ب- د نورستان الحاق: نورستان د افغانستان په شمال ختیځ کې یوه صعب العبوره سیمه ده، چې د هندوکش یوه ډیره ګوښه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی، چې پخوا د کافرستان په نامه یادېده. د ډیورنډ تر معاهدې دمخه، چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او (ګلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکیلوله. یوناني سکندر، ګورکانی امیر تیمور او ظهیرالدین محمد بابر غوښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سړي هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانېدل چې هلته لاړ شي. د دې ځای خلک بت نمانځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او رسوم یې ساتلي او سیمه ییزه خپلواکي یې درلوده.

په ۱۸۹۱ز کال کې امیر عبدالرحمن خان دې سیمې ته متوجه شو. سپاه سالار غلام حیدر خان څرخي ته یې چې د ننگرهار او لغمان قوماندان او والي و، هدایت ورکړ چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوړه کړي. لومړی غلام حیدر خان خرخي د نورستان د یوځایوالي لپاره د مواصلاتي لارو د جوړولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسې د یوې سیمې څخه بلې ته تگ راتگ د اسانتیا لپاره د لارو په جوړولو سره ستاسې ستونزې رالږوي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تگ پیل کړي، خپل عسکر یې په برکوت کې ځای پر ځای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې ټینګې کړې. خلکو له هغه سره تگ راتگ پیل کړ او یو شمیر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خو د (کافور) او ځینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خو د دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶ز کال کې سپهسالار خرخي تر اسمار او د نورستان تر خولې پورې سرک جوړ کړ او بله لاره د نورستان څخه تر بدخشانه پورې بشپړه شوه. د سرک تر جوړېدو وروسته نوموړي خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسیدو سره د نورستان خلک دوه ډلې شول. لومړۍ ډلې د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمې ډلې په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جگړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي ځواک ترمنځ په (کلوم) کې پېښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او (۲۳۰۹) کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوی ته خوراک، پوښاک او د اوسیدو ځای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډیر ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې ټینګ کړ. بتخانې ورانې شوي او پر ځای یې د جوماتونو جوړول پیل شول او د ۱۹ په شاوخوا کې د لرگیو مجسمې او یو شمیر غشي او لیندۍ کابل ته راوړل شول. له لوگر، لغمان، پروان او کاپیسا څخه د دیني علومو ښوونکي نورستان ته یوړل شول، ترڅو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړې، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحي اټه میاشتي ونيولې. ځکه چې په لومړیو کې دا فکر کیده چې د نورستان نیول به ډیر وخت وغواړي، خو د سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلي دین مشرف شول او له کافرستان څخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پښدي نیول

د افغانستان په شمال کې روسي امپراتوری، برتانوي هند په ختیځ او سهیل کې، او ایران په لویدیځ کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برتانوي هند او تزاري روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دښمنان چې لومړنی یې انګلیسانو او دویم یې روسانو حمایت کاوه. که څه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو د ایوب رواج ګرځیدلی و، چې ناراضې سردارانو به ایران ته پناه ورله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط څخه کار اخیسته او هڅه یې کوله چې له روس سره ټکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برتانوي هند او تزاري روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حایل حیثیت درلود. د مرکزي آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غوښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنی حرکت (مرو) ته د شپږ زره روسانو راولړ وو. د ۱۸۸۵ ز کال د مارچ په میاشت کې اوضاع دومره خرابه شوه چې د انګلیسانو ملګري د روس له تزار سره تماس ونيو او له تزار څخه یې وغوښتل چې د افغاني او روسي عسکرو د جګړې مخنیوی وکړي او په انګلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ معنه ولې نه نیسي. په همدې وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (کشک) په سیمه کې خپل سترګونه پریږدي. انګلیسانو د روسانو د یرغل په وړاندې خان یې تړاونه کړ او روسانو پر پښدي یرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میرانه وځنګیده، تر هغې چې له خپلې لږې قوې سره ووژل شو او پښده روسانو ونيوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهۍ د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر په لومړۍ نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نفرس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پټې او د کابل په بوستان سرای اوسني زرګار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خورشینۍ سره د ښوونې او روزنې، کلتور او صنعت په

برخه کې کوم کار ونه شو. او هغه ملوک الطوائفي چې د مرکزي دولت او اداري نظام له منځه تللو او د انگلیسانو د یرغلونو له امله منځ ته راغلې وه، له منځه یوړل شوه، خو په خواشینۍ سره د ډیورنډ د معاهدې د لاسلیک له امله افغانستان په ختیځ او سهیل کې د خپلې ځمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر عبدالرحمن خان د قدرت ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د یوځایوالي په اړه مباحثه وکړي.

پوښتي:

۱. روسانو پنځمه څنګه ونيوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هیوادونو له خوا په افغانستان کې عملي شوه؟
۳. امیر عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۴. د امیر عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توګه معرفي کړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د اداري نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د معاهدو لاسلیک

د امیر عبدالرحمن مجبوریتونه، د ډیورنډ تړون او د هغه پایلی په دې لوست کې څرگندېږي چې ورسره به پیژندگلوی تر لاسه کړی.

د ډیورنډ معاهده: مخکې له دې څخه چې انګلیسان د ډیورنډ تړون مطرح کړي، د افغانستان په ختیځو او سهېلي پولو کې اوضاع مغشوشه کړه، د قومونو او قبایلو په منځ کې یې روڼۍ او وسلې ویشلې خلک به یې په جگړې اچول او بیا به یې په دې بانه چې منځګړیتوب کوي او تشنج له منځه وړي، نو ځان به یې د یوه خیرخواه او مصلح په توګه معرفي کاوه او د امیر عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د بې اعتباره کولو لپاره به یې له ډول ډول دسیسو او پروګانډو څخه کار اخیسته.

په ۱۸۹۳ز کال کې یو شمېر کسيز هیئت چې مشري یې د بریتانیا د بهرنیو چارو سکرتر (مارتیمر ډیورنډ) کوله او (الیس، ډاکټر فن، سمیت، مکمهان، ډانلب او کلاړک) په کې شامل وو، د خیبر له لارې افغانستان ته راغلل. په داسې حال کې چې انګلیسي قواوې د افغانستان په ختیځو او سهېلي پولو کې ځای پر ځای شوې وې، یاد شوی هیئت له امیر عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باغ کې لنډمه کتنه وکړه او د خبرو په پیل کې یې پرته له سربزې او په ډیره جلدې توګه امیر عبدالرحمن خان ته وویل چې امیر مجبور دی چې ترتیب شوی تړون لاسلیک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو ترمنځ اړیکې پرې او ښايي جګړه پیل شي. امیر په ډیر سخت حالت کې راگیر شو او د امیر تیروتنه دا وه چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه یې د افغانستان خلکو ته معلومات ور نه کړل او د معمول په څیر پرته د خلکو له رایې او نظره یې یاده شوې معاهده لاسلیک کړه.

د ډیورنډ د کرښې مواد:

۱. د افغانستان ختیځ او سهېلي سرحد له واخان څخه پیل شوی او د ایران تر سرحدو دوام پیدا کوي، چې په ترتیب شوې نقشه کې ښودل شوی او د نوموړي تړون سره ضمیمه ده.
۲. د برتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اړه لري، هیڅ وخت لاسوهنه نه

کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په ځمکو کې لاسوهنه نه کوي.

۳. د (اسمار سیمې او پورته سیمه یې د چنگ تر سیمې پورې) په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان دولت هېڅ وخت د (سوات، باجوړ، چترال او ارنوی سیمه کې) مداخله نه کوي او د (برمل) بشپړ سیمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزیرو او داورو) په سیمو ادعا نه شي کولای.

۴. یاده شوي سرحدې لیکه به د بریتانوي او افغاني هیئت په واسطه له تقشې سره سمه په نښه شي.

۵. د چمن په سیمه کې چاوفي، پوځي مرکز) چې نوی جوړ شوی او د لوړو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکې خپرېداری کړې، له هغې څخه تیر او د بریتانیا دولت ته دې وسپاري. په دې سیمه کې به د جلاوالي لیکه په لاندې ډول وکښل شي، د خواجه عمران د غره د سلسلې له سر څخه (شاه کوتل) ته نږدې چې د انگریز ملکیت دی، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شیراوه تیربري. وروسته یاده شوې لیکه مستقما د (رمل سېشن او د بلاک د کوڅې په منځ کې تیربري او بیا د Shiroba) چینې مستقما د (نوي چمن کلا) او افغاني ټاټې چې په (لشکر وند) مشهوره ده، په منځ کې سهیل لوري ته تاوېږي چې خواجه عمران د غرونو لړۍ په کې شاملېږي او د (گواشه Gowasha) ټاټه د انگریز په ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوک) په لوري د (گواشه) سهیل او لویدیځ ته ځي، په افغانستان پورې اړه لري، برتانیه به د دې لارې تر نیمایي پورې مداخله نه کوي.

۶. د دې ژمنلیک شرایط د برتانیې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنی اختلاف پیدا شي، د دوستانه خبرو له لارې به حل او فصل شي.

۷. څرنگه چې د هند برتانوي دولت د جناب امیر صاحب د هغه نیک نیتی څخه چې د هند د برتانوي دولت په برخه کې لري پوره ډاډمن دی، نو هیله لري چې افغانستان د خپلواکۍ په حالت کې وونی او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله راښيي، د برتانیې دولت کوم اعتراض نه لري او هم د دې قرارداد د لاسلیک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روپۍ ورکول کېږي، د دې تړون له لاسلیک څخه وروسته بشپړ لکه نوري اضافه کېږي.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او د ډیورنډ د معاهدې پر ګڼو دې یو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دې د ډلو د استازو په واسطه ټولګي کې وړاندې شي.

پوښتي:

۱. د ډیورنډ معاهده د کومو شخصیتونو ترمنځ لاسلیک شوه؟
۲. د ډیورنډ معاهده په کوم کال ترسره شوه؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگیانو څخه د ډیورنډ د معاهدې د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹ زېږديز)

امير حبيب الله خان

د امير حبيب الله خان واک ته د
رسيدو، د نوموړي د حکومت مهمې
کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه
مطالب دي چې په دې لوست کې به
ورسره آشنا شئ.

سردار حبيب الله خان د امير عبدالرحمن خان زوی و. کله چې امير عبدالرحمن خان د
امير شيرعلي خان له خوا د کابل او غزني ترمنځ په شش گاو (شېر قلاخ) کې ماتې وخوړه، په
بخارا کې يې پناه واخيسته او سردار حبيب الله خان په ۱۸۷۲ز کال په سمرقند کې وزېږېد. هغه
په ۲۸ يا ۲۹ کلنۍ کې په ۱۹۰۱ز کال د پلار له مړينې وروسته واک ته ورسېد.

امير حبيب الله خان په طبيعي توگه آرام، هوشيار، نوښتگر او د پرمختگ پلوی وه. که څه هم
له عيش، عشرت او له مجلل دربار سره يې مينه درلوده. امير حبيب الله خان د واکمنۍ پر وخت
په څو څېرو کې څرگند شو. په لومړيو کې يې په خپله وينا کې خلکو ته وويل: افغانستان اسلامي
تولنه ده او اسلامي ارزښتونه دي په کې رعايت شي. لکه څنگه چې يې د کابل د خرابات په سيمه
کې د رقاصو په نڅا بندنيرو لگاوه او دغه عمل يې غير شرعي وباله او د مجرمينو په جزايي قانون

کې بې هم بدلون راوست. د بېلګې په توګه، د جرم د کولو په صورت کې د بدن د غړيو غوڅول منع شول او په بدل کې ورته مختلف بندیتوبونه وټاکل شول، خو د هغوی د آزادۍ په اړه بې عمل ونه کړ. زندول، د غلامانو او ونځو پلورل منع شول. له څلورو څخه ډیرې بڼې په نکاح کول بې غیر شرعي اعلام کړل.

امیر حبیب الله خان یو فرهنگي څیره وه. او ټنګار بې کاوه چې ټولنه پرته د ښوونې او روزنې څخه پر مختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسټ ایښودنه او د نوي فرهنگ معرفي وه. په ۱۹۰۳ز کې لومړنۍ ښوونځۍ د حبیبې د لیسې په نامه جوړ شو. چې په دې ښوونځي کې پر دیني مضامینو سربیره نور مضامین لکه تاریخ، جغرافیه، ریاضي، کیمیا، فزیک، هندسه، مثلثات، حکمت او حفظ الصحه تدریسېده او یو څو نور لومړني ښوونځي د ښار په ځینو برخو کې هم جوړ شول.

په پوځي برخه کې هم د حربي په نامه ښوونځی جوړ شو، چې پر علمي مضامینو سربیره ارکان حرب په کې هم تدریسېده، چې د نوموړو مضامینو درس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسیله ورکول کېده. د لومړي ځل لپاره داسې یوه مطبعه جوړه شوه چې ماشینونو بې د بخار د قوې په وسیله فعالیت کاوه، چې په نوموړې مطبعه کې ځینې دولتي لایحې او اخبار چاپېده. دوه اخبارونه د لومړي ځل لپاره د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفال) په نامه تاسیس شول، چې مسئول مدیر یې محمود طرزي و او د هغه د نظر لاندې یاد شوي اخبارونه چاپېدل، چې خلکو ته د انګیزې په ورکولو او خپلواکۍ غوښتنې د حس په لوړولو کې یې مهم رول درلود او محمود طرزي ته د افغانستان د مطبوعاتو د پلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزني او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوړه شوه او د لومړي ځل لپاره یو شمیر موټري د وړلو راوړلو لپاره له یوې کمپنۍ څخه چې (مدلر) نومېده، له بمبېي څخه دولت خریداري کړي

او هم خو کسه د موټرو د ترمیم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجۍ په برخه کې د وړۍ ویدلو په نامه یوه فابریکه جوړه شوه، چې د بخار د قوې په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابر اوه او پاتې تولیدات یې بازار ته وړاندې کیدل. د اوبو د بریښنا یوه وړه فابریکه په جبل السراج کې جوړه شوه. د تولید کچه یې لږه وه، چې یوازې ارگ یې روښانه کاوه. وروسته یې توربینونه ډیر شول چې د کابل ښار ته یې بریښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو ځمکو لپاره چې اوبه یې لږې وې، یو شمیر بندونه او نهرونه جوړ شول.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت مهمې پېښې د ځلدرانو، منگلو، احمدزیو او د کندهار د خلکو پاڅونونه وو، چې دا پاڅونونه د دولت په لور تدبیر سره غلې شول. نړيواله پېښه چې د امیر حبیب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړۍ نړيواله جگړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغی او د دواړو هېوادونو په دوستۍ یې پټکار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو باندې له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو، یوځای کړي. او انګرېزانو له دې څخه ویره درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوځای نه شي. ځکه یې نو له روسانو سره معامله وکړه چې د یادې شوي معاهدې پر بنسټ افغانستان په لومړۍ نړيوالې جګړې کې خپل ناپېلتوب اعلان کړ.

امیر د خپل سلطنت په ورستیو کلونو کې د خلکو، روښانفکرانو او مشروط غوښتونکو کرکه خپل ځان ته راوړوله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمینه برابره شوه. د ۱۹۱۸ز کال په پای کې امیر د خپلو ټولو درباریانو سره د تفریح لپاره له جلال آباد څخه د ماهیانو د ښکار لپاره د لغمان (کله ګوش) ته ولاړ او هلته د فبرورۍ د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم کس له خوا د توملنچي په جز ووژل شو. جسد یې جلال آباد ته یوړل شو او خاورو

ته وسپارل شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دي په دوه ډلو وویشل شي لومړی ډله دي د امیر حبیب الله خان واک ته د رسیدو د څرنګوالي په اړه او دویمه ډله دي د نوموړي د شخصیت په اړه خپلو کې خبرې او اثرې وکړي او پایله دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. امیر حبیب الله خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۲. لومړنۍ جریده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړنۍ د اوبو برېښنايي فابریکه چیرته او په څومره ظرفیت یې په فعالیت پیل وکړ؟

د ټولګي څخه دباڼدي فعالیت:

زده کوونکي دي د امیر حبیب الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له مشرانو او لویانو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دي وړایي.

د مشروطيت نهضتونه

د مشروطيت خوځښتونه څرنگه را منځ ته شول، موخې يې څه وې او کومې راتلونکې سره مخ شول په دې لوست کې به ورسره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

د امير حبيب الله د سلطنت په پيل کې د لومړي ځل لپاره معارف تاسيس او نوی فرهنگ پيل شو. يو شمير محدود ښوونځي جوړ او د نوي فرهنگ د خپراوي په برخه کې دوه ورځپاڼې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پيل شول.

امير حبيب الله خان په کال ۱۹۰۵ز کې له انگرېزانو سره د تړون تر لاسليک وروسته خپل ځان ډاډه احساساوه، خو د هغه تړون له مخې چې د لومړۍ نړيوالې جگړې په پيل کې روس او انگليس کړي و، انگرېزانو دا ډېره درلوده چې افغانستان د (محور) د ځواکونو يا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، يو ځای نه شي. ځکه نو انگرېزانو افغانستان تر خپلې حمايي لاندې راوست، چې له دې سره د افغانستان خپلواکي سلب شوه.

د امير حبيب الله د سلطنت په لومړيو کې اداري وضع ښه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم ښه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحيتونه د يو څو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. اداري مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوج ته ورسيد او امير د دربار په عيش و عشرت کې ډوب او د هيواد

له حالته ناخبره و. د ټولنې د پرمختيا ټيټوالی، د خپلواکۍ له منځه تلل، د اداري فساد ډیریدل، بې عدالتۍ او ملاقاتونکو مالیو د خلکو ستونزې لاسې ډیرې کړې. روښانفکرانو چې به د هیواد بحرانې حالت لیده، نو خوابدي به وو د دې ستونزې د حل په لټه کې شول، چې د افغانستان خلکو ته څنگه خلاصون ورکړي. په پای کې بې پرېکړه وکړه چې د دولت مطلق العنانۍ په مشروطیت بدله کړي.

روښانفکران د دربار د اصلاح غوښتونکو شاوخوا رټول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غوښتونکي شول. د دربار روښانفکران عبارت وو له، محمد ولي خان بدخشانې، میرزمان خان، میر یاریک خان دروازي، پادشاه میرخان لوگري، نظام الدین خان ارزندبیوال او لعل محمد خان کابلې. وروسته یوه ډله ځوانان لکه جوهرشاه خان، لعل محمد خان، پادشاه میرخان، نظام الدین خان او میرزمان خان له دربار څخه بهر د دیموکراتانو له سیاسي کړۍ سره یو ځای شول. بهرنی کتابونه او جریدې به یې تر لاسه کولې او د کورنیو او بهرنیو سیاسي او ټولنیزو مسایلو سره به یې علاقه پیدا کوله. د حبیبې لیسې د روښانفکران په یوه سیاسي مرکز بدل شوي وه. د روښانفکرانو په منځ کې د راویکال ډله، یا افراطیون هم وو، چې د کودتاه غوښتونکي هم وو. بلې ډلې روښانفکرانو په یوازې توگه د دربار او حبیبې لیسې څخه بهر فعالیت کاوه.

د دربار روښانفکرانو د حبیبې لیسې څخه بهر، او د حبیبې لیسې ښوونکو او کارکوونکو سره ائتلاف وکړ او یو سیاسي گوند یې د (جمعیت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چې د نوموړي گوند په مرانامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطیت، د خپلواکۍ گټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنگ خپریدل شامل و.

یاد شوی گوند په یو لس کسيزه ډله د گوند د مؤسس او مشر په وسیله وورشل شو. د دې لپاره چې د گوند فعالیتونه ښکاره نه شي، د گوند غړيو یو بل حتی نه پیژندل. گوندي جلسې به په ډیره پټه توگه د میلمستیا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوړیدې او په جلسو کې به د گوند د چارو په برخه کې پرېکړې کېدلې. عمومي جلسې به تر اوږدې مودې وروسته کېدلې او نوې پرېکړې به په کې ترسره کېدلې.

د گوند د یوې غوره کړۍ رئیس تاج محمد خان بلوڅ پغمانی و جوهرشاه خان غوربندی او میر سید قاسم خان لغمانی او د گوند د هندی مسلمانانو غړي، چې ټول یې د حبیبې د لیسې ښوونکي وو، د گوند په یوې جلسې کې یې پرېکړه وکړه، مخکې له دې نه چې امیر د گوند له شتون څخه خبر شي، باید هغه

وهڅول شي چې پخپله د فرهنگ په خپرېدو او د سرتاسري معارف په خپرولو کې همکاري وکړي. له تاج محمد خان سره د گوند د مرادنامې يوه کاپي وه، چې له نورو اسنادو سره يې په خپل کور کې ساتله. وروړ يې محمد شريف چې د سياسي افکارو د مخالفينو له ډلې او د دولت له پلويانو څخه گڼل کېده، له تاج محمد خان سره په يوځای کې اوسېده. نوموړې هغه مصوبه د تاج محمد خان له اسنادو څخه تر لاسه کړه او هغه يې امير حبيب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹ز کال په ژمي کې کله چې امير په جلال آباد کې په تفريح بوخت و، محمد عظيم خان د حربي فابريکې کارمند او د شهزاده کبير خان خصوصي ښوونکی ملا منهاج الدين، د گوند د ټولو غړيو فهرست ترتيب او له يو راپور سره يوځای امير حبيب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې داسې ويل شوي وو، چې د (حزب سري ملي) هدف د امير ورته او د مشروطه حکومت جوړول دي او په کابل کې داسې آوازه خپره شوې وه چې دا هرڅه د هغو هنديانو په وسيله رامنځ ته شول چې د گوند په دننه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې د گوند هندي غړيو غوښتل چې لومړی د مشروطيت او خپلواکۍ غوښتنې نهضت له منځه يوسي او بيا افغانستان د انگليسانو په گټه وروسته پاتې کړي او امير د معارف د تاسيس او د نوي فرهنگ د خپرېدو څخه زړه ماتې کړي. او په ياد شوي فهرست کې هغه مشروطه غوښتونکي چې د افغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره راښکاره او ځلوښت کسه وو، په خوښۍ سره اعدام او بنديال شول. وروسته له څه وخته ځينې يې آزاد شول، خو مشروطه غوښتونکي په ټوله مانا ونه ټکول شول، بيا يې ډلی جوړی کړې، چې په پټه يې فعاليت کاوه.

په (۱۹۱۸ز) کې د مشروطه غوښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودين) د سراج الاخبار محرر او د گوند غړي چې رايکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کليزې په شپه په شورنازار کې د قاضي کوڅې د يوه دوکان په بام له تومانيچي سره کمين نيولی و او د امير د سپرلۍ موټر ته يې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپو کې د ارگ له بازارونو او د شورنازار له چوک څخه تيرېده) همدا چې د امير موټر د دې دوکان تر څنگ راوړسېد، عبدالرحمن د امير په موټر ډز وکړ، خو کارتوس د موټر په پورته ځای ولگېد او موټر په چټکۍ تير شو او امير وژغورل شو. په سبا شپه عبدالرحمن لودين اميني قواوو ونيو او په ارگ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملگرو د اعدام مسؤليت په غاړه وانه خيست او د ۱۹۱۹ز کال په سياسي اوښتون

کې عبدالرحمن لودين له نورو روښانفکرانو سره يوځای له زندان څخه آزاد شول او د امانيه دورې په مامورينو کې مقرر شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کورنۍ کې دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړنۍ ډله دې د مشروطيت د زمينو د رامنځ ته کېدو او دويمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې يو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې:

۱. د مشروطيت نهضت چا رهبري کاوه؟
۲. د دې نهضت مشهور غړي څوک وو؟

۳. امير حبيب الله خان د دې نهضت له مورخې څنگه خبر شو؟

د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کورنۍ کې دې منابعو او ماخذو ته په لاس رسي سره د نهضت د ناوړه ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

د لومړۍ څپرکي ارزونه

له یوړې اوړدې مودې وروسته افغانستان د بهرنیانو د لاسوهنو له امله تجربه او ویشل شو. خو په ۱۷۴۷ز کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جوړ شو. کرڼه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو څخه وه، ډیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوځل بیا وده وکړه او دودیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ اړتیاوې یې پوره کولې، یوځل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګري رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع ښه شوه. عینوي ښوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېده، چې پوښمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوړې شوې او (۴۵) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمور شاه د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خو د نوي فرهنگ د خپراوي په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه ګام ګام نه خيستل شو. له ۱۸۳۹-۱۸۴۲ز کاله پورې افغانستان د انګرېزانو تر یرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انګرېزانو تر ماتې وروسته د وزیر فتح خان د وروڼو د بې اتفاقي له امله د امیر شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په هیواد کې ګډوډي او ملوک الطوائفي حاکمه شوه. خو د امیر شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جوړ او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نورې دولتي ادارې یې درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالدارۍ، صنایعو او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عینوي معارف په عصري معارف بدل شو. پوځ جوړ شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امیر محمد یعقوب خان د سلطنت په وخت کې انګرېزانو د دویم ځل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امیر شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لاړل. ملوک الطوائفي رامنځ ته شوه. د بې نظمۍ له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلک له ډیرو ستونزو سره مخامخ شول.

په ۱۸۸۰ز کې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لومړی سل زره کسيز پوځ جوړ کړ او د یو قومي مرکزي دولت بنسټ یې کېږد او ټول افغانستان یې د مرکزي دولت تر ولکې لاندې راوست. انګرېزانو امیر او د افغانستان دولت ته ډیرې دسیسې جوړولې، ترڅو په پای کې یې پر امیر د ډیورنډ کرښه تحمیل او لاسلیک کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن څخه ځینې برخې جلا شوې.

د امير حبيب الله خان د سلطنت په موده کې تر يوې کچې پورې معارف او د نوي کلتور خپرېدو ته پاملرنه وشوه. اقتصاد پر مختګ وګر مواصلاټي لارې، بندونه او نهرونه جوړ شول. د وړلو راوړلو لپاره يو شمير موټر له يوې انگليسي کمپنۍ څخه خريداري شول او د کابل جلال آباد او لغمان ترمنځ تېلفون جوړ شو. د نساجۍ فابريکې د بخار د قوې په وسيله په کار پيل وکړ. د جبل السراج بند د کابل د ښار د روښانه کولو لپاره په کار پيل وکړ. يوه مطبعه جوړه شوه چې دوه ورځنۍ او کتابونه په کې چاپېدل او روښانفکران په دربار او د حبيبي په ښوونځي کې راڅرګند شول چې موخه يې د ديموکراسۍ او د مشروطيت رامنځ ته کول وو.

دويم څپرکی

د خپلواکۍ له گټلو څخه د جمهوريت د نظام تر بابه پورې

۱۹۱۹ - ۱۹۷۸ زېږديز

د خپرکي موخي

- ۱- د استعمار په وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلو اکې د لاسه ته راوړلو له مفاهيمو سره آشنا کيدل
- ۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماهيت سره پېژندگلوي.
- ۳- د خپلو اکې په لاس ته راوړلو کې د شاه امان الله خان دوندې سره پېژندگلوي.
- ۴- پر افغانستان باندې د دويمې نړيوالې جگړې د ناوړه اغيزو سره پېژندگلوي.
- ۵- د سردار محمد داؤد خان د صدارت په وخت کې د رځاوني له پلاټو سره پېژندگلوي.
- ۶- د ديموکراسۍ د لسيزې او دهغې د لاسته راوړنې سره پېژندگلوي
- ۷- په جمهوريت باندې د سلطنت بدليل او په اړه يې معلومات.
- ۸- د استعمار د سياست د ماهيت په تحليل پوهيدل.
- ۹- د نقشې له مخې هغه ځايونه چې انگرېزان په لومړۍ جگړه کې هلته مشيت ول د نښه کولو مهارت.
- ۱۰- د تاريخي نقشو او اطلسونو څخه د گټه پورته کولو مهارت.
- ۱۱- د اصولنامې او قوانينونو تحليل او تفسير.
- ۱۲- د سياسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهيدل او درک کول.

د هیواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹ – جنوري ۱۹۲۹ زیږدیز)

شاه امان الله غازي

د امان الله خان شخصیت، واک ته د رسیدو څرنگوالی، د خپلواکۍ په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تروفونه چې له انګرېزانو سره لاسلیک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکي په رسمیت وپېژندل شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د ۱۹۱۹ زیږدیز کال د فبرورۍ په ۲۱ مه امیر حبیب الله خان د لغمان د کله گورڅ په ښکار ځای کې وورژل شو او د ورژلو پر دویمه ورځ ورور یې نصر الله خان په جلال آباد او زوی یې امان الله خان په کابل کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. په دې توګه په یو وخت هېواد کې دوه حکومتونه منځ ته راغلل. څرنگه چې له امان الله خان سره د خلکو او درباریانو مینه او ملاتړ زیات و، نو د نصر الله خان په پرتله یې د هغه موقف پیاوړی کړ، ځکه نو نصر الله خان د پاچاهۍ له ادعای لاس واخیست امان الله خان د چاپ شویو اعلامیو له لارې خپله پاچاهي او د هیواد د خپلواکۍ په اړه خپلې موخې او تګلارې د افغانستان خلکو ته داسې څرګندي کړې:

«ای د افغانستان معظم ملته! د پلار د شهادت پر وخت په کابل کې د سلطنت وکیل وم او اوس مې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسی باندې د منګولو لګولو له کبله د امانت دروند پیتی په څاره واخیست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سر کېښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هېوادونو په څېر په دننه او بهر کې یو خپلواک هېواد وي. د افغانستان ملت

د هېواد په داخل کې بشپړه خپلواکي ولري او له هر ډول ظلم او تېری څخه خوندي او خلک بېلېد یوازې د قانون منونکي وي او بس. بېگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هېواد مو وکړای شي چې د نړۍ د پرمختللو هېوادونو په منځ کې مناسب ځای او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هېواد د چارو د سرتې رسولو په برخه کې مشوره د شا ورهم نې الامر د حکم په اساس خپله لار ښود وگرځوم». اې گرانه ملته او تمیز لرونکي قوم! د خپل دین، دولت او ملت په ساتنه کې وښئ او د هېواد د ناموس په ساتنه کې هوښیار اوسئ. زه له خدای(ج) څخه ستاسې، اهل اسلام او ټولو انسانانو لپاره خیر او ښکمرغي غواړم.»

مخکې له دې چې امان الله خان واک ته ورسېږي، لومړی یې د هېواد له ډېر شمېر باړسوڅو او روښان فکرو سره اړیکې ټینګې کړې او دویمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوښتونو مینه وال و. درېیم دا چې مخکې له دې چې واک ته ورسېږي، د پلار د واکمنۍ پر وخت یې د سیاسي او ټولنیزو اړیکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرني سیاست کې امیر امان الله له ډېریو څخه د هېواد د خپلواکۍ او د ځمکنۍ بشپړتیا د ساتنې غوښتونکی و. هغه د خلکو لویې غونډې ته چې د کابل خلک او د پلازمینې پوځیان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مرادخانۍ ته راغی د خلکو غونډې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې تېکې توره یې تر ملا خېرېله، خپله مشهوره تاریخي وینا یې واوروله. په دې وینا کې له ډول ډول مسائلو څخه یادونه وشوه، د بېلګې په توګه، د افغانستان بهرنۍ خپلواکي او په داخل کې فردي آزادي، مساوات، ورورولې او برابرې، د ملت آزادي او عدالت او صداقت په څېر مهم مسائل یې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وینا پر مهال د خوشالۍ او شایسي چغې پورته او په دې توګه نوی دولت منځ ته راغی، چې په لسو ورځو کې د هېواد د ټولو ولايتونو د خلکو ملاتړ یې تر لاسه کړ.

د امان الله خان د مرام اعلان بزرګران، مالداران، سوداګران او روښان فکران د نوي حکومت پلوي کړل، ځکه د هغه مرام توکو د خلکو له غوښتنو سره سمون درلود.

د یوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روپۍ وه وروسته له دې ۲۰ روپۍ اعلان شوه. دولت د پوځیانو د آرامۍ او اړتیاو ډېوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا وه، چې د افغانستان شپېته زره کسینو پوځ په ټول هېواد کې له نوي دولت څخه ملاتړ وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د ګټلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هېواد مختلفې طبقې متحدي او د ۱۹۱۹ زیږدیز کال د اپرېل په دیارلسمه

بې د خپلواکۍ اعلان وکړ.

امان الله خان انگليسانو ته د افغانستان د خپلواکۍ خبر ورکړ، دا چې د برتانيې دولت دي ته حاضر نه و، چې له خپل استعماري نفوذ څخه تېر شي او د افغانستان خپلواکي په رسميت وپېژني، په ځواب کې يې يوازې د پلار د مړينې تسليت ور وليږه او د خپلواکۍ هيڅ يادونه يې ونه کړه.

د دارالامان ماڼۍ

خپلواکي د رسميت پېژندنې موضوع پلي کړي، افغاني پوځيان يې د برتانوي هند د پولې مختلفو برخو ته ولېږل او ځای پر ځای يې کړل او د افغانستان د سياسي خپلواکۍ لپاره د افغان او انگليس درېيمه جگړه پيل کړه. د افغاني قواو سوقيات د هېواد په درېو جېهو (خېبر، پکتيا او کندهار) کې پيل شول.

الف: د راولپنډۍ د سولې مذاکره د اګست ۱۸ - ۱۹۱۹ ز کال:

له افغانستان سره د جگړې وروسته انگليسانو دا غوره وگڼله، چې د افغانستان دولت سره خپلې لويکې ښې کړې او مسئلې د خبرواترو له لارې حل کړي، ځکه نو د حکومتونو ترمنځ تر يو شمېر ليکنو وروسته د سولې يو هيئت د علي احمد خان په مشرۍ راولپنډۍ ته روان شو او د بریتانيې د هيئت له رئيس سرگرنټ Sir Grant سره يې په کنفرانس کې وليدل او وروسته له څو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولې پنځه ماده ييزه معاهده لاسليک شوه. علي احمد خان په دغه لاسليک کې تېروته او د سولې تړون د انگليسانو په گټه او د افغانستان په زبان لاسليک شو.

ب: د مونسوري مذاکره ۱۹۲۰ زېږديز کال:

خرنگه چې د راولپنډۍ د سولې کنفرانس د افغانستان په زبان لاسليک شوی و، د افغانستان حکومت د برتانيې له حکومت سره د دويم ځل لپاره د مساوي حقوقو پر بنسټ د يوې معاهدې غوښتنه وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ ز کال د مارچ په ۹ مه انگليسي دولت له امير څخه غوښتنه وکړه چې يو افغاني هيئت منسوري ته راولېږي. افغاني هيئت د محمود طرزی په رياست د افغانستان د بهرنيو چارو وزير، او د بریتانيې د استازي سره خپلې غونډې پيل کړې، نوموړي کنفرانس څه کم درې مياشتې دوام وکړ،

پایله یې ورنه کړه او افغاني هیئت تر سترو او اوږدو مذاکراتو وروسته یې له دې چې قرارداد لاسلیک کړی وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل، چې افغانستان له نورو هېوادونو سره دیپلوماتیکې اړیکې پیل کړې دي، ددې په لټه کې شو تر څو افغانستان ته هیئت ولېږي او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر ۲۲ ز- ۱۹۲۱ زیږدیز کال

برتانوي هیئت د سړهزي دابس په مشرۍ کابل ته راځي او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزي سره پیل کړې. خبرې څه کم یو ولس میاشتي اوږدې شوې، څرنگه چې د دواړو خواوو غوښتنې یو له بل سره په تقابل کې وې، نږدې و، چې یو ولس میاشتي اوږدې خبرې قطع شي. په پای کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ ز کال کې لاسلیک شوه او د انګلیس دولت د افغانستان خپلواکي تصدیق او په رسمیت وپېژندله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لېږلو کابل او لندن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړېدل په بهرني سیاست کې د انګلیسانو په استعماري موضوع باندې په منځنۍ او نږدې ختیځ کې مرګونی ګوزارو او د آسیا استعماري ضد روند کې ډیر ژور اثرات درلودل.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کونزکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان د اعلامیو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکۍ د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- امیر حبیب الله خان څه وخت او چېرته ووژل شو؟
- ۲- کوم علتونه وو، چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا څخه لاس په سر کړ او شاه امان الله خان ته یې د قدرت رسېدو لار هواره کړه؟
- ۳- د شاه امان الله خان د اعلامیو په برخه کې لنډه معلومات ورکړئ.

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کونزکي دې له خپلو ښوونکو په مرسته د امان الله خان د شخصیت په اړه معلومات تر لاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووايي.

د هیواد د خپلواکۍ درې ګوني مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکي د بیلاسته راوړنې، ددیریوگونو مورچلونو ارزښت چې د انگلیسانو د ماتې او متارکې لامل شو پیژندګلوي ترلاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د دریو لویو مورچلونو یادونه وکړو،

د یوه مطلب څرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هیواد خپلواکي یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدې دریو مورچلونو پورې رالنه نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هیواد هره سیمه د خپلواکۍ ساتلو سنگرو او دفاع مورچل جوړ شوی و. د هیواد هره برخه او هر ګوټ د انګریزانو په وړاندې د هغوی د خپلو سنگر ګرځیدلی و. خو بر بنده ماته او پریکنده ګوزار د هغو افغان شازلمو په توره وشو چې د امانې دولت له خوا یې په دریو مورچلونو کې څارنه او پالنه کوله.

اماني دولت د خپلې واکمنۍ له پيله په هند کې انګریزي واکمنانو ته ونډه چې د افغانستان نوی دولت د پخوانیو تړونونو لاندې د اړیکو دوام نه خوارې او په ځانګړې توګه د اعلیحضرت امان الله خان له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نائیب الحکومه لارډ چلسفورد ته یو لیک ولیکل شو او په لیک کې غوښتنه و شوه چې د دواړو هیوادونو تر منځ د ۱۹۰۵ زیږدیز کال پر تړون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انگلیسانو له خوا ومنل شي . امانې دولت یې له دې چې د انگلیسي لوري ځواب ته انتظار وباسي، ورسره سم یې د نړۍ د یو شمیر هیوادونو او له هغې ډلې هیوادونو څخه د نوي جوړ شوي شوروي دولت سره د دیپلوماتیکو اړیکو لپاره او هم یې د شوروي له لارې د یو شمیر اروپایي هیوادونو سره د اړیکو دنا مین هڅې پیل کړې. د دې تر څنګ یې د انگلیسانو سره د خپلواکۍ جګړې لپاره تیارۍ او چمتووالی ونيوه. په دې ترڅ کې د هیواد څخه د دفاع شورا جوړه او پر دښمن یې د غوڅو بریدونو لپاره یې درې ستر مورچلونه (د هیواد څخه د دفاع ختیځ، سهیلی او سهیل لویديځ مورچل) جوړ او د همدې مورچلونو د لارښوونې لپاره یې دولتي کسان وګمارل.

لومړۍ: د امانې دولت د واکمنۍ د پیل سره جوخت د هیواد د خپلواکي تر لاسه کولو لپاره

هڅو جریان درلود، خو د اپرېل په میاشت کې د افغاني ځواکونو منظمي او پر له پسې هڅې غښتلي او ګړندۍ شوې، د افغاني ځواکونو لومړنی خوځښت د هیواد د ختیځ مورچل په لور هلته تر سره شو. چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلو منظمو ځواکونو سره جلال آباد ته ورسید ورسره سم د سیمې ولسي ځواکونه او د خپلواکۍ جګړې لپاره سر سپارونکو زلمو د انگلیسانو په وړاندې جګړې ته خپل تیاری څرګنده کړ.

د هیواد په ختیځ مورچل کې جګړه د می میاشتې په دریمه نیټه د افغاني ځواکونو په یوه ناڅاپي برخل پیل شوه. دا برید دومره ځواکمن او ګړندی و چې د انگلیسي لښکرو په منځ کې یې د ونږې او ډار فضا واکمنه کړه. افغاني ځواکونو د یوې اونۍ جګړو په ترڅ کې انگلیسي پوځیان د ننګرهار د خنډونه تر پیښوره داسې وځپل چې د بیا راګرځیدلو توان پکې پاتې نه شو. په ډهلي او لندن کې د انگلیس نظامیانو او سیاسیانو د افغانانو دا ناڅاپي برید او پر له پسې بری په اسیا کې خپلو ګټو ته ستر تهدید او ماتې وګڼله، نو ځکه یې په مقابل برید لاس پورې کړ او په خپل ټول توان یې د هوايي او ځمکینو ځواکونو څخه ګټه واخستله او پر له پسې درنې هوايي بمبارۍ یې تر سره کړې، له یوې خوا یې د خپلو ماتې خوړلو ځواکونو مورال لوړ کړ او له بلې خوا یې د افغاني ځواکونو د پر له پسې بریدونو مخه په درنو بمباریو سره ونیوله او د تورخم تر پولې شاګ ته اړوېستل چې له یوې خوا یې د لوژستیکي اړینو توکو د رسیدو مخه ونیول شوه او له بلې خوا یې د کابل او جلال آباد ښارونه تر داسې هوايي بمباریو لاندې راوستل چې بې شمیره

ولسي خلک سپين پيري او ماشومان په شهادت ورسول . دا هوايي حملي دومره زياتې پر له پسې او درنې وې چې د امني دولت يو شمير لوړ پوړو کسانو له کابل څخه يوه مصوّن ځای ته د مرکز د ليرلو غوښتنه وکړه، خو اعليحضرت امان الله خان دا وړانديز ونه مانه او د جگړې لارښوونه يې له همدې کابل ښار څخه د بري تر ورستيو شپو په غاړه واخسته.

دوهم: د امني دولت د پريکړې سره سم سپه سالار محمد نادر خان د خپلو منظمو ځواکونو سره د اپريل پر ۲۴ مه نيټه گريدز ته ورسيد. په گريدز کې داوطلب ځوانان د نادر خان له ځواکونو سره يو ځای شول. محمد نادر خان په گريدز کې د ځواکونو د تنظيم او ترتيب په نيت د دو اونیو لپاره پاتې شو. دمی میاشتي په ۱۴ مې نېټې په ټوله پکتيا کې د خپلواکۍ اخيستلو نغاړه ووهل شوه او افغاني قوتونو د انگرېز لښکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انگرېزانو يو په بل پسې خپل عسکر کوټونه له لاسه ورکول. افغاني ځواکونه د ټل او واڼې تر سيمو پورې د انگرېزانو ټولې ټاټې تر لاسه کړې ، خو هغه غوڅ او هر اړخيزه بريد چې د می میاشتي په ۲۶ مه نيټه تر سره شو، نور نو غليم ته توان پاتې نه شو او ناهيلي شو ، ځکه يې د جون میاشتي په دريمه نيټه د امني دولت سره د مبارکې او اور بند غوښتنه وکړه .

دريم: د هيواد د خپلواکۍ سهيل لويديځ مورچل چاري د سردار عبدالقدوس خان اعتماد

الدوله په مشرۍ په مخ تللې. د سهيل لويديځې حوزې د بيلا بيلو سيمو اوسيدونکي د تيارۍ په حال کې د مرکز امر ته سترگې په لار ولاړوو. اعتمادالدوله له کابل څخه د کندهار په لور، د ونلو پر مهال يو څو د گوتو په شمار کسان ورسره ملگري وو، خو د وردگو، ميدان او غزني تر سيمو پورې د اعتمادالدوله د لښکرو شمير تر زرگونو کسانو زيات شو. کله چې اعتمادالدوله کندهار ته ورسيد په زرگونو داوطلبو ځوانانو په گډون سره يې شمير لسگونو زرو کسانو ته ورسيد. په کندهار کې د ځواکونو ترتيب او تيارۍ لا نه وه بشپړه شوی چې د انگرېزي پوځيانو له لوري په يوه ناڅاپي بريد کې د سپين بولدک او پښين يو شمير افغاني ساندويان تر حملي لاندې راضل او په يوه نابرابره جگړه کې افغاني ساندويان په شهادت ورسيدل، د دې خبر په خپرېدو سره د کندهار اوسيدونکو پر انگرېزانو د بريد چاري دومره گړندۍ شوې چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته يې د ځواکونو د سمون او تنظيم وخت ورته کړ او بې له ځنډه يې د می میاشتي په ۲۶ مه نيټه د

انگريزانو پر لښکر و بريد پيل کړ خو انگريزي پوځيانو پخوا تر دې چې د افغانانو د تورې شرنگ ته ځانونه تينگ کړي لايې پخوا ښې د خپلو عسکرکوټونو څخه سپکې کړې وې ، افغاني ځواکونو د انگريزانو پاڅه سنگرونه يوه بل پسې تر خپل واک لاندې راوستل او تر کوټې ښاره يې سيمه د غليم له واک او ځواکه پاکه کړه . کله چې افغانان کوټې ښار ته ورسيدل نو انگريزانو امانې دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د مياشتې پر دريمه نيټه داوړيند خبر خپور شو ، چې ورسره سم د انگريزانو له خوا د افغانستان د خپلواکۍ د منلو ديپلوماتيک بهير پيل شو .

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کورنکي دې په دوه ډلو ويشل شي ، لومړنۍ ډله دې د درې گونو مورچلونو په اړه او دويمه ډله دې د انگريزانو پاليسي د افغانستان په اړوند بيان کړي.

پوښتي

- ۱- د محمد نادر خان ونډه د پکتيا په محاذ کې څرنگه ارزوئ.
- ۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې گمارل شوی و، او څه لاسته راوړنې يې درلودې؟
- ۳- د ټل کلا څرنگه فتح شوه؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کورنکي دې منابعو او ماخذو په لرلو سره د دريو گونو مورچلونو د پايلو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

اصلاحات ۱۹۲۱-۱۹۲۸ زیږدیز

محمود طرزي

اصلاحات او هغه سترې کړنې چې د امير امان الله خان دولت تر سره کړې په دې لوست کې به ور سره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

په ۱۹۱۹ز کال کې چې د ۱۲۹۸ لمریز سره سمون لري د یوې لویې تاریخي پېښې په توګه د افغانستان د سیاسي خپلواکۍ لاس ته راوړنې د هیواد په وروستیو ټولنیزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغیزې درلودې. افغانستان یوې نوې مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبیت درلود، د هغوی په ملاتړ یې ډیر مهم بدلونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدلونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لومړنۍ مرحله چې له ۱۹۱۹-۱۹۲۴ز کلونو پورې یې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختګ غوښتونکي وو. له دولت سره ودریدل او ټولو نویو اصلاحاتو ته یې هرکلی ووايه. د اصلاحاتو دویمه مرحله چې له ۱۹۲۴ کال څخه پیل شوه چې د امانې دولت تر پايې یې دوام وکړ خو د یو شمیر کورنیو او بهرنیو عواملو له امله یې عملي بڼه پیدانه کړه. شاه امان الله خان غوښتل چې ډیر ژر د خپلو تګ لارو او اصلاحي پروگرامونو له لارې د ښکلو، قصرونو، مجللو او زړه راښکونکو ودانیو، پارکونو، تفریح ځایونو، لویو فابریکو په جوړولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وګړي ولري چې له نوي فرهنگ او تمدن سره آشنایي ولري، په همدغه هیله یې

له دغو کارونو سره ډیره مینه درلوده، پرته له دې چې د ټولنې فرهنګي حالت په پام کې ونیسي، د دغو کارونو په ترسره کولو کې یې له بېرې کار واخیست چې په پای کې یې ناوړې پایلې له ځانه سره درلودې. د لومړۍ دورې له مهمو اصلاحاتو څخه یو هم د افغانستان د اساسي قانون تصویب و چې د ۱۹۲۳ز کال د لومړۍ جرګې په ترڅ کې چې په جلال آباد کې جوړه شوې وه، او ۸۲ کسو په کې ګډون کړی وو، چې وروسته دا قانون د پغمان په لویه جرګه کې د ۱۹۲۴ز کال د چنگاښ په میاشت کې تائید او تشریح شو. اساسي قانون چې د امان الله خان په اصلاحاتو کې لومړنی ګام ګڼل کېږي، د ډیرو ځمکو لرونکو له ګټو سره په ټکر کې و. شاهي مشروطه نظام یې تثبیت کړ. ډیر مهم اصلاحات یې په اقتصادي برخه کې رامینځته کړل څرنگه چې له انګلیسانو سره د ۱۹۱۹ز کال د خپلواکۍ په جګړې کې د هیواد پانګه په بشپړه توګه تشه شوې وه، اړینه وه چې د روییو زبرمې چې پرته له هغې په هیواد کې یو بدلون هم ناشونی و، رامنځ ته شي. له همدې امله شاه امان الله خان د مالي او اداري اصلاحاتو چارې پیل کړې.

مالي او اقتصادي چارې:

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تطبیق په لومړي پړاو کې له ستونزو سره مخامخ نشو. نوموړي پر خلکو د مالیاتو فشار رالږ کړ. له ځمکې څخه د جنس مالیه یې په نقدي مالیه بدله کړه. او ټولو خلکو پرته د خان او ملک له سپارښتنې نیغ په نیغه له مالي دفترو سره اړیکې پیدا کړې. د څارویو د ماليې د ورکړې لپاره د څارویو محصول په نامه قانون رامنځ ته شو. د مالي ادارو د تنظیم لپاره په کابل کې د (دفتری اصولو) په نامه بنوونځی جوړ شو، چې فارغان یې د ماليې د مامورینو په توګه په هیواد کې مقرر شول او د دولت زړې حسابي چارې یې په عصري سیستم بدلې کړې. د حاکمانو په نامه بنوونځی په مرکز کې جوړ کې فارغان یې په سیمه ییزو حکومتونو کې پر دندو وګومارل شول. سوداګري هم پراخه شوه. د داخلي ګمرکي تعرفو ډیروالی لغو شو او د دې اصلاحاتو د پایلو له امله پانګې وده وکړه. د سوداګریزو معاملاتو شرعي محاکم رامنځ ته شول او د سوداګرۍ، سوداګریز شرکتونه په کابل کې جوړ شول. امانیه دولت د فابریکو او اوسپنو د پټلیو جوړولو په هڅه کې شو او له دوو جرمني او فرانسوي شرکتونو سره قرارداد وشو، چې له مخې یې په لسو کلونو کې له سهیله د افغانستان شمال ته د اوسپنې پټلۍ جوړېده. له مرکز و لایتونو ته د تیلیګراف او د تیلیفون د لاینونو د غځولو کار پیل شو. په پغمان، جلال آباد او

کندهار کې د سټیشنونو د جوړولو کار پیل شو. د موټر او بیارغولو، صابون او عطر، توکر جوړونې، پنبې او غوړ ایستلو، نجاری، فابریکې په کندهار، هرات او مزار شریف کې جوړې شوې. د کابل، مزار شریف، شوروي، ایران او ترکیې ترمنځ هوايي پرستي په پام کې ونیول شوې. د غازي او سراج بند په غرني کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجوردو او هرات د نفتو په برخه کې یوه فابریکه او د اوسپنې د ویلې کولو، گوگړو، سربو، ابرک، تباشيرو او نورو په برخه کې پروگرامونه په پام کې ونیول شول. د دغو اصلاحاتو په پایله کې د دولت عایدات د تیر په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ میلیون روپو څخه ۱۸۰ میلیون روپو ته ورسیدل. د وزنونو لپاره میتریک سیستم رامنځ ته شو. افغاني پولې واحد له روڼۍ څخه په افغانۍ ونومول شو.

اداره:

دولت له هر څه نه ډیره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولې د افغانستان د خلکو پر مساوي حقوقو ولاړه وه. د اساسي قانون د اتمې مادې سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له دیني او مذهبي مسایلو د افغانستان تبعه گڼل کېږي په مذهبي او دیني چارو کې، د دولت سیاسي نظام مکلف و چې دوگړو د شخصي آزادیو څخه پالنه وکړي او هیڅوک هم پرته له شرعي مجوز قانون څخه توقیف او مجازات کیدای نه شي، د تبعیض او تفریق مسئله (د مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مینځ وېړل شوه او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستگاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائیه قواوو باندي ودریده. امانې دولت د هیواد د حریم د ژغورنې لپاره هوايي ځواک جوړ کړ چې (۱۱) الوتکې یې درلودې او ۶۵ کسه زده کونکي د دغې څانگې د زده کړې لپاره روسيې، فرانسې او ایټالېې ته واستول شول. یرشمیر نور د پوځي زده کړو لپاره روسيې او ترکیې ته ولېږل شول. د کابل حریبه فابریکه پیاوړې شوه. جگړیز مهمات لکه دافع هوا توپونه او زری پوښ موټرې په پوځ کې داخلي شوې. په کابل کې د راډیو اداره جوړه شوه او ښار په برېښنا روښانه شو. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولایتونو کې ملکي او پوځي روغتونونه جوړ او په مرکز کې د ښځو روغتون او په پغمان کې ستانورم جوړ شو. د اکسري ماشینونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانین او دارالایتام د جوړلو کار پیل شو.

کلتوري چارې:

د اساسي قانون له ۲۸ مې مادې سره سم د لیک لوست زده کړې وړیا او اجباري شوې. ډیر شمیر ښوونځي په مرکز او ولایتونو کې جوړ شول. په پایتخت کې د حبیبې پر لېسې سربیره امانیه لېسه

جوړه شوه. لومړنۍ د فرانسويانو او دويمه يې د جرمنيانو په مرسته منځ ته راغله. همدارنگه په مرکز او ولايتونو کې ۳۲ ښوونځي، او يو دارالمعلمين په هرات کې جوړ شوه، چې تر ۱۹۲۷ کال پورې يې د زده کوونکو شمير ۵۱ زرو کسو ته ورسيد. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلگونو محصلين شوروي اتحاد، جرمني، فرانسې، ايټالېي او ترکيې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنگه يوه ملي کتابخانه جوړه شوه، چې نن ورځ په عامه کتابتون يادېږي. د دې کارونو ترڅنگ يوه سينما د کابل په ښار او يو تياتر په پغمان کې جوړ شو او ديارلس مجلې او جريدې د دولت په لگښت په کابل او ولايتونو کې نشر شوې، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، معارف مجله، امان افغان، بيداري، د حقيقت ورځپاڼه او نور... مطبوعات او داخلي ورځپاڼې آزادې شوي او د شخصي جريدو او ورځپاڼو د چاپ لپاره زمينه برابره شوه، چې د بيلگې په توگه کولای شو چې انيس، نسيم سحر او د نورو نومونه ياد کړو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دويمه ډله دې د نوموړي د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلو کې خبرې وکړي.

ټولنيزې:

۱. د امان الله خان اصلاحاتو څو مرحلې درلودې؟ هره مرحله يې د سنې په يادونې سره ووياست.
۲. د افغانستان لومړنۍ اساسي قانون په کوم کال او چيرته تصويب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موخې لپاره اصلاحات پيل کړل؟
۴. د اداري جوړښت له مخې امانې دولت پر کومو قواو ولاړ و؟
۵. امان الله خان د معارف په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل، لنډ يې ووياست.

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

د غازي شاه امان الله خان روپايي سفر (۱۹۲۷ و - ۱۳۰۶ لمريز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پايلې، د سفر په وړاندې خبرگورنونه او د يو شمير فرصت طلبو کړيو گټه اخستنه د شاه له اوږد غيابت څخه، دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشي.

غازي امان الله خان په (۱۳۰۵ لمريز) کال د وزيرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختگ لپاره د نويو آلاتو او وسايلو کمي تر بحث لاندې ونيوه او ويې ويل چې بايد د ښوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نويو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې پرمختگ په برخه کې له اروپايي هېوادونو څخه ډېر لوی سامان آلات خريداري او تهيه کړای شي. او ددې کار لپاره بايد مسلکي او کارپوه خلک انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ولېږل شي. د وزيرانو مجلس دا تصويب کړه چې ددغو ټولو علمي او فني موخو د لاس ته راوړلو لپاره دې پخپله غازي پاچا ددغه هيئت مشري پر خاړه واخلي، ځکه چې هغه پخپله د پوهنې او روښانفکرۍ ډېر لوی غوښتونکی و او هم څرنگه چې له (۱۳۰۱ لمريز) کال څخه وروسته د ځينو هېوادونو له خوا ځينې رسمي بنلايکونه راغلي وو، چې پاچا دې د هغوی له هېوادونو څخه ليدنه وکړي، همدا و، چې امان الله خان د ملکې ثريا او د دولت د عالي رتبه غړيو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ زېږديز کال د (۱۳۰۶ لمريز) کال مطابق د ليندۍ د مياشتې په لومړيو کې په کابل کې تر خدای پامانۍ وروسته يې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې يې د

خلکو تر تاوده هرکلي وروسته د چمن لوري ته مخه وکړه او وروسته د کوټي له لاري کراچي ته ورسېد او په نوموړو ښارونو کې يې تر تودو هر کليو وروسته د هوايي ډگر او د الوتکو د ترميم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروگرام سره سم د بهمي بندر ته روان شو. که څه هم پخپله له ترکي او فرانسوي ژبو سره بلد و، سره له دې هم يو شمېر ژباړونکي ورسره وو او همدارنگه په بهر کې د ټاکلي پروگرام د لرلو له امله افغاني سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پيدا نه شوه. بهمي ته په رسېدو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلي لپاره د سرک دواړو لوريو ته کنارونه جوړ کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندی دې وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات وښودل، چې انگليسان يې سخت ووېرول او دا له دې امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له څومره گرانېت څخه برخمن دی او غازي پاچا هم په خپلو ټولو ويناو کې د هند او نورو محرومو ملتونو د خپلواکۍ خبرې کولې. په هند کې د خپلې پالنې کېدنې پر وخت د هغه هېواد خلکو ته داسې وويل: «خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکې د تورې په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدنان او له هغه ځايه مصر ته سفر وکړ، چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خوا يې هر کلى وشو، د هغه هېواد د تاريخي ابداتو تر ليدنې وروسته اسکندريې ته ولاړ او د مليرانيې د بحيريې له لاري ايټاليې ته روان شو. په ايټاليې کې د پاچا ويکتور امانويل، ملکې او وليعهد له خوا يې تود هر کلي وشو. د ايټاليې پاچا په خپلې وينا کې د امان الله خان نه ستړي کېدونکي کارونو سرته رسول وسټايل او له افغانستان سره د ښو اړيکو غوښتونکي شو، شاه او هڅيت له ايټاليا څخه فرانسې ته مخه وکړه. په فرانسې کې يې جمهوررئيس يې تود هر کلي وکړ او په هغه ځای کې د خوښې وړ موضوعگانو لکه د الوتکو، ټوپکو، مهمالو، په فرانسه کې د افغاني زده کوونکو د تحصيل، د استقلال پسې ته د فرانسوي لايکو ښوونکو د راتگ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسې همکاري او په نورو علمي او تخنيکي اړتياو خبرې اترې او توافق وشو او هم د فرانسې له دولت څخه غوښتنه وشوه تر څو په کابل کې يو موزيم په فرانسوي سلیقه جوړ شي. په فرانسه کې تر ټولو لوی وياړ چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و، چې د پاریس ښاروال د هغه په برخه کې وويل «ستاسې له شان سره سمه والی نه لرو، چې تاسې ته يې وړاندې کړو، د پاریس ښار ستاسې چوڼو ته وړاندې کوم» او بله دا چې د ناپليون چپرکت يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه ځايه بروکسل، بلژيک او سويس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو، او هلته يې د آلمان جمهوررئيس (فون هنون بورگ) او دولتي چارواکو هر کلى وکړ او همدارنگه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکۍ لسمه کاليزه ونماځل شوه

او يو څرخي الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته والې شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انگلستان ته ولاړ او هلته يې د انگلستان د پاچا (بنخم جارج) او ملکي له خوا هر کلي وشو، هلته يې د هغه ځای هوايي څواک وليد، همدارنگه يې د آکسفورډ له پوهنتون او ځينو نورو ځايونو څخه ليدنه وکړه. د آکسفورډ پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دکتورا ورکړل شوه. دا لومړنی افغاني شخصيت و، چې د حقوقو په افتخاري دکتورا وړياړل شو. د انگلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروي روسيې ته سفر وکړ او انگلستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسيې سره دوستانه اړيکې ونلري. شاه امان الله خان ته په وروسيه کې د جمهور رئيس (کالينن) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هر کلي وشو او دا لومړنی افغاني اتل و، چې په شوروي روسيه کې يې ښه هر کلي وشو. دغه سفر په پايله کې يو لړ سياسي، کلتوري او اقتصادي معاهدې لاسليک شول.

وروسته امان الله خان ترکيې ته روان شو، په ترکيه کې د ترکيې د جمهور رئيس مصطفی کمال (اتاترک) او د ترکيې د صدارت عصمت انيرنو او نورو دولتي غړيو له خوا يې هر کلي وشو په دې سفر کې دواړه هېوادونه دوستي، د ټينگښت، سياسي، سوداگريز او کلتوري اړيکو غوښتونکي شول. امان الله خان د آسياني او اروپايي يو لسو هېوادونو تر ليدنې وروسته ايران ته مخه وکړه او هلته يې د رضا شاه پهلوي له خوا تود هر کلي وشو. شاه او د ايران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمني په موده کې يې تر سره کړي وې، په درنه سترگه کتل، هلته د دواړو هېوادونو ترمنځ معاهدې لاسليک شوې. همدارنگه هغه سرحدي ستونزې چې د ترکيې او ايران ترمنځ وې، د هغه په زيار او هڅه حل شوې، پاچا د ايران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هېوادونو (ايران او ترکيې) او اروپايي هېوادونو څخه ليدنې ټبر اهميت درلود. په پايله کې دافغانستان موقف ټينگ او نيربال اعتماد يې لوړ شو. د اروپايي او آسياني هېوادونو له مشرانو سره د هغه اړيکې ددې ښکارندوی وې، چې افغانستان د يو خپلواک هېواد په توگه کولای شي، چې دنړۍ له ټولو هېوادونو سره د برابرۍ او متقابل احترام پر بنسټ اړيکې ټينگي کړي.

له شوروي اتحاد څخه د امان الله خان ليدنې او له ترکيې او ايران سره تړونونو دا ښکاره کړه، چې په افغانستان کې دا ننگليسانو بيا اغيز له خاورو سره خاورې شو، هغه په دې سفر کې په دې بريالی شو، چې له افغانستان سره د ځينو اروپايي هېوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثريا د امير امان الله خان ميرمن او د هيواد د نامتو ښځو څخه په دې سفر کې له امان الله خان سره گډون درلود. ملکه ثريا د محمود طرزي دريمه لور وه چې يوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوي ميرمن وه. دغې نامتو ميرمنې په کال ۱۲۹۳ لمریز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثريا د امير امان الله خان له مشوقينو څخه د نوي فرهنگ او تمدن په خپرېدو، د ښځو د حقوقو د تايمينولو او د هيواد د ترقي او پرمختگ په برخه کې وه. يوه فرانسوي خبرنگاره او د هوهلو مجلې استازي د امير امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسې کې د ملکې ثريا سره مرکه او ليدنه وکړه او ددې په اړوند يې داسې وليکل: ((ماد نړۍ د ډيرو ملکو او لومړۍ درجو ښځو سره مرکې کړي خو په دې متانت، ذهانت د ملکې ثريا غونډې ښځې مې لږې ليدلې دي. د دې مرکې څخه ماته ثابتېد شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلې شي، ډير ژر ترقي، وده او د نړۍ له نورو هيوادونو سره سيالي کولی شي)).

د شاه امان الله خان سفر شپږ مياشتې اوږد شو، دې سفر له يوې خوا ښې پايلې درلودې، خو له بل لوري يې د پاچا د اوږد مهاله نه شتون له امله د هيواد امنيت او اداره د گډوډولو لوري ته نږدې کړه او د ښمن پلاټونو د تطبيق لپاره يې زمينه مساعده کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوړه او ډېرې زيانمنونکې پايلې له ځان سره راوړې.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي چې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې اروپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دويمه ډله دې د سفر په لاس ته راوړنو يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د شاه امان الله خان اروپايي سفر څو مياشتې او کومو هيوادونو ته وه؟
- ۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلي په برخه کې لنډه معلومات ورکړئ.
- ۳- د شاه امان الله خان په وړاندې د دسيسو او توطيو علت څه و؟

د ټولگي څخه باندي فعاليت:

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د اروپايي سفر په اړوند معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وړايي.

د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون

ولي اصلاحات له غبرگونونو سره مخامخ شول،
کورني او بهرني لاملونو پکې خومره ونډه درلوده. په
دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د هېواد خپلواکي تر ګټې وروسته، چې د غازي امان الله خان په مشرۍ، د خلکو د قرباني، په پايله کې حاصله شوه، د انگليسي استعمارچيانو پر وړاندې ستر برياليتوب و. افغانان و توانېدل چې د افغانستان ځوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هېواد چې د استعمار له جغ څخه خپلواکه شوي و، په (اقتصادي، ټولنيزو کلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونونو ته يې اړتيا درلوده. نو کله چې امان الله خان د هېواد چارې په لاس کې واخيستې، په اصلاحاتو يې لاس پورې کړ، تر څو وکړای شي هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ريفورمونه پيل شول. او ډېرو افغانانو يې ملاتړ وکړ، خو ځينو خلکو د انګرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي غبرګونونه وښودل. ځکه انگليسانو غوښتل چې د داخلي اړو دور په پيل کولو سره د افغانستان ځوان

دولت کمزوری او له منځه یوسي.

انگریزانو له دې سیاست څخه چې (تفرقه واچیه وه او حکومت وکړه) کار واخیست او په ځینو ځایونو کې یې جاسوسي دستګاوو او شبکو کار وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت څرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبي کړیو غیرګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت څرګند کړ، په ۱۳۰۴ لمریز چې د ۱۹۲۶ ز کال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لارې موضوع حل کړي هیتونه او د جوماتونو ملا امامان یې پکتیا ته ولېږل، ترڅو د هغه ځای روحانیون قانع کړي. خو هغوي ونه منله، هماغه و، چې د ملا عېدالله په مشرۍ په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوګره راوړسېد. دولت د هغوی په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلی کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبولو لپاره آسیا او اروپا ته اوږد سفر وکړ، چې د هغه د اوږدې مودې د نه شتون څخه بهرنی دښمن ګټه واخیسته او د شومو پلانونو لپاره یې ډېره ښه زمینه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا څخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مینه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چټکه کړه امان الله خان له یوې خوا د نړۍ پرمختللي هېوادو نه لیدلي وو نو غوښتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړیو له بهرنی لوی دښمن (انګلیس) سره یو ځای ددغو پلانونو د تطبیق مخه نیوله.

د امانی خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پېل کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دښمن په دوو جبهو (ختیځ او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وې، چې اغتشاش لومړی له ختیځ څخه پیل، ترڅو دولت په

دې مجبور شي چې پوځيان هلته ولېږي او پايښت له پوځيانو تش شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې (کوهدامن او کوهستان ، شورشيان کابل ته داخل شي او په چټکۍ سره دې دولت له منځه يوږسي ، او همدارنگه د امان الله خان د دولت يو شمېر دولتي عالي رتبه مامورينو يې هم په پټه د دوی مرسته کوله.

په هغو ورځو کې چې په ختيځ کې د شينوaro بغاوت پيل شوی و په شمال کې د کابل لاره د کلکاني حبيب الله لخوا چې د سقاو د زوي په نامه مشهور و وتړل شوه.

کلکاني حبيب الله خپلې اړيکې د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا کوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوی و ټينګې کړې. علي احمد خان ددې پر ځای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره يې له کلکاني ګروپ سره اړيکې ټينګې کړې، همدارنگه نورو فرصت طلبو کسانو له کلکاني حبيب الله سره مرسته وکړه.

کلکاني حبيب الله د ځينو لوړو رتبه دولتي مامورينو په مرسته د دولت پر ضد شورش وکړ، د هغوي په همکارۍ د ۱۹۲۹ زېږدیز کال د ډسمبر په آخره پر کابل يرغل وکړ. څرنگه چې امان الله خان نه غوښتل چې ويني توی شي، په ۱۹۲۹ کال د جنوري په لومړيو کې يې له پاچاهۍ څخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه ځايه يې ايټالېي ته مخه وکړه او د ژوند تر پايه هورې دېره شو. ورور يې سردار عنايت الله خان درې ورځې اقتدار په لاس کې ونيو او وروسته حبيب الله د سقاو زوی ارګ محاصره کړ او سردار عنايت الله خان کندهار ته شاتګ وکړ او په دې توګه پر کابل واکمن شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان په وړاندې د خبرگونیو د لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انگریزانو د تحریکاتو او دسیسو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- کوم علتونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د امانی دولت له اصلاحاتو څخه ناراضه شول؟
- ۲- د دولت پر ضد لومړنۍ بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې څه شوه، په لنډ ډول یې وریاست؟
- ۳- د حبیب الله کلکاني د شخصیت په اړه څه پوهېږئ، معلومات وړاندې کړئ.

د ټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او له هغو سرچینو چې ورسره شته، د امانی اصلاحاتو پر وړاندې د یو شمېر خلکو د ضدیت پر لاملونو یوه لکینه تیاره او په ټولگي کې دې نورو ټولگيالو ته ووايي.

د بهران پای او د قدرت ټينګښت (۱۹۲۹ز - ۱۳۰۸ لمريز)

محمد نادر شاه

نادر شاه خرنګه واګ ته ورسېد.
په کومو اصلاحاتو يې لاسی پورې
کړ، شورشونه يې خرنګه ځای کړل.
په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکانې حبيب الله ۹ مياشتې واکمني کابل له هر پلوه خراب او زيانمن کړ. هيواد ۹ مياشتې په اړه دوړه کې تېرې کړې نو ځکه د افغانستان خلک له دې نظام څخه ناراضه وو، د يوه مثبت بدلون لپاره تيار وو. هماغه و چې محمد نادر خان د جنوبي جبهې پر له فاتحينو او د املني دورې سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکارۍ د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) زېږديز کال کې کابل ته راننوت او د سلام خانې مانې ته ولاړ. هلته يو شمېر د کابل معرزين، مشران او قبيلو استازي موجود وو، محمد نادر خان په يوه وينا کې هغوی ته داسې وويل: «د خداى په فضل زه خپل آرمان ته ورسېدم. زما هيله د هېواد خلاصون و او دا دى نن ورځ زما هيله تر سره شوه، زه د قدرت هيله من نه يم. يوه لويه جرگه جوړوم، تر څو هغوى خپل مشر وټاکي» په دې وخت کې حاضرینو په يوه غبر وويل، چې لويې جرگې ته اړتيا نشته تاسې نوموړ پاچا ياست او د مجلس غړيو وويل

چي:» په دې غونډه کې د پخوانۍ لړۍ جرگې ډېر غړي شته خرنګه چې هغوی له سپاه سالار خښه غواړي چې د پاچاهۍ تکلیف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالمشایخ) د نادرخان پر سر پټګۍ د تاج او جوغي په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو. محمد نادرخان خپله پاچاهۍ پر وران او خراب کابل پیل کړه، له دې کبله چې نوموړی له جدي ننگونو سره مخامخ و، مجبور و، چې هر قدم په احتیاط واخلي. د امان الله خان د پلویانو مخالفت له یو لوري او هم د انګریزانو لاسوهنې په هېواد کې، همدارنګه د حبیب الله کلکانی پاتې شوني د دې لامل شو تر څو دولتي او حکومتي اداري ویجاړي اکثر نهادونه لږت شوي و. د کابل ښار او دولتي دفترونه چې په نهه میاشتو حکومت کې زیانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اراکینو پاملرنه یې ځان ته ورواړوله تر څو پادشاه سره د خپلې کورنۍ په ارګ کې استوګن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهۍ دوره د (امان الله خان او کلکاني حبیب الله) له دواړو پخوانیو دورو سره توپیر درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لوېدیږ د ژوند او تهذیب په څېر او نه هم د کلکاني حبیب الله د دورې په شکل، د مدنیت دښمنه وه چې مالیات او دولتي عایدات یې خلکو او بیت المال یې سپاهیانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې یو هوښیار، باتدبیر او آگاه شخصیت و د افغانستان د دولت په سر کې ودرېده. د هغه ورور محمد هاشم خان چې یو ډېر با انضباطه شخص و، د صدر اعظم په توګه توظیف شو. د دولت نور غړي د تدبیر خاوندان وو، چې په خپل چوکاټ کې یې ځانګړې صلاحیتونه درلودل. که څه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خو د اساسي کارونو کیلي یې له ځان سره ساتلي وه. د نادر شاه د پاچاهۍ پر وخت زیر بنایي اصلاحات رامنځ ته شول. د کابل پوهنتون جوړ شو، د ملي بانک بنسټ کېښودل شو، ادبي انجمن رامنځ ته شو، کلني (سالنامه) چې د پاچاه له نوښتونو څخه وه، چاپ شوه او پخپله پاچا به د مطبعې له کارونو

څخه څارنه کوله او په دې توگه په هغه وخت کې ډېر زېربنايي کارونه تر سره شول. د امنيت له پلوه د نادر خان په دوره کې ډېرې ستونزې وې، دا ځکه چې د کلکاني حبيب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادگۍ سره پای ته ونه رسېده، بلکې غبرگون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ زېږديز کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبيب الله د پاچاهۍ پر وخت يې گټې تايمين شوې وې، په يوه ډېر لوی قوت سره يې شورش وکړ، چې په لومړي ځل کې د نادر خان له خوا ورته توصيه وشوه، چې له شورش څخه لاس واخلي، خو هغوی ونه منله. وروسته محمد نادر خان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنيت يې ټينگ کړ. په ۱۹۳۲ زېږديز کال کې ملاليونې د حکومت پر ضد بغاوت وکړ او نادر خان يې په چټکۍ سره مخه ونيوله، له بل لوري د اماري دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې خو نادر خان د دولتي حاکميت او ټينگښت لپاره شورونه غلي او مخالف کسان يې له صحنې څخه وويستل.

محمد نادر شاه او صدر اعظم محمد هاشم خان له هر څه نه مخکې دې ته متوجه وو، چې له ديني علماو سره نېکې اړيکې ولري، ځکه هغوی پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلند د ځان د له منځه وړلو حکم لري. نادر شاه يو پاکتوره شخص و، په همدې توگه يې وغوښتل تر څو هغه زيانونه چې په مخکينۍ دوره کې کلتور ته رسېدلي وو، جبره کړي او په دې برخه کې يې دقدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له کلتوري کارونو څخه يو هم دا دی، چې پخپله به يې د زده کوونکو په سينه مډال لگاوه.

محمدنادر شاه د خپلې پاچاهۍ په ۴ کالو کې وکړای شول چې هغه بحران چې په ټول افغانستان کې رامنځ ته شوی و، پای ته ورسوي او دولتي واک ټينگ او واحد مرکزيت رامنځ ته کړي. محمد نادر شاه د ۱۹۳۳ کال د نوامبر د مياشتې په ۸ مه زده کوونکو ته د دلکشا په چمن کې

مہالوہ ورکول چي د عبدالخالق نومي محصل د تومانيچي په جزو سره وورژل شو. چي په همدې توگه د هغه خلوړ کله دوره پای ته ورسېده.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو وورشل شي، لومړۍ ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت ته د رسېدو پر لاملونو او دویمه ډله دې د هغه د کارنامو په برخه کې پخپلو کې بحث وکړي.

د ټولگي دننه فعالیت:

- ۱- کله چې محمد نادرشاه واک ته ورسېد، له کومو ننګوونو سره مخ و؟
- ۲- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړۍ؟
- ۳- محمد نادر شاه له څو کالو پاچاهۍ وروسته او په څه ډول وورژل شو؟

دټولگي څخه د باندي فعالیت:

زده کونکي دې په دولتي چارو کې ، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسۍ په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته، یو مطلب ولیکي او په ټولگي کې دې ووايي.

د اصولنامې ترتيب او تدوين

سردار محمد هاشم خان

د اصولنامو ضرورت د هغوی
ترتیب او تدوین، اقتصادي کرکچونو
او د هغه له منځه وړل هغه مطالب
دی چې په دې لوست کې به ورسره
آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هېواد واک یې په لاس کې واخیست، نو هېواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و، چې د هېواد د قانونیت په فکر کې شو. محمد نادرشاه په دې پوهېده چې تر هغه چې یو هېواد د قانون پر بنسټ ولاړ نه وي، هغه دولت نه یوازې دا چې پابنډ نه لري، بلکې د هېواد شتون له خطر سره مخامخ کېږي. هغه دا درک کړې وه، چې د امانې دولت له حساسیت سره مخامخ و او په همدې توګه منظم پلاټونه مطرح شوي وؤ تر څو د محمد نادر خان دولت له رېښې څخه راوباسي بهرنیو لاسونو او داخلي اجیرانو کار کاوه، تر څو چې بحران رامنځ ته کړي. نادر خان په هوښیاری سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لږ تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه باصلاحیته هڅیت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسي نظامنامه

وه، چې د قوانینو د مور حیثیت یې درلود. په اساسي اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعدیل او د امان الله خان د نامه پر ځای د نادر خان نوم راوړل شو.

د دولتي شورا پر ځای ملي شورا او داعیانو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنگه اصولنامې د ملي شورا انتخابات ترتیب او دا دواړه د لویې جرگې غونډې ته د ۱۳۰۹ هـ کال د سنبلې په ۲۸ مه وړاندې او تصویب شول. د همدې قانون پر بنسټ د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰ لمریز کال د چنگاښ په ۱۴ مه په سلام خانه کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد یو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسي اصولنامه تر ۱۳۴۳ لمریز کاله پورې نافذه وه او له هغې سره په مطابقت ډېرې اصولنامې جوړې او تطبیق شوې. د قوانینو تطبیق د صدر اعظمانو او وزیرانو په لاس کې وې. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدر اعظم و، د شور اگانو په جوړښت کې یې ښه ونډه درلوده. عبدالاحد میار وردگ له ۱۹۳۲ ز څخه تر ۱۹۴۶ ز کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموریت وروستی کال و، په پرله پسې توګه د شورا رئیس و ځکه چې دا د صدر اعظم د باور وړ سړی و او د ښې پوهې په درلودو سره یې شورا ښه اداره کوله.

له هغه ځایه چې نادر شاه د دیني عالمانو سره د نیکو اړیکو غوښتونکي و، نو غوښتل یې چې د دیني عالمانو موقف ته عزت وکړي. په دې توګه یې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تدوین کې له علماو څخه مشوره واخیستل شي، تر څو قوانین له شریعت سره سم تدوین شي. په دې برخه کې له هغوی سره له مخکې مشوره کېده.

د دیني چارو د لاینه پرمخ بیولو لپاره یې د (جمعیت العلماء) مجلس جوړ کړ. له شاهي خزاني څخه دیني علماو ته یو شمیر امتیازات ورکول کیدل. ورپسې یې په کابل کې عربي دارالعلوم جوړ کړ، چې تجربه لرونکي ملایان یې د مدرسینو په توګه په کې مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان

بې د رئیس په توگه ورته توظیف کړ.

خرنگه چې محمد نادر خان په یوه ډېر اساس وخت کې د افغانستان چارې په لاس کې واخیستې، ۱۹۲۹ ز او ۱۹۳۰ ز کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو، او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسیا او حتی امریکا کې له رکود سره مخامخ شول، یوه لویه بېوزلي په نړۍ کې خبره شوه. دا وضع چې د نړېوالې جگړې له پایلې څخه را پیدا شوې وه، په هر لور کې یې تباهي خپره کړه او افغانستان هم په غیر مستقیمه توگه له دې بحران څخه یې برخې پاتې نه شو. سر بېره پر دې یو بل آفت (کورنۍ جگړه وه چې د افغانستان اقتصاد یې خپلې وه او د کابل خزانه تالا شوې وه، محمد نادر شاه غوښتل چې په اقتصادي برخه کې یو قانوني سیستم پلې کړي، چې د هغې په اساس یو شمېر خبیرو او پوه خلک چې کافي او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزار شریف، هرات او کندهار لري لارې جوړې کړې ځینو شرکتونو ته د فعالیت اجازه ورکړل شوه.

پانگوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدې توگه راکد شوي پیسې یې راویستې او په کار ولوبېدې، چې په دې کار کې د عبدالمجید زبلي دنده دیادولو وړ ده چې، په همدې توگه یې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زیاتره د سوداگرۍ او اقتصاد د وزیر په توگه دنده سرته رسولې وه. همدارنگه یې د هېواد په صنعتي کېدو کې فعال او مهم نقش درلود، نوموړي ډېرې فابریکې جوړې کړې او د افغانستان لپاره یې ډېر خدمتونه ترسره کړي دي. د محمدنادر خان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملرنې سره د هېواد ډېرې وېجاړې ترمیم او د هېواد اقتصاد پراختیا وکړه.

په ټولگي کې دنده فعالیت:

زده کورنګي دي پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د اصولنامې پر تدوين او دويمه ډله دي د محمد نادر خان پر اقتصادي پروګرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د محمدنادرشاه د وخت اصولنامه په لنډه توګه توضیح کړئ؟
- ۲- د محمد نادر شاه اړیکې له ديني عالمانو سره څه ډول وې، شرح يې کړئ.
- ۳- محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل، په لنډه توګه يې معرفي کړئ؟

دپوښتنې څخه د باندې فعالیت:

زده کورنګي دي د اصولنامې او د محمدنادرشاه د دورې د قوانینو په برخه کې له مشرانو او پوهانو څخه پوښتنې وکړي او یو مطلب دې ترتیب او په ټولګي کې دې وولايي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت او دويمه نړيواله جگړه

شهزاده محمد ظاهر څنگه واک ته ورسېد، د دويمې نړيوالې جگړې د بحران کلونه او اغيزې يې پر افغانستان باندې، د صدر اعظم محمد هاشم خان ونډه د دې بحران په له منځه وړلو کې. دا هغه مطالب دي چې ورسره به په دې لوست کې آشنا شئ.

د محمد نادر شاه تر وژلو وروسته کورنۍ شورا جوړه او د اساسي اصولو د (۵) مادې سره سم محمد ظاهر شاه د محمد نادر شاه زوی چې ۱۹ کلن و، پاچاهي ته وټاکل شو. د اساسي اصولنامې سره سم ټول ملت يې تابعيت وکړ. نوم يې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه يې سکه ووېشل شوه او د شورا د مصلحت له مخې د المټوکل علی الله لقب هم ورکړل شو، چې ۴۰ کاله يې له نامه سره يو ځای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لږ او د کار تجربه يې نه درلوده، نو ټول کارونه يې د مشر تره محمد هاشم خان په غاړه وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر يې خپل تره محمد هاشم خان پخوانی صدراعظم يو ځل بيا د کابينې مسوول وټاکه او هغه هم خپله کابينه پاچا ته معرفي او په کار يې پيل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په لومړيو کلونو کې دويمه نړيواله جگړه پېښه شوه دويمه نړيواله جگړه په ۱۹۳۹ ز کې پيل او په ۱۹۴۵ ز کې پای ته ورسېده. د دې جگړې لمبې چې له اروپا څخه راپورته شوې وې، ډېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسېدلې.

د دې جگړې گډون کونکي (المان، ايټاليا، جاپان او د ختيځې اروپا کوچني هېوادونه) د محور په نامه او (انگلستان، فرانسه، شوروي اتحاد، د امريکا متحده ايالات او يو شمېر اروپايي هېوادونه) د متفقينو په نامه يادېدل، وو.

هغه هېوادونه چې په مستقيمه توگه په دويمه نړيواله جگړه کې ښکېل ول له مالي او ځاني پلوه ډېر زيانمن شول او همدا رنگه ناوړه اثرات يې ډير وو. ټول هېوادونه يې متاثره کړل، ددې جگړې په وخت کې روسيه په شمال، ايران په لويديځ او برتانيوي هند د افغانستان په سهيل کې زيانمن شول.

محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د يوې جرگې په جوړېدو د يوه فرمان له مخې افغانستان ناپېيلی اعلان کړ.

محمد هاشم خان د ښه تدبير په درلودو سره نه يوازې دا چې افغانستان د جگړې له لمبو او زياته وژغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو څخه يې هم وژغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره يې ډېر اسعار ځيره کړل، چې وروسته ترې په پرمختيايي پروژو کې گټه واخيستل شوه.

کله چې جگړه ډېره سخته شوه، د محور ځواکونه د ختيځې اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې يو شمېر الماني او ايټالوي انجينرانو په ځينو پروژو کې کار کاوه، نو شوروي اتحاد او برتانوي هند يې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته يې يادگيرنې ورکړې، تر څو المانيان او ايټالويان له خپلې خاورې وباسي. افغانستان د دغو وړاندېزونو ځينې برخې ومنلې او ياد شوي کارکوونکي يې په درنښت له هېواده بهر کړل.

خو د هغه وخت مدير صدر اعظم محمد هاشم خان وتوانېد چې د افغانستان اوضاع نور ماله وساتي. د جگړې دروندوالي پر افغانستان هم اغېز درلود او يو شمېر امنيتي ستونزې يې رامنځ ته کړې، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبير سره سم دا ستونزې لري شوې.

ځکه نو ولايتي شو، چې د افغانستان د ناپلېترب پايله دا شوه چې امپريالېستي قواو نه شو کولای چې پرې تېرى وکړي، چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په ټينګښت، په منځني او نږدې ختيځ کې د امنيت په پياوړتيا کې مرستندوى ثابت شو.

دويمى نړيوالې جگړې له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغېزه وکړه. پر شوروي اتحاد د المان يرغلونه او د بحر الکاهل پر سيمې د جاپان د يرغلونو په پايله کې د افغانستان سوداګريزې اړيکې د محور، اروپايي او اسيايي هېوادونو سره چې د جگړې په ساحه کې وې، قطع شوې. د افغانستان او شوروي اتحاد سوداګري ټيټې کچې ته ورسېده او يواځې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداګرى دوام درلود. د وارداتي توکو اړشيانو د کمې له امله د خوراکي توکو بېي لورې شوې، په ځانګړې توګه په (۱۹۳۹-۱۹۴۴ز) کلونو کې بېي له څلورو څخه تر پنځه چنده پورې لوړې شوې. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د ګرانۍ د مخنيوي او د يو د تنظيم لپاره کلک تدبېرونه تر سره کړل.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جګړې او د افغانستان د ناپیلتوب د پایلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسیدو د څرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- په دویمه نړیواله جګړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وېشل شوي وو؟
- ۳- د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جګړې په وخت کې د افغانستان د سوکالۍ لپاره کومې چارې سر ته ورسولې؟
- ۴- په دویمې نړیوالې جګړې کې د افغانستان ناپیلتوب په سیاسي برخه کې کوم رول ترسره کړای شو؟

دټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووايي.

لومړنۍ پځه کلن پلان (۱۹۵۶ زېږدیز) ۱۳۳۵ لمريز

سردار محمد داؤد خان

د لومړني پځه کلن پلان ضرورت،
د سردار محمد داود خان ونډه د دې
پلان په تکميل او پلي کولو کې، دا
هغه مفاهيم دي چې په دې لوست
کې به يې ولولئ.

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هاشم خان د صدارت چارې پر غاړه لرلې او د خپلې غوښتنې له مخې يې له دغه مقام څخه استعفا ورکړه. له هغې وروسته يې کشری ورور سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغۍ له امله استعفا ورکړه. له دې وروسته د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا يې د تره زوی سردار محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داود خان غوښتل چې افغانستان د سياسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ يو هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلانونو په جوړولو سره يې د ودې پړاو نه پيل کړل.

هغه په لومړي سر کې کابینه له تعليميافته او پوهو کسانو څخه جوړه کړه. په بهرني سياست کې يې د افغانستان مثبت ناپېيلتوب ځان ته غوره کړ، چې بنسټ يې په ملي گټو او د افغانستان د خلکو پر آزاد قضاوت ولاړ وو او دا کار د دې سبب شو، چې د نړۍ هېوادونه دې ته حاضر شول، چې پرته له قيد او شرطه له افغانستان سره مرسته وکړي. دا يو له ډېرو غوره کارونو څخه پدې وخت کې و، ځکه چې د امریکې د متحده ايالاتو او شوروي اتحاد تر منځ سياسي موازنه يې ښه وساتله.

سردار محمد داود خان يو مترقي او هيواد پال شخصيت و. هغه په دې ښه پوهېده چې يو هېواد په کومو وسايلو سره پر ستونزو بريالی کېدای شي. هغه د توليدي او اقتصادي موسسو د پراختيا او پرمختيا په

برخه کې ډېره هڅه کوله. هغه و، چې خپل کارونه يې په يوه چوکاټ کې منظم کړل. لومړنۍ پېنځه کلن پلان يې په ۱۹۵۶ز کې پيل او په ښه توگه يې ستره ورساوه او دويم پلان يې په ۱۹۶۱ز کې تر لاس لاندې ونيو. په لومړي اقتصادي پلان کې پرمختيايي بودجه په بنسټيزو کارونو کې ولگول شوه، چې د هغې په وسيله د سړکونو جوړول او د برېښنا د توليد کار ډېر ښه مخکې لاړ. په دې موده کې د کابل - کندهار او سپين بولدک تر منځ سړک، کابل - تورخم - قزل قلعه - د سالنگ تونل - کندهار - هرات او کشک نخود سړکونه اعمار شول.

همدارنگه د برېښنا په برخه کې د نغلو برېښنا د ۶۶ زره، ماهير د ۱۰ زره او د درونټې بند د ۱۱ زرو او د مزار شريف برېښنا ۱۰ زره کيلو ولټو ته يې ظرفيت لوړ شو.

د نفتو او گازو د منابعو استخراج د هېواد په شمال کې پيل شو. د ډبرو سکاره په پوره اندازه توليد شول. د صنايعو په برخه کې د مزار شريف د سړي د فابريکې توليدات په کال کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسېدل، د غوري سميتو فابريکه، او د موټرو د ترميم ډېر شمېر دستگاه گانې د هېواد په مختلفو برخو کې جوړې شوې. د دې تر څنگ د کابل د جنگلک فابريکه داسې کمپلېکس شوه، چې نه يواځې وروسته يې لوی ماشينونه تر ميمول، بلکې د نصبولو چارې يې هم سر ته رسولې.

همدارنگه د ننگرهار پروژې ته زياته پاملرنه وشوه تر څو د هغې د توليداتو کچه جگه شي، چې په ټول ژمي کې به يې د هېواد اکثر سيمو ته مېوې او سابه ورکول.

د محمد داود خان دويم اقتصادي پلان د وخت د کموالي او د ځينو نورو ستونزو له امله پلې نشو چې وروسته محمد داود خان مستعفي او په دې توگه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسېده.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د محمد داود خان پر شخصيت او بهرني سياست او دويمه ډله دې د هغه د پېنځه کلن پلان په اړه يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- سردار محمد داود خان څرنگه د صدارت دنده تر لاسه کړه؟
- ۲- د محمد داود خان بهرنی سياست په لنډه توگه معرفي کړئ.
- ۳- په لومړي پېنځه کلن پلان کې کوم بنسټيز کارونه تر سره شول، هغه ويايست؟
- ۴- د سردار محمد داود خان دويم پېنځه کلن پلان ولې پلې نشو؟

د ټولگي څخه ډاډمنې فعاليت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د شخصيت او پېنځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وروايي.

د دیموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۲ - ۱۳۵۲ لمریز)

داکتر محمد يوسف

آيا پوهيږئ د ديموکراسۍ د لسيزې
اساسي قانون څه پايډي درلودلې، په
دې متن کې به ورسره آشنا شئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د ديموکراسۍ د لسيزې (اساسي قانون) يا د مشروطي شاهي په نامه يادوي. په افغانستان کې د ديموکراسۍ دوره د سردار محمد داود خان تر استعفا يا د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسي قانون تر انفاذ وروسته پيل او تر لسو کلونو پورې يې دوام وکړ. تر دې دمخه د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د ديموکراسۍ زمينې رامنځ ته شوي وې.

په نوي اساسي قانون کې پرېکړه وشوه، چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي گوندونو کې برخه نشي اخستې او لاندي دندي او مسووليتونه تر سره کولای نشي:

۱- د صدارت مقام، ۲- په شورا کې غړيتوب، ۳- په ستره محکمه کې غړيتوب، چې د همدې پرېکړې له امله د ديموکراسۍ په لسيزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غړي نه وو

(ډاکټر محمد يوسف، محمد هاشم ميوندوال، نور احمد اعتمادي، ډاکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفيق) دندي تر سره کړي. کله چې سردار محمد داود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه ډاکټر محمد يوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابينه يې د ۱۹۶۳ ز کال د مارچ په ۱۳ مه جوړه کړه.

ډاکټر محمد يوسف په المان کې د فزيک په رشته کې زده کړه کړې وه. هغه په يوې منځنۍ کورنۍ پورې اړه درلوده. د ډاکټر محمد يوسف د حکومت غوره او اساسي دنده د اساسي قانون تدوين او د هغه د قانوني مراحلو سر ته رسول وو، چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه لويه جرگه راوڅوښته، اساسي قانون تدوين او هغه يې تاييد او تصديق کړ. ډاکټر محمد يوسف د درېيم اساسي قانون په تدوين پيل وکړ. د ديموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغاني ټولنه کې د ډول ډول غبرگونونو سره مخامخ شو. جبرو افغانانو، په ځانگړې توگه ځوانانو يې تود هرکلی وکړ، خو د هېواد په لويو ښارونو کې سختې مظاهري رامنځ ته شوې.

د ديموکراسۍ په لسيزه کې د مطبوعاتو قانون د تقنيني فرمان په وسيله نافذ شو او د دې قانون پر بنسټ په کابل کې دېرش جريدې نشر شوې، چې د بېلگې په توگه مشهورې ورځپاڼې او جريدې يې په لاندې ډول وې:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورځپاڼه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، گهيځ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د اخزابو قانون د اساسي قانون په شورا کې پاس او د توشيح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وځنډاوه او د خپلې پاچاهۍ تر پايه يې توشيح نه کړ، خو له دې

سره هم روشنفکرانو په ښکاره ډول خپل سياسي فعاليتونه پيل کړل او هر سياسي جريان د ځان لپاره يو نشراتي ارگان درلود، چې خپلې اعلاميې به يې په کې خپرولې. دغو ډلو د ديموکراسي په لسيزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په ښې او کينډو گروپو وېشل شوي وو، چې عبارت وو، له:

۱- د خلق ديموکراتيک گوند، چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پرچم ووېشل شول.

۲- اسلامي نهضت يا د مسلمان ځوانانو جريان.

۳- د شعله جاوېد گوند.

۴- مترقي ديموکرات گوند.

۵- د افغان ملت گوند.

۶- د ستم ملي گوند.

۷- د اتحاد ملي گوند.

همدارنگه نورې لويې او روږې ډلې هم وې، چې په سياسي فعاليتونو بوختې وې. په عمومي توگه د ديموکراسۍ په لسيزه کې سياسي ډلو د ديموکراسۍ له نامه څخه په گټې اخيستنې سره په سياسي فعاليتونو لاس پورې کړ.

په فرهنگي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسيزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملکي او نظامي برخو کې تر يوې کچې کار وشو. د دغو فعاليتونو ځينې بنسټونه، چې د داود خان د صدارت په وخت کې اېښودل شوي وو، د ديموکراسۍ په لسيزه کې پاى ته ورسېدل.

د ديموکراسۍ (اساسي قانون) په لسيزه کې د قواو تفکيک هم رامنځ ته شو او دولت پر درېو

قواوو (اجرایه، مقننه او قضایه) وویشل شو او د شورا د دولسمې او دیارلسمې دورې لپاره په هېواد کې آزادي ټاکنې وشوې، چې د افغانستان خلکو خپل استازي شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له اولسي جرگې څخه د باور رایه واخیسته.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د دیموکراسۍ د لسیزې د احزابو د قانون په اړه او دویمه ډله دې د دیموکراسۍ په لسیزه کې د قواوو د تفکیک په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- د دیموکراسۍ لسیزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟
- ۲- کومو صدراعظمانو د دیموکراسۍ په لسیزه کې دندې ترسره کړي؟
- ۳- د دیموکراسۍ په لسیزه کې کومې ورځپانې او جريدې خپرې شوې، نومونه یې وویاست؟

۴- د دیموکراسۍ په لسیزه کې دولت پر کومو قواوو وویشل شو؟

دټولگي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د هغو کارونو او برنامو په هکله چې د دیموکراسۍ په لسیزه کې ترسره شوي دي یو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولگیمالو ته دې وویلي.

په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بديدو لاملونه

جمهوررئیس محمد داود خان د کابینې له غړو سره

ولي سلطنت(مشروطه شاهي)) په جمهوريت بدله شوه، کومو شخصيتونو پکې لويه ونډه درلوده، له دې سره به آشنا شئ:

مشروطه شاهي رژيم په ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنگاښ په ۲۶ نيټه د يوی سپني کودتا په ترڅ کې د سردار محمد داؤد خان تر مشر لاندی نسکور او پر ځای جمهورري نظام اعلان شو. سردار محمد داود خان چې په خپله خوښه د صدارت مقام پرېښود، غوښتل يې چې خپلې شخصي او ملي موخې په خپلواکه توگه پر مخ يوسي هيله يې درلوده، چې په سياست کې بيا برخه واخلي او د هېواد په سياسي او اداري برخليک کې اغېزمنه ونډه ولري. د ډاکټر محمد يوسف د صدارت په دوره کې د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسي قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخې محمد ظاهر شاه ته دا انگېرنه ورکړه، چې محمد داود بايد د صدارت له مقامه لرې او سياسي ډگر ته يې بيا راتگ د تل لپاره ناشونی شي. د همدې اساسي قانون په يوې مادې کې ليکل شوي و، چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي گوندونو کې غړيتوب نه شي اخيستی. پورتنۍ محدوديت چې نېغ په نېغه محمد داود خان ته متوجه و، وروسته يې د هغه د ټولر سياسي هلو ځلو لارې بندې کړې.

له بل لوري وروستي حکومتونه چې يو په بل پسې ناکامېدل، د هېواد د اقتصادي او ټولنيز پرمختگ په برخه کې يې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله له شاهي نظام له اداري څخه د خلکو ناهيلي

او کرکه ورځ په ورځ ډېر بدله.

محمد داود خان دا پریکړه کړې وه په هر ډول چې امکان ولري د هیواد په سیاسي جوړښت کې بدلون راورې، تر څو له یوې خوا د بحران خطر له منځه یوسي او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنیز پرمختګ په اړوند پوره کړي. له دې امله محمد داود خان یو ځل بیا په سیاسي فعالیت لاس پورې او له شخصیتونو، سیاسي ګوندونو او د هیواد د مختلفو ډلو سره یې اړیکې ټینګې کړې.

محمد داود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلویانو د جلب و جذب دایره پراخه کړي او د سیاسي قدرت د لاس ته راوړنې اصلي کيلې، چې پوځ و، ملاتړ یې تر لاسه کړي. نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبیت په ټولنه کې تر یو حده پورې له لاسه ورکړي و خلک دې ته حاضر وو، چې د ټولنې په سیاسي جوړښت کې یو ژور بدلون ونیي او هغوی ورته هرکلی وولاي. محمد داود او ملګرو یې وکړای شول، چې له همدې حالت څخه په ګټې اخستني سره د خپل نفوذ حلقه په پوځ کې جوړه او د پوځي کودتا لپاره زمینه برابره کړې.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترګې د علاج لپاره اروپا ته تللی و. د کودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توګه په ۱۳۵۲ لمریز کال د چنګاښ په ۲۶مه د محمد داود په مشرۍ او د پوځ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په ړنګولو لومړنۍ جمهوریت بریالیتوب ته ورسېد او د هېواد د تاریخ نوی څپرکی پرانیستل شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې له سلطنته څخه په جمهوریت د بېلېلو پر لاملونو او دویمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام ترمنځ د توپیر په هکله یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د ۱۳۵۲ کال د چنګاښ پر ۲۶مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟
- ۲- هغه کوم لاملونه وو، چې سردار محمد داود یې دې ته اړ کړ، چې کودتاه وکړي؟
- ۳- سردار محمد داود خان د کودتا پلان څنګه طرح کړ؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د کودتا په اړه چې په ۱۳۵۲ لمریز کال کې رامنځ ته شوه، د پوهانو او منابعو په مرسته یو مطلب جوړ او په ټولګي کې دې وولاي.

د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ د ۲۶ مې کودتاه

په تير لوست کې د کودتاه داملونو سره آشنا شوئ، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسيدونکو، د نوي دولت دسياست او د کودتا پايلو سره پيژندگلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داؤد خان چې کله د صدارت له مقام څخه استعفاء وکړه، او لس کاله يې په گوښه والي کې تير کړل، د خپل صدارت په موده کې يې د هيواد د پرمختگ لپاره ډيرې هڅې کړي وې. د خپلې لس کلنې گوښه والي په موده کې يې هم علاقه درلوده چې هيواد د پرمختللو هيوادونو په کتار کې ودروي. همدا وه چې د ۹۷۳ز کال د جولای په ۱۷مه چې د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ له ۲۶مې سره برابره وه، کودتا وکړه، چې په دې توگه افغانستان کې شاهي نظام ملغا او جمهوريت اعلان شو. د چنگاښ د ۲۶مې کودتاه د ۱۹۶۳ز کال د اساسي قانون لسيزې ته د پای ټکي کيښود. که څه هم هغو پنځو حکومتونو د ديموکراسۍ دعوه کوله، خو په حقيقت کې پرې اناړشستې خصلت غالب و. د داود خان کودتاه دې گډوډيو ته ځانمه ورکړه او پر ځای يې سردار محمد داوود خان د يوه ملي رهبر په توگه راڅرگند شو.

د شخصيت له پلوه هغه ډير پاک، د اخلاقي سجايلو خاوند او پر هيواد مين انسان و. د کودتاه تر پايلې وروسته يې خپله تاريخي بيانيه (خلکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې وه.

داؤد خان افغانستان د گاونډيو هيوادونو سره د دوستۍ لپوال، د غير منسلک هيوادونو غړی وبله او د ملگرو ملتونو ټولنې له منشور څخه يې خپل ملاتړ اعلان کړ، يوازې د پښتونستان مسئله يې له پاکستان سره د اختلاف د ټکي په توگه ياده کړه او د سولې له لارې يې د هغې د حل غوښتنه وکړه. د نوي دولت د کړنلارې څخه د هيواد خلکو په ولايتونو او مرکز کې تود هر کلی وکړ، محمد ظاهر شاه چې د ايټاليا د نابل په ښار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې پاچاهۍ د له منځه تللو څخه خبر شو. سمدستي روم ته لاړ او خپله استعفا يې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوريت د مؤسس په نامه کابل ته را وليږله. د استعفا نامې په رسيدلو سره چې د شاهي کورنۍ غړي

په ټولنيزه او اقتصادي برخه کې هم پورل اقدامات وشول، چې پر بنسټ يې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشوه، د ځمکې د اراضي قانون ((مترقي ماليات)) تصويب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزگرانو ته چې لږ يا هيڅ ځمکه يې نه درلوده ورکړل شوه. د دولت له خوا د جزي او مذهبي قانون تصويب شو. ملي سرود منځ ته راغی، د بيرغ په نښان کې هم بدلونونه راغلل.

د افغانستان د جمهوري دولت له ډيرو مهمو کارونو څخه يو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول و. د پلان په ۱۹۷۶ز کې پيل او په ۱۹۸۳ز کې بايد پای ته رسېدلي ولای.

د جمهوريت په موده کې په ټول هيواد کې د سرکونو د څارنې او ترميم کار پيل شو. د اوسپنې پټلې هراته د کندهار تر سپين بولدک، د لوگر د عينکو د مسو د کان او د حاجي گگ د سروې کار تر لاسه لاندې ونيول شو.

د محمد داود خان پلانونه او پروگرامونه ډير زيات پراخ بنسټه ووه، چې ټول يې عملي نه شول، او د ۱۳۵۷ لمريز کال د غويي پر اوومه د يوې پوځي کودتاه په وسيله د محمد داود خان جمهوري نظام ړنگ شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کورنکي دې پر دوو ټولو ویشل شي. لومړنۍ ډله دې د محمد داود خان د شخصیت په اړه او دویمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلانونو په برخه کې په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. محمد داود خان په کوم کال کې کودتاه وکړه؟
۲. کومو خلکو د محمد داود خان په کودتاه کې زیاته ونډه درلوده؟
۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توګه یې وړاندې.
۴. په اوه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

دټولگي څخه دباندې فعالیت:

زده کورنکي دې د جمهوریت د دورې د څرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولګي کې دې وولې.

د دویم څپر کې ارزونه

د نړۍ د شلمې پیړۍ ټولنیز، سیاسي او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵مې پیړۍ د دویمې نیمایي څخه تر ۱۸مې زېږدیز پیړۍ پورې د مستقیمو اندونو او نظریو، د فرانسې د لوی انقلاب د بنسټیزو اغیزو او د ۱۹مې پیړۍ د یوشمیر فیلسوفانو د افکارو او نظریو محصول ګڼل کېږي. د دغو ټولو سیستمونو او سیاسي مکتبونو لېووالی په دې تاریخي مرحله کې داسې انگازې رامنځ ته کړې چې بشریت یې په تېرو دورونو کې څیره لږه بیلګه لیدلې وه. او دا ځکه چې د اقتصادي ګټو او د مخالفو لوریو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوړې کچې ته ورسید او په نړۍ کې څیړو لویو وړاندوړنو پېښو ته لاره هواره کړه.

په همدغې دورې کې د دوو نړېوالو جګړو په لړ کې نړۍ په دوو دښمنو قطبونو (ختیځ او لويديځ) ووېشل شوه. د امریکا متحده ایالاتو په نړېواله برخه کې د بریتانیا ځای ونیو. چین د خپل مستقل سیاسي خط په لړلو سره د نړۍ د دریم ځواک په توګه څرګند شو. اتومي، بیولوژیکي او کیمیاوي وسلې د نړېوالې سیالۍ د پرمخ وړلو وسیله شوه، اقتصادي سیالۍ خپل وروستی پوړ ته ورسیدې او سړې جګړې چټک دوام پیدا کړ.

که څه هم د شلمې پیړۍ نړۍ څیره مستنجه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سیالیو د انسان د ژوندانه په څرنګوالي کې ستر نقش ولوباوه او د پرمختللي سبب شو. خو دغو پرمختګونو ټولنیزه جنبه نه درلوده او د بشریت لویه برخه په ځانګړې توګه د افریقا او آسیا په لویو وچو کې له دې اسانتیاو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو کې یو هم افغانستان وه، چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امکاناتو او وسایلو څخه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پیړۍ کې دا هیواد د سیمې د هیوادو د ستراتیژیو د تقاطع ټکۍ شو او د نړېوالو سیالیو په پایله کې یې څیر زیان ولید.

درېم څپرکي

د افغانستان گاونډي هېوادونه

د درېيم څپرکي موخي

- ۱- د پاکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۲- د ايران د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۳- د چين د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۴- د تاجکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۵- د ازبکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۶- د ترکمنستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۷- د نقشو او اطلسونو څخه د گټه پورته کولو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوریت

د نهم ټولګې په تاريخ کې تاسې د پاکستان د موقعيت، نفوس او کلتوري ارزښتونو په اړه بله شوقۍ په دې درس کې تاسې ته د هند د نيمې وچې د خپلواکۍ، له هند څخه د پاکستان او له پاکستان څخه د بنگله دېش د پيلتون په هکله معلومات وړاندې کېږي.

د پاکستان تاريخ د هغه د جوړښت څخه وړاندې قسماً د افغانستان اوبا د هند د شتي قارې په تاريخ مطالعه کېدای شي. اسلام د اووه ميلادي پېړۍ په لومړيو کې د هند نيمې وچې ته ورسېد. پوځيان او مسلمان مهاجرين چې له لوېديځ څخه راغلي وو، د سند او پنجاب په سيمه کې چې د پاکستان د ځمکې لويه برخه جوړوي، مېشت شول. څو پېړۍ مخکې د هند په نيمه لويه وچه کې مسلمانان د دوه لويو ټولنو په توګه د هند په ختيځ او لوېديځ څنډو کې رامنځ ته شول د هند د بومي خلکو ليرالتيا د اسلام د مقدس دين سره د مسلمانانو په شمير کې زياتوالی راوست.

د بریتانيا د واکمنۍ پر وخت د هند د نيمې وچې په ډېرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زيات وو، سره له دې هم هندوانو په هغو ځايونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډېر هم و، په دولتي چارو کې پر هغوي غالبه درلوده. ځکه نو مسلمانانو ددې لپاره چې ښه ژوند ولري، او داسې هيواد چې دولتي خپل وګټي، په هغه کې خپل مشران ټاکلي و شي او خپل اسلامي کلتور ته وده ورکړي مينه درلوده.

د هند د نيمې لوبې وچې او پاکستان له مهمو تاريخي پېښو څخه يوه هم د مسلمانانو راتګ و، له آشوکا وروسته سياسي يووالی تر ډېره وخته پاتې نه شو. او په منځنيو پېړيو کې د کوچنيو پاچاهانو په لاس سره وېشلي و.

محمد علی جناح

کله چې د بودا دين مخ پر زوال شو، د هند سيال پاچاهان يو له بل سره په جگړه کې اخته شول. او دې کار مسلمانانو ته چې د اسلام د پيښ وړونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ. د هند نيمه لويه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمنۍ لاندې متحده شوه، خو ډېرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمنۍ پر وړاندې مخالفت وکړ او د هغوی پر وړاندې يې مبارزه پيل کړه. د غزنويانو، غوريانو اسلامي سلسلو د هند پر نيمې لويې وچې واکمنۍ وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوي اسلامي ټولنې د هندوانو د پخوانۍ ټولنې تر څنگ کرار کرار ساه اخيسته. د نوموړې ټولنې پادشاهانو به خپل پوځيان هڅول چې له هندو بڼڅو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټيټې پورې ډېر کسان د اسلام د جاذبې او نياو له امله مسلمانان شول.

په ۱۸۸۵م کال کې هندوانو ددې لپاره چې د يوه بومي پارلمان د جوړولو بنسټ کېږدي، د هند ملي کنگره يې جوړه کړه. يو شمېر مسلمانان له کنگرې سره يو ځای شول، خو لږ وروسته څرگنده شوه، چې مسلمانان په کې لږ دي او ښايي گټې يې په پام کې ونه نيول شي. په ۱۹۰۶ زېږديز کال کې مسلمانان له کنگرې څخه جلا شول او خلکو ته يې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولټاکنو کې مسلمانان خپل استازي وټاکي. په همدې ترڅ کې يې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم ليگ) د هندوانو د کنگرې د رقيب په توگه تاسيس کړ. د ۱۹۴۵ز کال تر ټولټاکنو وروسته د مسلمانانو د يوه ملي دولت غوښتنه لاپياوړې شوه، که چېرته تجزیه منځ ته راغې نه وای، جگړه پيلېده، خو په پايله کې دا دواړه پېښ شول. په ۱۹۴۸ز کال کې جناح د مسلم ليگ د پياوړتيا لپاره د (دوو ملتونو) نظريه وړاندې کړه او د يوه جلا اسلامي هېواد د جوړولو غوښتنه يې وکړه، چې په ۱۹۴۰ز کال کې مسلم ليگ د يوه بربکړه ليک په ترڅ کې د پاکستان د جوړولو غوښتونکي شو.

په ۱۹۴۶م کې کنگرې او هم مسلم ليگ د بریتانيې د فدرالي حکومت د جوړولو طرح رد کړه او کنگره هم د ۱۹۴۷ز کال پورې د تجزيې منلو ته تياره شوې وه او يوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹۴۷ز کال د اگست په ۱۴ مه پاکستان جوړ شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت آزمويښه هغه وخت را ورسېده، چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نيمه لويه وچه دې د هند او پاکستان په هېوادونو تجزیه کړي، يوازې هغو سيمو ته چې ډېر مسلمانان په کې اوسېدل دا اجازه ورکړل شوه چې له پاکستان سره دې يو ځای شي، خو بيا هم د کشمير د ډېره مېشتې مسلمانې سيمې پر سر خبرې او لانجې روانې وې. د هند د نيمې لويې وچې تر تجزيې وروسته هندوان هند ته وښتېدل او مسلمانانو هندي سيمې پرېښودې، په لکونو انسانان په فرقه ييزو نښتو کې ووژل شول. لږ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمير پر سر په

جگړه اخته شول، هند کشمیر په دې بانه چې حاکم یې هندو دی، نیولی و، خو د مسلمانانو په دې دلیل، چې ډېری اوسېدونکي یې مسلمانان دي، باید کشمیر د پاکستان یوه برخه وي. د پاکستان اصلي ستونزه د ملي هویت جوړونه د سیاسي پرلو ټاکل د واقعیت پر بنسټ او باثباته او د منلو وړ رژیم د خلکو لپاره د

توکمي، ژبني، عقیدتي او مذهبي توپیر په لرو سره ؤ.

د یوه مستقل هېواد په توگه د پاکستان په منځ ته راتگ کې ځینو رهبرانو لکه فیلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رول لوبولی دي. خان عبدالغفار خان د پښتونخوا د سترو او ملي څیرو څخه دي چې د انګلیس د استعمار او استبداد په وړاندې پاڅون وکړ او د خپل ژوند ډیری شېبې یې په دې لار کې تېري کړي دي.

کله چې مهتمماگاندي په ۱۹۳۸ز کال کې د پښتونخوا څخه لیدنه کوله، نو له نږدې څخه یې پاچا خان، د هغه مبارزه، او د خلکو اخلاص ولید نو هغه ته یې داسې وویل: «زما دعا داده، چې پښتانه نه یوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدې خپلواکۍ په

برکت ټولې نړۍ ته د نه تاوتریخوالي اصول وروښيي».

د پاکستان تر خپلواکۍ وروسته د اسلام د رول پر سر یو شمیر قانوني مصالحې وشي. د ۱۹۵۶ز کال اساسي قانون پاکستان یو اسلامي هېواد اعلان کړ او هم یې پارلماني قوانین د اسلامي تحقیقاتو د انستیتوت (Islamic Research Institute) د بیا کتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸ز کال کې د قانون منسوخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشوه، د اسلامي رهبري خړاکمنتیا محاره کړي د هڅو په پایله کې په ۱۹۶۳ز کال کې بیا د ۱۹۵۶ز کال اسلامي شرایط څه ناڅه اعاده شول.

د بنگله دېش جلاوالی:

پاکستان ددې فکر پر بنسټ جوړ شو، چې د هند مسلمانان داسې یو ملت جوړ کړي، چې د هیواد په لرلو سره ځانګړي سیمې او قلمرو ولري. پاکستان د سند، بلوچستان پنجاب او د پښتونخوا له ایالاتو نه څخه ملت نه جوړاوه او د دوی تر منځ ژور قومي او ژبني توپيرونه موجود وو. د پاکستان بنسټ اېښودونکو ددې نوي هېواد لپاره د لویدیځ او ختیځ پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دین اصلي عامل ګاڼه. ژبنيو توپيرونو، ټولنیزو ځانګړتیاو، فرهنگي میراث او اقتصادي شرایطو مسألې رامنځ ته کړې. ددغه هېواد دوو لویو ټولو تر اتلس کلونو پورې هڅه وکړه، چې یو ځای ژوند سره وکړي او ګټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدې موخې ته ونه رسېدل.

د لویدیځ او ختیځ پاکستان فزیکي ییزه اختلافات او سیالۍ د دولت د کمزورولو اصلي سرچینه وه، چې د ژبنيو اختلاف، په ځانګړې توګه په لویدیځ کې او په ختیځ کې لږه صنعتي پرمختیا هغه څه وو، چې د اختلافاتو لړۍ یې راڅپري کړې. په ختیځ پاکستان کې یو بل سیاسي سیال را پیدا شو. د ۱۹۶۸ز کال

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

په دوبي کې مجيب الرحمن د عوامي ليگ (خلک گوند) مشر د ۳۵ بنگاليانو په گډون له پاکستان څخه د جلاوالي مسئول وگڼل شو. دغه اختلاف دې ته ورسېد چې په ۱۹۷۱ز کال کې د ختيځ او لوېديځ پاکستان ترمنځ کورنۍ جگړه پيل شوه.

تر يو څو ورځو جگړې وروسته، ختيځې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړيکې پرې کړې او د بنگله دېش په نامه يو جلا هېواد رامنځ ته شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې پر درېو بېلابېلو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نيمه وچه کې د رهبرانو او ملي شخصيتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دويمه ډله دې د پاکستان پر تېر تاريخ او درېيمه ډله دې له پاکستان څخه د بنگله دېش د جلاوالي په هکله يو له بله څخه پوښتي وکړي.

پوښتي:

- ۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نيمه وچه کې استوگن شول؟
- ۲- د مسلم ليگ گوند په کوم کال کې جوړ شو؟
- ۳- پاکستان په کوم کال کې منځ ته راغی؟
- ۴- بنگله دېش ولې له پاکستان څخه جلا شو؟
- ۵- بنگله دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلام وکړ؟

دټولگي څخه د باندني فعاليت

زده کونکي دې د مشرانو، فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته د نه تاوتریخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ورايي.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژبې او نفوس په اړه معلومات حاصل کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوي دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شئ.

اقتصادي، سیاسي، فرهنگي او ټولنیز حالات د قاجاري دورې په پایله کې مخ په وړانې وو چې د یو لړ تحولاتو او بدلونونو لپاره په ایران کې لاره پرانیستله په ایران کې د وروستیو کلونو پېښې له دوو خواوو، کورني او بهرني حالاتو څخه متاثره وې. په بهرني برخه کې باید وویل شي چې استعماري هېوادونو لکه د روس او انګلیس اغېزه او په قاجاريه دوره کې د ایران د اقتصادي تړان په کمزورۍ کې مهم رول درلود. له اروپایي هېوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صنفوي دورې پیل شوې وې او نسبي انډول یې درلود، خو د قاجاریانو د دورې په وروستیو وختونو کې دغه انډول د اروپایي هېوادونو په ګټه او د ایران په زیان تمام شو. د ایران داخلي محصولاتو له بهرنیو تولیداتو سره سیالي نه شوه کولای، نو ځکه داخلي تولیدات مخ په ګڼېته روان شول او ځای یې بهرنیو تولیداتو ونیو. د ایران په مختلفو ښارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړې، اورګار شول او هوښیې خپل ځای بېکارۍ، او بېوزلۍ ته پرېښود.

عدالت غوښتونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعلیماتو یو برخې د خپلو اګې تر لاسه کولو او د عدالت د راستولو لپاره اغېزمن نقش ولوباوه، چې د مطلقې واکمنۍ، استبداد، ظلم او ناروا او د ځان غوښتونکو واکمنانو پر ضد خلک یې مبارزې ته رابلل، چې کولای شو دغه اغېزې په

قاجاريه دوره کې د مشروطيت په نهضت کې ووينو. نړيوالو پېښو او واقعاتو هم پر سياسي او ټولنيزو بدلونو اغېزې وکړې، د لومړۍ نړيوالې جگړې څخه يو کال مخکې احمد شاه قاجار چې ځوان شوي و، ناصر المملکت يې د سلطنت له مرستيا ليرې کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره يې د ټاکنو امر صادر کړ، خو يو کال وروسته د لومړۍ نړيوالې جگړې په پيل سره د پرديو د تېريو د ډېرېدو له امله مجلس وځنډېد. ايران له ناپېيلنوب سره سره، د پريو له تيري او د جگړې د ناوړه پيلو سره مخامخ شو.

پهلوي دوره:

تر لومړۍ نړيوالې جگړې وروسته په ايران کې سياسي، اقتصادي او اداري گډوډۍ، په روسيه کې د سوسياليستي نظام راتگ او گاونډيو هېوادونو ته يې د خپراوي شتون، او په ايران کې د حاکمه وضعي څخه د بيلا بيلو پاڅونو رامنځ ته کيدل او د ملت سرتاسرۍ ناخوښتۍ، د هېواد په شاو خوا کې، د سوداگريز لارو بنديزونه او له احمد شاه قاجار څخه د ملي او هېواد پالو محافلو ناهيلي او ناخوښتۍ هغه څه وو، چې د کب د مياشتې د درېمې نېټې د کودتاه لپاره يې لاره برابره کړه، د کودتا مشر رضا خان وو.

رضاشاه

نوموړي د تهران له نيولو وروسته هغه د سيد ضيالدين طباطبائي په مشرۍ مستقلة کابينه جوړه کړه او لږ وروسته رضاخان د دفاع وزير شو. ضيالدين له ايران څخه تبعيد شو او وروسته د قوام السلطنه په کابينه کې د دفاع د وزارت چارې او د ايران د پوځي قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شوه. په داسې وضعيت کې په سياسي مجلسونو، غونډو او مطبوعاتو کې د احمد شاه قاجار پرضد د مخالفت خبرې پيل شوې.

د رضاشاه د قدرت وړ خدمتونه، پوځي ځواکمنتيا، ښه سياست او قطع تدبير ددې لامل شو چې قاجاري سلطنت راو پرزوي. رضاخان د شاه په غياب کې چې په اروپا کې اوسېده، خپله ځواکمني ورځ په ورځ ټينگوله او همدارنگه يې دا هڅه کوله چې په پراخو تبليغاتو سره دا وښيي چې احمد شاه د هېواد د برخليک په اړه کومه پروا نه لري.

په پايله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰۴ لمریز کال د عقرب په مياشت کې د قاجاري سلطنت ړنگيدل او موقت حکومت يې د پوځ د مشر رضا شاه تر مشرۍ لاندې اعلان کړ. د ملي شورا د غوښتنې سره سم د هماغه کال د ليندۍ په مياشت کې د مؤسسان مجلس جوړ کړ او نوموړي مجلس سلطنت رضا شاه پهلوي ته تفويض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت يې د قاجاريه کورنۍ مختص گناه او بېړنۍ موادو کې سلطنت د پهلوي کورنۍ ته ځانگړي کړ.

دويمه نړيواله جگړه چې له ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵ز کال پورې يې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمریز کال د سمبلې مياشتې په ۲۵ مه د شوروي اتحاد او انگلسي قواو له څو لوريو په ايران يرغل وکړ.

رضا خان په همدې مياشت کې سلطنت پرېښود او د هېواد چارې يې خپل مشر زوى او د سلطنت وليعهد ته وسپارلې او پخپله جنوبي افريقې ته لاړ. نوموړي له هېواد څخه بهر له دوه کاله او لس مياشتو او نهه ورځو وروسته د زړه د درېدو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمنۍ پر وخت لاندې مهمې چارې سر ته ورسولې:

د منظم پوځ جوړول، د محاکمو د جوړښت نوي کول، د مدني او جزايي قوانينو د مجموعي تدوين، د وگړو د شمېرنې د ادارې جوړول، د پېژندنې کارونه يا تذکرې، د املاکو د ادارې رامنځ ته کول، د سرتاسرۍ ريل گاډي پټلۍ، جوړول، د ملي بانک جوړول، د روپو چاپول، د گمرکي تعرفو وضع کول، د ښارونو جوړول، د فرهنگ پراخول، د شرکتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جوړول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول، او ولايتونو ته د هغو تعميمول.

محمد رضا شاه پهلوي:

محمد رضا شاه پهلوي د رضا شاه پهلوي زوى او د پهلوي کورنۍ دويم پاچا و. هغه د ۱۲۹۸ لمريز کال د عقرب په مياشت کې په تهران کې زېږېدلى، لومړنۍ زده کړې يې په پوځي ښوونځي کې او لوړې زده کړې په سويس کې بشپړې کړې. د ۱۳۲۰ لمريز کال د وږي (سنبلي) په مياشت کې په ايران باندې د پخوانۍ شوروي اتحاد او انگليسانو د حملي له امله رضا شاه سلطنت پرېښود او محمد رضا شاه چې د سلطنت وليعهد و، د سلطنت واک يې تر لاسه کړ. د وږي په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفادارۍ لوړه وکړه. په دې توگه په داسې تورو ورځو کې چې له يړې خوا نړيوالې جگړې نرۍ ښولې وه او له بله لوري د ايران هېواد د روس او انگليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسېد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لومړنيو کلونو ورځې ټبري بللې وې، ځکه چې د هېواد خپلواکي له گواښ سره مخامخ وه او هم يې د ځينو برخو د تجزيې لپاره دسيسې جوړېدلې، د تهران د کنفرانس د اعلاميې په خپرولو سره چې د انگليس، روس او امريکا مشرانو په کې گډون درلود، تر يو حمله دا پلان له منځه لاړ، چې له امله يې تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته اشغالي قواو ايران پرېښود. د محمد رضا شاه د سلطنت له مهمو کارونو څخه يو هم د ايران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشرۍ تر سره شو.

محمد رضا شاه پهلوي

د محمد رضا شاه د حکمرانۍ د دورې له مهمو کارونو څخه دا دي چې ايران يې د ملگرو ملتونو د ټولنې سره يوځای کړ، د تهران د تاريخي کنفرانس جوړول چې له امله يې د ايران ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکي تر لاسه شوه، د بغداد په نظامي تړون (ستق) کې د ايران داخليدل، د لومړي ځل لپاره د تلونيزون د دستگاه رامنځ ته کول، د مرکزي بانک جوړول، د نالوستۍ پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

آيت الله سيد روح الله خميني

ښځو د انتخاب حق، د لويو سرکونو جوړول، د سياسي گوندونو رامنځ ته کول، د موثر جوړولو کارخانې، دارو گاوو نوي پټلۍ، د ايران او روس تر منځ د گاز د نل ليکي غزول، د نړۍ له هېوادونو سره د سياسي اړيکو ټينگول، د نفتي فابريکو جوړول، له عراق سره د اوبو د سرحدونو ټاکل، د فرانسې او آلمان په مرسته د هستوي انرژۍ د مرکز جوړول هغه څه دي چې يادولی يې شو.

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمريز کال د مرغومي په مياشت کې د ايران د اسلامي انقلاب او پاڅون له امله د خپلې کورنۍ له تولو غړو سره مصر ته ولاړ او تر ۱۸ مياشتو سرگرداني وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سرطان د ناروغۍ له امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

د ايران اوضاع له ۱۳۵۶ لمريز کاله را وروسته له ډېرو چټکو بدلونونو سره مخ شوه او هغه نهضت چې امام خميني له ۱۳۴۱ لمريز کال خپله پيل کړې وه، پرانځې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوښت، چې په پايله کې د ۱۳۵۷ لمريز کال د سلواغې د مياشتې په ۲۲ مه نېټه برياليتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له تښتې وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولاړ.

په پای کې د سلواغې د مياشتې په دولسمه امام خميني ايران ته راوگرځېد او خلکو يې تود هر کلی وکړ. نوی دولت په ۱۳۵۷/۱۱/۱۵ نېټه د امام خميني په حکم د مهندس بازگان په صدارت رسميت پيل کړ، بازگان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سياسي نظام په اسلامي جمهوريت بدل شي، ټول پوښتنې وکړي او په دې توگه د ايران د تاريخ نوی څپرکی پيل شو.

په ټولگي کې دننه فعاليتونه:

زده کونکي دي په ټولگي کې پر دوو ټولو ویشل شي، لومړنۍ ډله دي د قاجاري حکومت د سقوط د لاملونو او دويمه ډله دي د پهلوي کورنۍ په برخه کې يو له بل څخه پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د ړنگېدو لاملونه په گوته کړئ.
- ۲- د تهران کنفرانس په کوم کال او چيرې جوړ شو؟
- ۳- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په گوته کړئ.
- ۴- د ايران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چا تر مشرۍ لاندې بريالی شو؟

دټولگي څخه د باندي فعاليتونه:

زده کونکي دي د ښوونکو او منابعو په مرسته د دويمې نړيوالې جگړې د لاملونو او پر ايران باندي د هغه د اغېزو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چين د خلکو جمهوريت

په تېرو درسونو کې تاسې د چين دنفوس او ملي لږه کيو په برخه کې آشنایي تر لاسه کړي وه، په دې لوست کې د چين د تاريخي سوابقو او همدارنگه د ۱۹۴۹ زېږديز کال د پېښو په هکله معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چين د ډېرو لږو وچو اروپا، آسيا او افريقا د تقاطع په محل کې موقعيت لري، نو په سيمه کې نړيوال او د لږو قدرتونو په منځ کې له استراتېژيک اهميت څخه برخمن دی. چين په شمالي نيمه کره، د آسيا په ختيځه برخه او د آرام سمندر په لوېديځ ساحل کې پروت دی، چې د ۶، ۹ ميلیونه کيلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېيم لوی هېواد دی.

د چين د خلکو د جمهوريت پلازمېنه د پيکن (بی جېنگ) ښار دی، چې له ډېرو پخوانيو مرکزونو څخه گڼل کېږي او تاريخي سابقه يې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسېږي. ياد شوی ښار ۱۰۰۰ کاله مخکې جوړ شوی او اوه پېړۍ پخوا قوېلاي خان (بېجېنگ) خپل دایمي پایتخت وټاکه او تر اوسه پرتله له ۱۲۸-۱۹۴۹ ز کلونو گومين ټانگ چې پایتخت يې نن جېنگ ته انتقال کړ، بېجېنگ د چين پلازمېنه ده. د چين ډېری اوسېدونکي د خان (هان) له نژاده څخه دي، چې د مختلفو پېړيو را په دېخوا په همدې ځای کې د ۲۰۶ ق- ز ۳۲۰ ز کلونو تر منځ اوسېدلي دي، چې د امپراتور هان له نوم څخه اقتباس شوي دي. د بني اميه د حکومت پر وخت د منځني ختيځ او له سند څخه د مديترانې تر سهيل او د افريقې تر شماله پورې سيمې د اسلام تر واحد بيرغ لاندې راغلې، خو څرنگه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په ځينو ځايونو کې کورنۍ جگړې رامنځ ته شوې، نو له چين سره د اړيکو د پراختيا په برخه کې پر مخگ ونشو.

د عباسي اميرانو پر وخت، په ځانگړې توگه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق څخه بغداد ته يوړل شو، د اتومي زېږديزې پېړۍ په نيمايي کې، د نړينې شیانو د غوښتنې له کبله ددې اړتيا پيدا شوه چې د سيمې د هېوادونو په سوداگرۍ کې په ځانگړې توگه له چين سره د مرکزي آسيا د هېوادونو د ځمکې له لارې نوي والی راشي. خو د فارس خليج، د عربستان له جنوب، د افريقا له ختيځ، هند، د آسيا له جنوب ختيځ تر چين پورې د اوبو له لارې راکړه ورکړه د ډېر اهميت څخه برخمنه وه. په دې دوره کې يو قوي مرکزي دولت پر اسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چين سره د پراخو سوداگريزو اړيکو مدافع و. په چين کې هم د تانگ سلسله د سوداگريزې لارې د امنيت ضمانت کړی و.

سون يات سن

له شپاړلسمې زېږديزې پېړۍ څخه وروسته پر تګاليانو او هالنډيانو کله چې هرمز په ايران، گوا په هند او د چين په جنوب کې د ماکائو پر بحري او سوداگريزو لارو تسلط وموند، نو د چين اړيکې د ختيځ آسيا له نورو هېوادونو سره سمي کمزورې شوې. د ديارلسمې ميلادي پېړۍ په لومړيو کې د مغلو د يرغل له امله تر چينه پورې د سيمې هېوادونه او هم د منځني ختيځ سيمې په ورته برخه کې اخته شوې. په ۱۶۲۷ هـ يا ۱۶۳۰ زېږديز کې اوکتای قاآن له خپلو دوو ورورنو جغتای او تولي او له خپلو زامنو سره د هوانگ هو د جلگې پر لوري حرکت وکړ او تر ۱۶۳۱ هـ يا ۱۶۳۴ زېږديز کال پورې يې د کای فنگ ښار ونيو.

په معاصرو پيړيو کې د منچو دولت خپل سوداگري د انگليس سره محدود او تر څارنې لاندې ونيو او د سوداگرۍ د اړيکو د کره کتنې غوښتونکي شول. انگليسانو هڅه کوله چې د هند له لارې د نړۍ سره خپلې سوداگريزې اړيکې وساتي. د انگليسانو اساسي موخې د چين سره د تړياکو سوداگري وه چې دغو اړيکو ناوره پايلې درلودې چې د تړياکو د جگړې ۱۸۴۱ - ۱۸۶۰ زېږديز لامل وگرځيده.

په شلمه ميلادي پېړۍ کې لومړی د امپراتوري حکومتونه او وروسته د چين ملي جمهوريت منځ ته راغی. ډاکټر سون يات سن چې د چين د مدرن پلار په نامه مشهور دی، د ۱۹۱۱ ميلادي کال د انقلاب مشر د چين لومړنی جمهور رئيس هم و، چې گومين تانگ د گوند مشري تر ۱۹۲۱ زېږديز کاله پورې پر غاړه وه. د بهرنيو قدرتونو پر وړاندې د کمزورۍ او د کورنۍ جگړې له امله چين ددې وخت نه درلود چې د سيمې هېوادونو ته باملرنه وکړي. ددې سيمې ستراتيژيک اهميت انقلابي کمونيستانو ته چې د ماوتسه تونگ په مشرۍ د (زن آن) په غربي مرکزونو کې جنگيدل، ښکاره و. او خپلو فعاليتونو ته يې شدت ورکړ.

چين د ۱۹۴۹ زېږديز کال په انقلاب کې:

د ۱۹۲۸ زېږديز کال په پسرلي کې د مائو په مشرۍ هغه پلټنې شونې ماتې خوړونکې شورشيان (فصل خزان) او هغو پوځيانو چې د نانچانگ په شورش کې يې برخه اخيستې وه، ژوندوي پاتې شوي وو، د جوړه په قوماندې يو له بله سره يو ځای شول. ددغه ناکام شورش دواړو مشرانو د کمونيست گوند قواوې له منځه وړلو څخه ورغورلې او دا پرېکړه يې وکړه، چې پاتې قواوې د چين په سره پوځ کې تنظيم کړي

او لومړنۍ پاڼگاه چې کمونېست گوند د چین د سره پوځ د ټینګښت لپاره جوړه کړه (چنګ کانګ ش). وه. همدارنګه مائو د ۱۹۳۱ میلادي کال په وروستیو کې د چین لومړنۍ شورايي جمهوري د ګیانګسي په سیمه کې اعلام کړ. د دویم نړیوال جنگ په پای کې په عملي توګه دوه چیني شتون درلود. یو هغه قلمرو و، چې د ګومیندان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سیمې وې، چې د چین کمونېست گوند رهبري کولې. ګومیندان سره د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د وسلې او مهماتو، د پوځیانو د زده کړې او لېږدېځي ختیځو برخو ته، د ارتباطي لارو جوړونه او ساتنه، نظامي او دیپلوماتیک ملاتړ کېده. د چین ډیموکراتیک قواوې له پوځي، اقتصادي اړیکو له پلوه د چانګای شیک رېژیم په پرتله وروسته پاتې و، خو د خلکو ملاتړ او ملګرتیا یې لرله.

مائو

د چین کمونېست گوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تیاري نیولې وه. په اقتصادي برخه کې د ۱۹۴۶ز د مې د میاشتې د ۴ مې نېټې په مصوبه کې د چین د کمونېست گوند مرکزي کمیټې دا پټیښلی وه، چې د لویو ملاکانو ځمکې مصادره کړي. ددې تر څنګ یې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تډابیر نیولې وو. کمونېست گوند وتوانېد چې د مختلفو مبارزو او نظامي لارې خلک د ګومیندان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸ز کال په اوړي او منی کې آزادي غوښتونکي پوځ په کلکو او بریالو عملیاتو لاس پورې کړ. د ګومیندان پوځیان د چین په شمال ختیځ ښارونو کې محاصره، بنديان یا تسلیم شول، د چین ډېره مهمه صنعتي سیمه، چې د فلزاتو د ویلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د استخراج، ماشین جوړونې، د انرژۍ یا د حمل و نقل پرمختللي شبکې پکې وې کمونېستي قواوو ونیولې.

د ۱۹۴۸ز کال په پای کې کمونېست گوند پر ټول شمالي او شمال ختیځ چین واکمن شو. همدارنګه په ۱۹۴۹ز زېږدیز کال کې بېجینگ پرته له مقاومت سره وکړ او د کمونېست گوند قواوو لاسته ولېدل او د هماغه کال د نوامبر او اپرېل د میاشتو ترمنځ د چین ښارونه یې له وینې تویونې د کمونېستانو لاسونو ته ولوبېدل. چیکا یچېنگ د خپلو پوځیانو له کورنۍ ډلې سره تایوان ته تېښته وکړه. د پیکن تر نیولو او د چانګای شیک د قواو تر ماتولو وروسته کمونېست گوند بشپړ بریالتوب ته ورسېد او مائو د ۱۹۴۹ز کال د اکتوبر د میاشتې په لومړۍ ورځ د پکن د سولې په میدان کې د چین د خلکو جمهوریت اعلام کړ.

څرنګه چې د چین بهرنۍ سیاست له ۱۹۴۹ز کال څخه وروسته د مائو پر عقاید ولاړ و، نو د هغه افکارو او غبرګونونو پر بهرنیو او کورنیو مسائلو بشپړ اغېز درلود، ځکه نو د هغه هېواد بهرنی سیاست د ۵۰ مې لسیزې څخه وروسته د چین پر کورني لوړو ژورو او نړیوالو پېښو کې اغېز درلود.

مائو د انقلابي جګړو پر وخت او د قدرت د لاس ته راوړنې مخکې او وروسته هیڅ کله له یوې ثابتې الګو د خپل د سیاستونو د اجراکولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چین د اقتصادي، سیاسي، پوځي او

فني او نړيوالې اوضاع او استراتېژيكي اصولو په پام کې نيولو سره به يې له انعطاف څخه کار اخيسته. له ۱۹۸۰ ز کلونو را په دې خوا د چين سياستونو د سيمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او له دې امله چين د منطقي په سياستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سيمه کې د چين فعاله سياسي ونډه ډېر د اهميت وړ ده. پخوا چين په نړيوالو اړيکو او په ځانگړي توگه د مرستو په برخه کې اعتقادي (ايدېالوژيکه) بڼه درلوده او د بېچنک له پاليسۍ سره سم د سوسياليزم او د استعماري ضد نهضتونو په پراختيا کې چې د نړۍ په مختلفو ځايونو کې تر سره کېدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د دې په کچه او اندازې کې بدلون راغې.

د چين نړۍ سياست او پاليسۍ اوس د نړيوالو مناسباتو د برابرۍ، متقابلې گټې، د همکاريو په شکلونو کې د نوښت او د عملي او ښو پالو پر اساس ولاړه ده. ددې سياست موخه داده چې چين په نړيواله ټولنه کې اغېزمن او لوی نقش ولري. د پراښتو دروازو د سياست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سياسي او اقتصادي مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امريکا او لوېديځې اروپا په کتار کې درېدلی دی. او نن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطرحه قدرتونو له ډلې څخه گڼل کېږي.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونځني دي په جلا ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د چين د سوابقو، دويمه ډله دي د ماټو د شخصيت په برخه کې يو له بله پوښتنې وکړي.

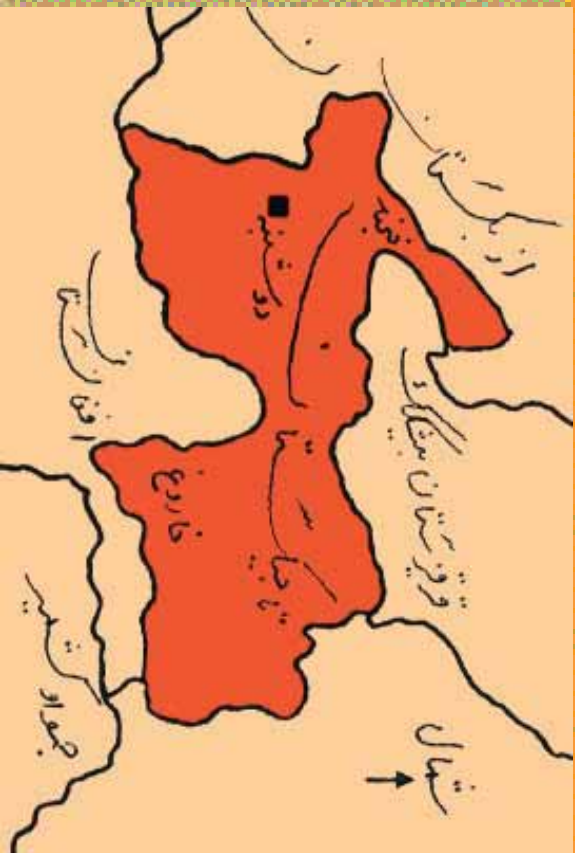
پوښتنې:

- ۱- د چين هيواد چيرې موقعيت لري؟
- ۲- جمهوري نظام په چين کې څه وخت جوړ، او لومړنۍ جمهورر رئيس يې څوک و؟
- ۳- د چين د کمونيست گوند د برباليتوب لاملونه څه وو؟
- ۴- د دويمې نړيوالې جگړې وروسته په چين کې له اقتصادي، سياسي او ټولنيز پلوه څه بدلون راغلی؟
- ۵- له اتيايمې لسيزې وروسته د چين بدلونونه څرنگه ارزوي؟

دټولگي څخه د باندي فعاليت:

زده کونځني دي د فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹۴۹ زېږديز کال د انقلاب د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دي په ټولگي کې وړايي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان يو ګاونډی هيواد دی، په تير و درسونو کې تاسې د هغوی د ژبې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتو قومونو په اړه معلومات تر لاسه کړل، په اوسني لوست کې تاسې ته د ژادې ريښې، تاريخي سابقې او د هغه ځای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کېږي.

د افغانستان په شمال کې يوه حاصلخېزه سيمه پرته ده، چې ډېر عالمان او پوهان په دې باور دي، چې آريايي نژاد خېلې د ژوندانه لومړنۍ ورځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جيحون او سيحون د رودونو پر غاړو تېرې کړي دي. د آريايانو په پخواني کتاب کې د داسې ځمکې يادونه شوې چې آب او هوا يې د ځمکې بړمخ د خلد په نوم يادېده او زموږ نيکونه هورې لوی شوي دي، او په پوره ډاډه سره ويلاى شو چې له هغې ځمکې څخه موږه همدا د جيحون او سيحون زړه وړونکې سيمه ده.

د هنري فيلډ د وينا له مخې (تاجکان مشهور خلک دي چې د ختيځ په ټوله سيمو کې خواره واره دي، نه يوازې په ايران او پاکستان کې، بلکې د ماورالنهر په ښارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تاتاريانو تر ولکې لاندې دي، اوسېږي او د هغوی د ځينو د ويناو له مخې د چين تر سرحدونو يا

لېر تر لېره تر تیت پورې خپاره شوي دي.)

د پام وړ شمېر تاجکان په ازبکستان او قرغزستان کې اوسېږي، تاجکان د آریانیانو له پخواني نژاده دي، دوی د ترکانو تر را څرگندېدو دمخه د مرکزي آسیا د ډېر پخواني تمدن ښکارندوی دي. سکندر د میلادي څلورمې پېړۍ دمخه د تاجکانو خاوره ونيوله او د هغه ځای د خلکو تر مطیع کولو وروسته یې هورې له یونانیانو او مقدونیانو څخه یو لښکر کوټ جوړ کړ، چې ۳۰ زره کسه یې هلته میشت شول او د هغه ځای د خلکو سره یو ځای شول.

له میلاد څخه دوه پېړۍ مخکې سکاهانو د یونانیانو ځای ونيو. له ۳۹-۲۷ د میلاد څخه مخکې کلونو کې گواي شانگ (کوشان) ډیر چیمو نور قبایل ونيول او د کوشانیانو امپراطوري یې جوړه کړه، چې ویې کړای شول چې په مرکزي آسیا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانیانو امپراطوري د دریمې پېړۍ په پای کې کمزوري شوه او یو بل قوم چې رومیانو هغوی (افتالیت) یا سپین هرنان یا اهیاطله بلل، رامنځ ته شول. تاجیکان اکثراً له نژادي پلوه سپین نژاد پورې اړه لري او کله کله کولای شو چې د معلو ځانګړنې په کې وګورو، علت یې دا دی چې هغوي او ترکانو یو له بله سره وده کړې ده.

امام علی رحمانوف

داسې ترکی کړه، چې په ۱۳ مه زیږدیزې پېړۍ کې یې مغل یرغلګر په ځان کې مخلوط او هغوی یې تر خپل اغېز لاندې راوستل. د نولسمې پېړۍ په نیمايي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسیې د ځمکې پراخولو لړۍ جنوب لوري افغانستان خواته پیل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، توبه او خجند له روسیې سره

توضیح

دوه لويې کورنۍ لکه صفاريان او سامانيانو پر تاجکستان حکومت کړې دي او د پيريو په اوږدو کې د شاعرانو او فضلاو د زړه وړونکي مرکز حيثيت درلود. رودکي سمرقندی، کمال خجندی، رشيد سمرقندی، خواجه عبدالملک عصاري سمرقندی اوسيفی بخاری د دغو شاعرانو او فضلا څخه وو. سمرقند او بخارا لکه بلخ د خپل وخت د علومو او فنونو له مرکزونو څخه شميرل کېږي .

وترل شول. د تاجکستان شمالي برخه د روسانو په قلمرو او سهيلي برخه يې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ زېږديز کال کې د شوروي د حکومت منگولې د مرکزي آسيا په مخکينيو نيول شويو سيمو کې ټينگې شوې، د همدې کال په اوږدو کې د تاجکستان شمالي برخه د خود مختار شوروي ترکستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ زېږديز کې سري قواوې د بخارا شرقي برخو ته ورغلې او د دوشنبې ښار يې ونيو.

د ۱۹۲۴ز کال د منځني آسيا د جمهوريتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورايي جمهوريت

د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹ز

کال کې د دوشنبې ښار د ستالين آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنبې په نامه ونومول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدي ټاکنې په اساس ځينې ښارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دريا، قشقادريا، د فرغانې سيمې له تاجکستان څخه جلا شوې او د سرحدي ټاکنې له هماغه نېټې څخه په کې تر اوسه کوم بدلون نه دي راغلي.

د شوروي اتحاد تر ړنگېدو وروسته په ۱۹۹۱ز کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملگرو ملتونو د ټولنې او ځينو نورو نړيوالو ادارو غړيتوب يې ترلاسه کړ.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دويمه ډله دې په تاجکانو باندې د روسانو د يرغل په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتي:

- ۱- د تاجکستان اوسیدونکي په کوم نژاد پورې اړه لري؟
- ۲- په کوم کال کې تاجکستان د شوروي ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه وگرځید؟
- ۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

د ټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپرېدو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

ازبکستان

ازبکستان د اسلامي کلتور او تمدن له لویو مرکزونو څخه گڼل کېږي. په دې لوست کې ناسې د ازبکستان د موقعیت، اقتصاد، کلتور او لنډ تاریخ سره بلدېږئ.

ازبکستان داسې هیواد دی چې په مرکزي آسیا کې د دوو سیندونو آمو او سیر دریا ترمنځ پروت دی،

په دغه هیواد کې ۷۱٪ خلک ازبک دي، په ازبکستان کې نور لږه کي، لکه روسان، تاجکان، قزاقان او تاتار هم اوسېږي. په سلو کې ۶۳ خلک په کلیو او بانډو کې ژوند تیروي، رسمي ژبه یې ازبکي او روسي ده.

په ازبکستان کې تر میلاد څخه دمخه انسانان اوسېدل، تر میلادي شپږمې پېړۍ دمخه ددې هېواد څېره خاوره د هخامنشیانو د قلمرو یو برخه وه.

په (۳۹۹ مخکې د میلاد) کې مقدوني سکندر، سمرقند او اوسني ازبکستان د باختري یونان یوه برخه وگرځوله.

د شېرهې ميلادي پيړۍ په نيمايي کې د ترکي خانانو تر ولکې لاندې راغی.

عربانو د اوومې ميلادي پيړۍ په دويمې نيمايي کې د مرکزي آسيا مهمې برخې ونيولې. قتيه بن مسلم د خراسان عربي والي ته ډنډه ورکړل شوه، چې ماورالنهر په بشپړه توگه فتح کړي. هغه په شلو کلونو کې د چين او کاشغېر تر پولو نږدې او په شمال کې تر تاشکند پورې لښکرې راوړسولې او په پای کې يې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونيوله.

د طلا کاری، جومات

د اسلام په ظهور او خپرېدلو سره په لسمه ميلادي پيړۍ کې د ازبکستان اوسنۍ سيمه د سامانيانو د قلمرو يوه برخه شوه او د وخت په تېرېدو سره پرې غزنويانو، سلجوقيانو، خوارزمشاهيانو، مغلانو او تيموريانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلو يرغلو په ترڅ کې د منځنۍ آسيا لويې برخې ونيولې، خو په تدريج او د مغولو واکمنۍ په منځ ته راتگ، په خانگړي توگه د تيمور له واکمنۍ وروسته چې سمرقند يې د خپلې امپراتورۍ پلازمېنه وټاکله، ازبکانو د لومړۍ ځل لپاره د يوه قوم په توگه را څرگند شول.

ازبکانو خپل نوم له ازبک خان څخه ۱۲۸۲-۱۳۴۲ز کال چې د اسلام په دين مشرف شوي و، اقتباس کړ، همدارنگه ابراخير خان (۱۴۱۲ز کال د شيبان ځوان ځايناستي د جو جې زوي په مرکزي آسيا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنه خلک مسلمانان او حنفي مذهبه

اسلام کریموف

توضیح

سمرقند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لویو مرکزونو نه گڼل کېږي. د اسلامي تمدن ډېرې نېټې او آبدات هلته د یادگار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شیردار مدرسي، طلاکاری مدرسي، د النع بیګ مدرسي، بي بي خانم جومات، د نمازگاه جومات، خانقاه دگورګاني امیر تیمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودکي مزار، د شاه اسماعیل ساماني مزار، د خواجه بهاوالدین نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه یادولی شو.

دې، د یو شمېر ټبرو سره سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او پابند دي، په دې هېواد کې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین، خاورو ته د مړي سپارل، د هلاکاتو ستلول، قرباني، د قرآن مجید تلاوت، د جوماتونو جوړول او د صدقو ورکول رعایت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکیب د ۱۹مې پېړۍ له نیمایي او د شلمې پېړۍ له پیل څخه بدلون موندلی دی. د روسيې په وسیله د منځنۍ آسیا له اشغال وروسته، دې سیمې ته د ډېرو روسانو ولېږل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ زیږدیز کال د (اکتوبر انقلاب) څخه وروسته د روسيې، قفقاز او اوکراین بزرګان او

کارګران دې سیمې ته راوستل شول.

په پخواني شوروي اتحاد کې د ۱۹۹۱ زیږدیز کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړ، چې د یاد شوي کال د سپتمبر په لومړۍ نېټه ازبکستان د یوه آزاد او خپلواکي هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونیست ګوند منحل اعلان شو او لومړنۍ ټولټاکنې تر سره شوې او اسلام کریموف د رایو په ګټلو سره د جمهور رئیس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکۍ تر اعلانولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولنې غړیتوب ترلاسه او په یو شمېر اقتصادي، نړیوالو او سیمه ییزو ټولنو کې داخل شو.

د منځنۍ آسیا په هېوادونو کې ازبکستان د ډېرو بنو اقتصادي په تیره بیا د کرنې په برخه کې د بنو

امکانانو لرونکي هېواد دی. ازبکستان د مسو، د سکر وچېرو او نفتو کانونه لري، د فولادو د صنعت په تولید، غذایي توکو، منسوجاتو او پنبې په پرمختګ کې یې بریالیتوبونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هېواد د اقتصاد مهمه برخه ګڼل کېږي، چې په اقتصادي پرمختیا کې ۲۸ سلنه ونډه لري او ۳۵ سلنه وګړي په کې په کار بوخت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنبې دویم صادروونکی هېواد دی.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په دوه ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دي د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دویمه ډله دي د مهمو صنایعو په اړه په خپل منځ کې مباحسه وکړي.

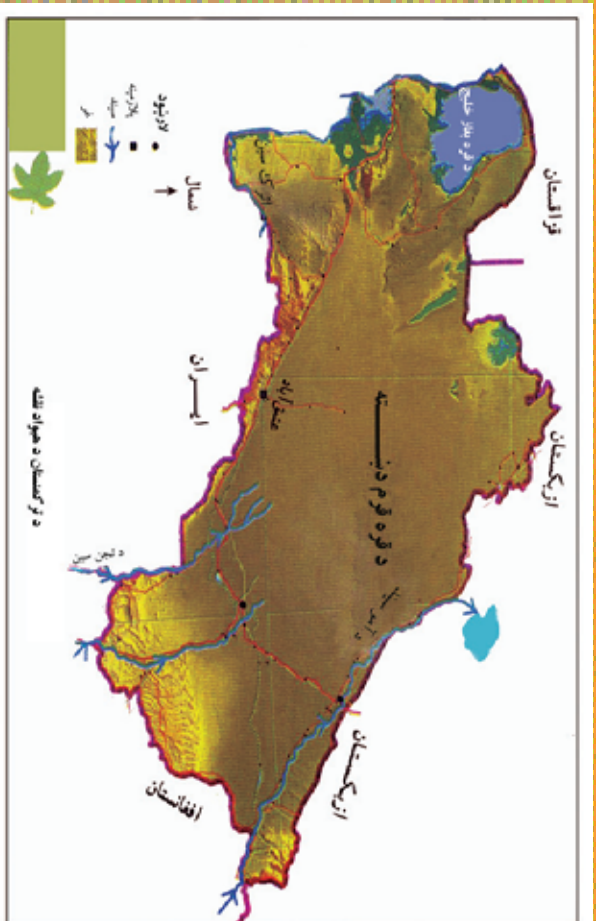
پوښتی:

- ۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توګه توضیح کړئ.
- ۲- په ازبکستان کې کومې قومې ډلې ژوند کوي؟
- ۳- کومو سلسلو یا کورنیو په ازبکستان کې حکمراني کوي ده؟
- ۴- د ازبکستان خلک په کومو ژبو خبرې کوي؟
- ۵- د ازبکستان د مهمو صنایعو نومونه واخلي.

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دي د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دي د ازبکستان ولایتونه، صنعتي ښارونه او ګاونډی هیوادونه په نښه کړي.

توکمنستان

ترکمنستان په نړۍ کې د گاز له سترو صادر وړونکو هیوادونو څخه دی. د نهم ټولګې په تاریخ کې ناسې د ترکمنستان د موقعیت، نفوس او ژبې سره آشنا شوئ. په دې لوست کې ناسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنګي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصیلي معلومات حاصلوئ.

ترکمنستان یو لرغونی هېواد دی. چې د زرګونو کلونو د پخواني تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوګ، تپه، نمازګاه تپه د مروینار، نساء قلعه او اورګینج غونډې لوی فرهنګي مرکزونه په کې شتون لري. د څېړنې له مخې ترکمنان مغلو ته ورته دي. په نسبي توګه لوړ، د تورو وېښتو لرونکي او نري اندامه دي. د لرغون پوهنې پلټنې ښيي چې ترکمنستان په منطقه کې د نړۍ د څارویو او د کرنیزو مرکزونو څخه یو مرکز و. د برونز په پېر کې ډیرو لویو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخستي ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه یو د ((الیتن اب)) معماري ده چې د مینا او چاچاګلو تر مینځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معمارۍ له پلوه د بابل آثارو ته ورته والی لري او همدا رنگه لرغون پوهانو ثابته کړې چې په دې محله کې نوښتي ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لوړ فرهنګ څخه برخمن و. چې ترکمنستان له تاریخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای ؤ. په ۶- ۴ ق- م پېړیو کې د هخامنشیانو د امپراطورۍ یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولېده.

د ترکمنانو د نژاد د ریښې په برخه کې مختلفې نظریې شته، خو هغه ځمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له ډېرې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورونو او تمدنونو په کې وده کړې ده. ترکمنستان د خپل جغرافیوي موقعیت له مخې د ورېښمو د لویې لارې په برخه کې مهم نقش لوبولی او د پېړیو په اوږدو کې د لوېدیځ او ختیځ ترمنځ ښلورنکې کړې. پلې شوي ده. په پنځمه میلادي پېړۍ کې دا سیمه د هون او هیتالیانو د یرغل له امله او ساسانیانو د شانګ وروسته د هغوی لاسته ورځله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکي قومونو لومړنۍ نفوذ و.

په اوومه پېړۍ کې عربو پر خراسان د یرغل په ترڅ کې دا سیمه هم ونیوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانانو پلازمېنه ګڼل کېده او پر ماورالنهر یې حملې له همدې ځایه کولې. مروې ته د مامون الرشید او امام رضا راګ په تاریخ کې هم ثبت دی.

که څه هم دې سیمې او ماورالنهر ته د ترکانو لومړنۍ راتګ په پنځمه زیږدیزه پېړۍ کې د هیاطله د هجوم پر وخت و، خو د غور یا اغوز د ترکانو یرغل د مغلستان له پولو څخه په لسمه زیږدیز پېړۍ کې ددې سیمې د خلکو جمعیتي جوړښت درې وړې کړ، سلجوق خان دمسلمانو ترکو په مرسته وتوانیده چې پر سیحون خپله واکمني ټینګه کړي او د سلجوقيانو د کورنۍ بنسټ یې کېښود.

په څلورمه هجري پېړۍ کې مقدسي غربي تاریخ لیکونکی لومړنی کس و، چې د ترکمن په نوم طایفې څخه یې یادونه وکړه او پر دې ټکي یې ټینګار وکړ، چې ترکمنان لومړني مسلمان ترکان وو، نو ځکه د (ترک ایمان) په نامه له هغوی څخه یادونه شوې ده. د جوامع التواریخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبې سلسله داسې تنظیم شوې ده: بافت بن نوح، دیب یا قوی، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلي نیکه اورخان کرخان دی.

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

ترکمنستان د مرکزي آسيا د مختلفو قومونو د اوسېدو ځای دی، خو ډېر خلک يې ترکمنان دي او لاندې قبيلې په کې اوسېږي:

- ۱- عالي ايلي
- ۲- تا
- ۳- چاودار
- ۴- امرای (بمرلی)
- ۵- ارساري
- ۶- ساکار (ساقار)
- ۷- سلپور
- ۸- ناريق
- ۹- تکه اريمورت
- ۱۰- گوکلان

خرنگه چې زياتو ترکمنانو د تاريخ په اوږدو کې د خاورو د روزني له لارې ژوند کړی، نو ددې لپاره چې دغه اقتصادي فعاليت فعال وساتي، نو په کليو کې اوسېږي. د مغلو برغل او د خوارزمشاهانو مادي وضع سخته خرابه کړی وه. د مرکزي آسيا ډېر ودان بناوړنه ټول ويجاړ او د مغولو لاسونو ته ولږېدل. ياده شوې سيمه په دوو برخو، چې شمالي برخه يې مغلو او د ازبکو خانانو او جنوبي برخه يې ايلخانانو ونيوله.

له ۱۵- ۱۷ ز پېړۍ څخه دا سيمه د شيبک خان ازبک تر ماتې وروسته صفويانو ونيوله، په ۱۸۵۰- ۱۸۷۳ زېږديز کلونو کې د روسيې سياسي تحريکاتو د ترکمنستان پراخه سيمه د بخارا، خيوې، فرغانې، خوقند او قازان په حکومتونو ووېشله، روسانو په يوه منظم ځنځيري حرکت سره په ۱۸۶۸ ز کې بخارا، په ۱۸۷۳ ز کې خيوه په ۱۸۷۹ ز فرغانه ترولکې لاندې راوړل او په پای کې په ۱۸۸۱ ز کال روسي جنرال اسکولوف پر اخال باندې د يرغل او د ګوګ ټپې قلعي په نيولو سره وتوانېد، چې پر ترکمنانو بريالی او ترکمنستان اشغال کړي، د ترکمنستان لوېديځه برخه په خپله خوښه د روسيې سره يو ځای شوه.

په روسیه کې د ۱۹۱۷ زېږدیز کال تر انقلاب وروسته ترکمنستان د شوروي ترکستان د جمهوریت یوه برخه شوه.

تر خپلواکۍ وروسته د ترکمنستان اقتصاد د نورو نويو جمهوریتونو په څېر په دولتي مالکیت ولاړ و. د څېړو شویو آثارو له مخې د هېواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنه د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، بیمې، بهرنۍ سوداګرې او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړ و، د نوښت د نشتوالي، لږ کارۍ، فلجیونکې بېروکراسۍ او د تګلاروژۍ د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخ و او د پورته ستونزو د له مینځه وړلو لپاره دولت په دوو کارونو لاس پورې کړ:

۱- په مسکو او د کامنولټ د نورو غړيو هېوادونو پورې د ځان تړنې د رېښو بډې کول.

۲- د ملي اقتصاد بنسټ ایښودل او په خپلواکه توګه د طبیعي څیرمو څخه ګټه اخیستنه د کورنۍ اړتیاو د رفع کولو په منظور. چې د دې مامول د پوره کولو لپاره څو مرحله ییزه ملي استراتیژي مطرح شوه.

ترکمنستان د روسیې له فدارسیون څخه وروسته د مشترک المنافع هېوادونو په منځ کې د ۷، ۲ تریلیون متر مکعب ګازو په درلودو سره دویم هېواد دی. د ترکمنستان په سلو کې ۴۸ سلنه خلک په کرهنیزو او د څارویو په چارو بوخت دي. ددې هېواد په سلو کې ۸۰ سلنه ځمکه د اوبو د سرچینو له نشتوالي سره مخامخ ده. په ترکمنستان کې مالدارۍ نسبتاً ښه وده کړې ده. د قره قل پسونو د نرمو وړیو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د ترکمنستان یو بل صنعت څالي جوړونه ده، چې د ترکمني ښځو په منځ کې رواج او نړېوال شهرت لري، ترکمنستان په مرکزي آسیا کې له ځانګړي جغرافیوي پلوه مناسب ستر لښکرک موقعیت لري.

• دغه هېواد تر ځمکې لاندې ډېرې لویې په ځانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري، چې همدې ټکي د سیمې د هېوادونو پام ترکمنستان ته را اړولي دی.

• ترکمنستان اروپا او ځینو نورو هېوادونو ته د ګاز د انتقال پوتنسیال لري او د اروپا د انرژۍ د تامینونکو هېوادونو څخه ګڼل کېږي.

• ترکمنستان د کسپین د بحري له ساحلي هېوادونو څخه دی، چې د انرژۍ څیرمو په لرو سره له اقتصادي لور ارزښت څخه برخمن دی.

ترکمنستان د پخواني شوروي اتحاد د ۶۰ کلنې واکمنۍ په وخت کې د نورو منځني آسیا د جمهوریتونو په څېر د بادلونونو له مخې یو منجمد تاریخ تېر کړ، یوازې د یادولو مهمه پېښه په کې د قره قوم د کاناال جوړول و.

په پخواني شوروي اتحاد کې د سياسي بحرانونو په ډیر پیلو سره کمونسټ حزب منحل او د ترکمنستان دیموکراتیک گوند د ۱۹۹۱ ز کال د اکتوبر په ۲۶ مه جوړ شو، چې مشري یې نیازاف پر غاړه لرله او د اکتوبر په ۲۷ مه ترکمنستان رسماً خپله خپلواکي اعلان او د یوه خپلواکه هیواد په توګه په رسمیت وپېژندل شو. یو کال وروسته ددې هیواد د پارلمان له خوا نوی اساسي قانون جوړ او د جمهورر رئیس واک یې په کې ډېر کړ.

تر خپلواکۍ وروسته ترکمنستان د ملګرو ملتونو د ټولنې، د خپلواکو مشترک المنافع هیوادونو، د آسیا پراختیایي بانک، اسلامي پرمختیایي بانک، اسلامي کنفرانس د سازمان، د کار د نړیوال سازمان او دلسگونو نورو نړیوالو ټولنو غړیتوب ترلاسه کړی دی.

په ټولګي کې دنده فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د ترکمنستان د موقعیت په اړه، دویمه دې د ژبې، درېمه دې د ترک تبارانو د استوګنې او څلورمه دې د ترکمنانو د نژادي رېښې په برخه کې یو له بله پوښتي وکړي.

پوښتي:

- ۱- د ترکمنستان د مشهورو قبایلو نومونه واخلې.
- ۲- روسانو په کوم کال کې ترکمنستان وینوه؟
- ۳- ترکمنستان له خپلواکۍ وروسته څه ډول استرالیټري طرح کړه؟
- ۴- د ترکمنستان دویم صادراتي قلم کوم شی دی؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هغې پر مخ د صنعتي ښارونو ولایتونه او ګاونډي هیوادونه په ښه کړي.

د دریم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولگي د تاريخ د کتاب درېيم څپرکی چې د (ګاونډيو هېوادونو) تر عنوان لاندې جوړ شوی، او د چین، پاکستان، ایران، تاجکستان، ترکمنستان، او ازبکستان د هېوادونو معاصر تاريخ په کې شامل دی. د دې څپرکي په تالیف کې تر ډېرې کچې هڅه شوې چې زده کونکي په لنډه توګه د هریو هېواد له پېښو، حوادثو، موقعیت، نفوسو، مروجو ژبو، کلتوري میراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنایي او پېژندګلوي پیدا کړي. په ځینو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د ګاونډيو هېوادونو هڅه تاریخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي، فهرست کړي، او پېښې به کې په مفصله توګه څېړل شوي دي، چې زده کونکي د تاریخي پېښو عمق ته داخل او پرې پوه شي دا د دې لپاره چې تاریخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاريخ له وچ سیاسي چوکاټه راوړځي او د انساني ارزښتونو یو ښه تصویر او انعکاس یې وړاندې کړی وي، چې همدا د د بشري ټولنې د فعالیتونو فرهنگي، سیاسي او اقتصادي غوښتنه ده. سره له دې چې په یوه څپرکي کې د ګاونډيو هېوادونو د ټولو تاریخي پېښو او حوادثو یادونه یو ډېر ګران کار دی، خو د توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موخې ته به رسېدلي یو.

خلورم خیرکی

په شلمه پړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې

د خپړکي موخي

په شلمه پيړۍ کې د نړۍ د ځينو مهمو پېښو سره بلدتيا

- ۱- د لومړۍ نړيوالې جگړې او د هغې د لاملونو نه تحليل کول.
- ۲- دويمه نړيواله جگړه او د هغې لاملونه تحليل او تفسير وکړای شي.
- ۳- د ملګرو ملتونو د جوړښت ضرورت درک کړای شي.
- ۴- په صنعتي ځواک باندې د جاپان د بدلون سره پېژندګلوي.
- ۵- د پخواني شوروي اتحاد د ټوټې کيدلو د لاملونو تحليل او تفسير وکړای شي.
- ۶- د آلمان، فرانسې او انګليس سياسي جوړښت سره پېژندګلوي تر لاسه کړي.
- ۷- د نقشو او اطلسونو څخه ګټه پورته کړي.

لومړۍ نړيواله جگړه او د هغې لاملونه

په دې لوست کې زده کوونکي د لومړۍ نړيوالې جگړې له علونو، لاملونو او د هغو د ناوړو پايلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوېديځې نړۍ د شلمې پېړۍ په لومړيو کې پر نړۍ پوځي او اقتصادي واک تر لاسه کړ. په نوموړې پېړۍ کې اروپايي سرتېرو او مقابلو پر هند، جنوب ختيځې آسيا او د افريقا پر ډېرو برخو حکومت کاوه. د بهرني سياست مامورينو او اروپايي سوداگرو د چين، ايران او عثماني امپراتورۍ اقتصادي او سياسي چارې په لاس کې درلودې. په لوېديځه نيمه کره کې متحده ايالات د لوېديځو قدرتونو په ډله کې نړۍ مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په يوه ځواکمن قدرت بدلېده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و، چې د عمومي جگړې لپاره يې لار هواره کړه. د دغه حالت په پای کې لومړۍ نړيواله جگړه پېښه شوه. لومړی د بازارونو پر سر اقتصادي سيالی پيل شوې، ورپسې د اروپا اتحاد، همودونه يو د بل پر ضد متحد کړل. درېيم، ټولو قومي ډلو قوي ملي گرايانه احساسات درلودل.

د اروپا صنعتي هېوادونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سر يو له بله سره سياسي سيالی درلوده. انگلستان

تر ۱۸۷۰ ز کاله پورې په توله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هېواد و. وروسته المان په صنعت پیل وکړ او په چټکۍ سره صنعتي شو او د وړلو راولړو او اړیکو نوي شبکه یې رامنځ ته کړه. الماني سوداګرو له انگلیسی سوداګرو سره د آسیا په ختیځ، منځني ختیځ او لاتیښه امریکا کې بریالی سیالی پیل کړې. د نړیوال واک پر سر سیالی په سمندري وسله واله سیالی باندې بدلون وموند. مهم هېوادونه لکه د امریکا متحده ایالات او جاپان د خپلو کشتیو د چلونې د خوندیتوب لپاره خپل سمندري ځواک پیاوړی کړ. انگلستان په ۱۸۸۴ ز کال کې د کشتیو او لویو سمندري ټویونو جوړول پیل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلي دښمن و، ډېر ژر یې د هغه هېواد تقلید وکړ.

د شلمې زیږدیز پیړۍ په لومړیو کې د المان د سمندري ځواک چټکه پیاوړتیا د انگلستان د سمندري ځواک ته یو ګواښ و. انگلیس هڅه وکړه، چې د سمندري پوځي سیالی د پای لپاره له المان سره یوه موافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناکامه شوه، انگلستان د متحدینو په لټه کې شو.

فرانسي او انگلستان د خپلو هېوادونو په منځ کې په ۱۹۰۴ ز کال کې یو تړون لاسلیک کړ انگلستان په ۱۹۰۷ ز کې له روسیې سره هم متحد شو او د دې درې هېوادونو اتحاد په (مثلت) تبدیل شو.

د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې یو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول. د عمومي جګړې ګواښ ډېر شو. د بهرني سیاست بدګوماني او بې باوري سوله لا د خطر سره مخامخ کړه. تر لومړۍ نړیوالې جګړې دمخه د اتریش ولعهد د ساریو مرکز بوسني کې ووژل شو.

المان نېت درلود، چې یوازې له خپل لوی متحد، اتریش څخه ملاتړ وکړي. بل متحد یې ایټالیه وه. برعکس روسیې تصمیم ونيو چې صربستان سره مرسته وکړي. روسي پوځ لومړی پوځ و چې د جګړې لپاره تیار شو. د المان حکومت له روسیې څخه وغوښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې یې وېره درلوده، چې روسیه او فرانسه به یې پر خاوره په یوه وخت یرغل وکړي. روسیې د المان غوښتنه رد کړه او د ۱۹۱۶ ز کال د اګست په لومړۍ نېټه المان لومړی روسیې ته او بیا فرانسي ته د جګړې اعلان وکړ.

المانيانو د بلژيک ناپيلتوب تر پښو لاندې او د ۱۹۱۴ ز کال د اگست په درېيمه يې پر هغه هېواد يرغل وکړ. يوه ورځ وروسته انگلستان المان او اتریش ته د جگړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د يرغل تر پرېکړې وروسته په يوه اونۍ کې د دوو لويو اتحادو هېوادونه په جگړې کې ښکېل شول.

لومړۍ نړيواله جگړه د ۱۹۱۴ ز کال د اگست په لومړۍ نيټه پيل شوه او د دواړو تړون هېوادونو هيله درلوده چې په چټکۍ سره به بريالي شي، البته ټول په دغه وړاندوینه کې تېروتي وو. روسان په چټکۍ سره منسجم شول. فرانسې فکر نه کاوه چې المان به د بلژيک له لارې حمله وکړي. ايټاليې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جگړې سرغړونه وکړه. اتریش د خپلې خانځانۍ له امله ونه توانېد چې پر وړوکي صربستان بريالی شي.

امريکا له اروپا څخه د جلاوالي سنت وساته. او خپله بېطرفي يې اعلان کړه. ختيځې او لوېديځې جبهې د جگړې اصلي ميدانونه وو. لوېديځه جبهه د سويس له سرحد پيل او د فرانسې په خاوره کې د شمال تر روده ادامه درلوده. ختيځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسيې پورې غځېدلې وه. په ۱۹۱۶ ز کال کې ختيځه جبهه په بالکان کې پرايستل شوه.

متفقينو په ۱۹۱۵ ز کال کې هڅه وکړه چې د عثماني امپراتورۍ په ماتولو سره په درانيل کې د پښې اېښودو ځای پيدا کړي. د متفقينو په زرگونو کسانو، چې ډېری يې استرليايي ځوانان وو، د هغو غرونو په لمنو کې چې عثماني ترکانو په تيونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل ځانونه له لاسه ورکړل. د عثماني امپراتورۍ عربي اتباعو په ۱۹۱۶ ز کال کې د ترک د حکامانو پر ضد پاڅون وکړ. دغه پاڅون د ملک فيصل په مشرۍ چې په هاشمي اصلي کورنۍ پورې يې اړه درلوده، له عربستان څخه يې فلسطين او سوريې ته خپور شو. انگلستان او فرانسې دواړو د عربي پاڅون کوونکو غوښتنې پوره کړې، چې په پايله کې عثماني امپراتوري له مينځه ولاړه د عثماني خلافت له مينځ تللو سره مسلمانانو خپل د سياسي يووالي سمبول له لاسه ورکړ.

المانيان د ۱۹۱۶ ز کال په فبرورۍ کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندي مرکز د

دې لپاره چې له دې ستونزې ورځي، وېي غوښتل، چې په فرانسه کې د وردن پر ښار يرغل وکړي، البته دا يې نه گڼله چې په جبهه کې به د متفقينو ځواک لوی بری تر لاسه کړي، بلکې دا هيله يې درلوده چې د دفاع په ترڅ کې به د فرانسې ځواکونه په تدریجي توگه له منځه یوسي.

ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه وړلو لپاره له انگلیسانو او فرانسويانو څخه یو مرکب ځواک جوړ کړ او د دریم سیند په اوږدو کې یې یوه درنه حمله پیل کړه. د دریم سیند د جگړې په لومړۍ ورځ انگلیسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوخوا کې تلفات ورکړل. په لومړیو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقیقه کې ۱۵ انگلیسان مړه او ۳۰ کسه ژوبل شول. انگلیسانو د دریم سیند په جگړې کې نوې وسلې واردې کړې. جگړې تر دسمبره پورې دوام وکړ. په دې جگړې کې المانيانو ۳۳۰۰۰۰ او فرانسويانو ۲۵۰۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د اېتاليا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰۰ څخه ډېر شو. په ختیځه جبهه کې ښايي د ۲،۱ میلیون کسو پورې په جگړې کې وژل شوي وي. جگړې له یو میلیون څخه ډېر زخمیان درلودل. د ۱۹۱۵ کال د می په ۷مه یوه الماني تحت البحري کښتۍ پر لوسی تانیا اقیانوس پیما نوښت کښتۍ چې د ایرلېنډ په سیند کې د حرکت په حال کې وه، یرغل وکړ او دا کښتۍ په چټکۍ سره ډوبه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه ډېر غرق شوي، امریکایان وو. لوسی تانیا انگلستان ته په پټه وسله وړله. د لوسی تانیا غرقېدو المان او متحده ایالات د جگړې ګر ته رابښکېل کړل. لس میاشتې وروسته ترنختیا ډېره شوه. د ۱۹۱۶ ز کال د مارچ په ۲۴مه المانيانو فرانسوي ولاړه کښتۍ د مانش په بحیره کې غرقه کړه او یو ځل بیا د امریکا خلک ووژل شول.

لومړۍ نړیواله جگړه د نړۍ د تاریخ لومړنۍ هوايي جگړه وه. د جگړې په لومړیو مرحلو کې ډېرو هېوادونو د دښمن د واحدونو موقعیت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه ګټه اخیسته.

متحده ایالاتو او متفقینو یې د سمندري مراقبتي نظام په وسیله د المانيانو یرغلو ته ځواب ورکړ. یو شمېر کښتۍ د څارنې لپاره یو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ ز کال په مارچ کې د برست لیتوفسک تر تړون ۱۸ ورځې وروسته الماني ځواکونه دې ته اړ شول چې له روسیې څخه لوېدیځې جبهې ته راشي. المانيانو په لوېدیځه جبهه کې وحشتناکه حمله

پیل کړه. د درني توپرخاني په بمبارد او گاډاي بمونو سره يې حمله وکړه. انگليسي، فرانسوي او بلژيکي واحدونه يې د سيند لوري ته په شا کړل. د ۱۹۱۸ز کال په سپتمبر کې، بلغارستان له موقتي دژبندي سره موافقه وکړه. عثماني امپراتوري د اکتوبر تر پایه تسليم شوه. د ۱۹۱۸ز کال د نوامبر په دريمه ايريش، مجارستان د دژبندي منل لاسليک کړل، چې په جگړې کې د هغوی د لاسوهنې د پای مانا نې لړله.

د ۱۹۱۸ز کال د نومبر په ۱۱مه سهار سر تا سري دژبندي وشوه او په لوېديځه جبهه کې د تويونو درزا غلپي شوه. په پای کې تر څلورو کلونو وروسته لومړۍ نړيواله جگړه پای ته ورسېده. رسمي شمېرنو له مخې په لومړۍ نړيواله جگړه کې د ځمکنيو او سمندري قواو ۹،۱ ميليونه سرتيري ووژل شول او يا يې له ژوبېلو او ناروغيو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر ۲۱ ميليونه ډېر پوځيان ژوبل، ۷،۴ ميليونه کسه بنديان يا ورک شول. دغه شمېرنه د ملکي خلکو په برخه کې نه ده.

د جگړې اقتصادي پايلې:

د فرانسې، لهستان(پولنډ)، سرستان ډېرې شمال ختيځې برخې او د ايټاليا شمال ختيځې سيمې په کنترول بدلې شوې. يوازي په فرانسه کې ۴۸۰۰ کيلو متره ځنگلي ځمکه وسوځېده او د ۱۲۸۰۰ کيلو متره مربع په شاوخوا کې کرنيزه ځمکه يې له منځه لاړه. د وردن په شاوخوا کې تر جگړې وروسته تر يوه نسله پورې مېکانيزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې ټوله ځمکه د اوسپنو ټوټو نيوولې وه. مادي زيان کليوالي او ښاري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامخ کړل. بزرگانو تر يو ميليون ډېر خاړوي او حيوانات له لاسه ورکړل. په ښارونو کې تر ۲۰۰۰۰۰ ډېرې ودانۍ وړانې او يا زيانمنې شوې. پلونه، لويې لارې، تونلونه، د اورگاډي پټلې د تلگراف او تېلېفون مزي له منځه لاړل. لومړۍ نړيواله جگړه د بشريت په تاريخ کې تر ټولو وړانوزنکې او د ډېر لگښت لرونکې جگړو څخه شمېرل کېږي. دې جگړې د روسيې، المان، ايريش، مجارستان او عثماني ترکيې امپراتوري له منځه يوړی. د رومانوف، هونسولرن او هاپسبورگ لړۍ له واکه لرې شوې. د اروپا او سهېل لوېديځې اسيا

د نقشو ډېری برخې له سره وکښل شوي، فرانسوي امپراتوري د فاتحينو تر منځ ووېشل شوه. جگړې فرانسې او روسیه ورانه کړه. المان، بلژیک او انگلستان یې هم زیانمن کړل. د امریکا متحده ایالات انزوا او گوښه والي ته ستون شو. لوړې او ناروغیو او جگړې ډیر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانۍ امپراتورۍ یې یو له بله سره بېلې کړې، تر څلورو کلونو اوږدې، جگړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولګي کې دننه فعالیتونه:

زده کوونکي دې په ټولګي کې پر دوو جلا ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د جگړې پر علتونو او دویمه ډله دې د اروپایي هیوادونو د سیاليو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- لومړۍ نړیواله جگړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
 - ۲- په دواړو جلا اتحادونو کې کومو هیوادونو ګډون درلود؟
 - ۳- په دې جگړه کې کومو هیوادونو ډیر تلفات ولیدل؟
- زده کوونکي دې د جگړې د پایلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وولايي.

د ټولګي څخه د باندې فعالیتونه:

دويمه نړيواله جگړه

آدولف هټلر

په دې لوست کې به د دويمې نړيوالې جگړې څخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنگه د جگړې د لاملونو او پايلو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ز کلونو تر منځ په المان کې په ډيره چټکتيا سره پراختيا ومنله. او دې بحران درې کاله دوام وکړ، په صنايعو کې پر سلو کې ۴۰ تنه والي راغی. د بیکارانو شمير ۷.۵ ميلونو تنو ته ورسيد، واقعي مزد له ۲۵ څخه تر ۴۰ په سلو کې راټيټ شو. کرڼه د حوالثو قرباني شوه او يو شمير بانکونه له ماتې سره مخامخ شول اقتصادي بحران د ويمار جمهوري جوړښت متزلزل کړ او د هيتلر د رامينځ ته کيدو لپاره يې په سياسي ډگر کې زمينه برابره کړه.

ادولف هيتلر په ۱۹۳۸ز کال په اتريش کې زېږېدلی او د لومړۍ نړيوالې جگړې وروسته يې د نازي گوند جوړ او په ۱۹۲۰ز کال کې همدې گوند مشر تر لاسه کړه چې ملي گراپې، افراط گراپې، نژاد گراپې او تيری پر يهودو دهمغه له اصولو څخه وو. نوموړی په لومړۍ نړيواله جگړه کې څو واري ټپي شوی وه د نازيو له شعارونو څخه يو هم دا وه (نن المان سبا جهان)، هيتلر عقیده در لورده هر څوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کو لای شي پر ټوله اروپا او نړۍ تسلط پيدا اکاڼدي.

د اروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سوري لپاره تهديد گڼل کيدل. په شوروي اتحاد کې ستالين غوښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسوليني په مغزو کې د روم د لرغوني امپراتورۍ خيال گرځېده.

په ۱۹۳۶ز کې د ملتونو ټولنه بېخي بې باوره شوې وه. د همدې کال په اکتوبر کې هټلر او موسوليني د روم - برلېن محور جوړ او هغه يې (پولادي تړون) ونوماوه. لږ وروسته جاپان او ايټاليا د کمټرن تړون لاسليک کړ، چې موخه يې د کمونيزم د پراخوالي مخنيوی و. د جاپان امپراتورۍ د ۱۹۳۷م کال په دوبي کې د چين پر شمال يرغل وکړ. د ملتونو ټولنه يو ځل بيا ونه توانېده چې سوله وساتي. هټلر په ۱۹۳۸ز کې اتريش له المان سره يو ځای کړ او وروسته يې د سودت الماني سيمې چې د وارسای دتړون له مخې د چکوسلواکيې برخه گرځېدلې وې، بيرته د آلمان سره يو ځای کړې. هټلر او موسوليني ددسمبر په مياشت کې د انگلستان او فرانسې د لومړيو وزيرانو سره د مېونيخ په ښار کې وکتل.

د المان پوځ د ۱۹۳۹ز کال د دسمبر د مياشتې په لومړيو کې پر لهستان يرغل وکړ. د المان پوځ له پوځي ټاکنېک څخه ګټه واخېسته او په چټکۍ سره يې د لهستان پوځ دړې وړې کړ.

انگلستان او فرانسې په ۲۴ ساعتونو کې المان ته د جګړې اعلان وکړ او له دې سره بيا دويمه نړيواله جګړه پيل شوه. پخوا له دې چې په اروپا کې جګړه پيل شي، د ايټاليا ديکتاتور موسوليني ايټوپيا نيولی وه. د افريقا په شمال کې د مصر او سونز کانا ل پر سر جګړه ونښته. د سونز د کانا ل په نيولو چې هر يو بريالی شوی وای، له دې لارې يې کولای شول چې په مستقيمه توګه خپلې جنګي بېړۍ د اسيا جهې ته ورسوي. هر هېواد چې شمالي افريقا نيولې وای، د منځني ختيځ ټولې د تيلو ذخيرې سيمې يې تر ولکې لاندې راتللې.

د منفيقو ځواکونو د مصر په دارالعين کې د نازيانو پرمختګ ودراره او په ۱۹۴۰ز کې يې د هغوی پر ضد يرغل پيل کړ او ۹۰۰۰۰ الماني پوځيان يې اسير کړل. دويمه نړيواله جګړه چې په اروپا کې پيل شوه، نو المانيان ورته په بشپړه توګه تيار وو، جګړن وسایل يې نوي او پوځيانو يې ښه کړه کړې وه. د ۱۹۳۹ز کال په دسمبر کې د المان لښکرو پر لهستان يرغل وکړ او د لهستان پوځ يې په څلورو اونيو کې دننه دړې وړې کړ. په دې وخت کې شورويانو د هغه پټ تړون له مخې چې له المانيانو سره يې کړې و، د لهستان ختيځ يې ونيو. له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه وروسته فرانسې له المان سره خپله پوله بياوړې کړې وه او په ختيځ کې يې د يرغل د مخنيوي لپاره د ۳۲۰ کيلو مترو په اندازه او سپينز سيمې استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د يوه سياستمدار په نامه، د مارټينو د خط په نامه ونومول شول. د دغو استحکاماتو

ډېره برخه د ځمکې لاندې جوړه شوې وه.

المان پر لهستان يرغل وکړ. فرانسوي ځواکونه د مارټينو په خط ځای پر ځای شول او انگليسان د مانس له سمندرگي څخه تېر شول او د فرانسې په شمال کې دېره شول. دانگليسانو سمندري ځواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جگړې په اوږدو کې شورويانو په ختيځ کې د لاتويا، استونيا او لېتوانيا دولتونه د بالټيک په حوزه کې اتحاد ته اړ کړل. شوروي واحدونو د فنلاند پوځ ته ماتې ورکړه او د روسيې پخواني پوړي يې پرانيستي.

د ۱۹۴۰ز کال د اپرېل په نهمه الماني ځواکونو د هوا او ځمکې له لارې په دنمارک او ناروي يرغل وکړ. دنمارکيو پوځ نه درلود او فوراً تسليم شول. نارويانو غوښتل جگړه وکړي خو د دريو اونیو په اوږدو کې تسليم شول.

د ۱۹۴۰ز کال د اپرېل پر لسمه نازيانو پر بلژيک او هالنډ يرغل وکړ. المانيانو له سمندري ځواک، پياده، ټانک، بم غورځوونکو الوتکو او کروندويي ځواک څخه گټه اخيسته او د مارټينو د خط په شاو خوا کې ځای پر ځای شول.

المانيانو د همدغه کال په جون کې د لوېديځ په جبهه کې خپل ځواکونه ځای پر ځای کړل او وروسته يې د شمالي دېنتو له لارې پر فرانسې حمله وکړه. د مارټينو له خط څخه تېر شول او له شپږو اونیو څخه په لږه موده کې پاریس ته ورسېدل.

فرانسه د ۱۹۴۰ز کال د جون په ۲۲مه المان ته تسليم شوه. مارشال هانري پتن د لومړي نړیوالي جگړې سپين بېړي او اتل نوی حکومت جوړ او له المان سره يې د دږبندي تړون لاسليک کړ. د تسليمي د شرايطو پر بنسټ د فرانسې پوځ يې وسلې شو. المان د فرانسې په شمال کې پاریس ونيو. د فرانسې دولت د فرانسې سهېل ته چې اشغال شوی نه و، انتقال شو.

د انگلستان د خلکو مشري د وېنستون چرچل په نامه نوي صدراعظم په لاس کې واخيسته، انگليسانو غوښتل چې جگړې ته دوام ورکړي.

د جگړې لمنه د بالکان شپه جزیرې ته هم ورسېده. موسوليني د ۱۹۴۰ز کال په مني کې پر یونان يرغل وکړ. د ۱۹۴۰ز کال د مني په پای کې مجارستان او رومانيه د محور له ځواکونو سره يو ځای

شول. د ۱۹۴۱ز کال په لومړيو کې بلغاريا له فاشيستانو سره يو ځای شوه. ۱۹۴۱ز په پسرلي کې نازيانو پر يوگوسلاويا يرغل وکړ او پر يونان پوره بریالي شول. په افريقا کې په مصر او سوماليه کې د ايټاليا ځواکونه له انګليسانو سره وجنگېدل. د ۱۹۴۱ز کال د پسرلي پورې ټوله شمالي افريقا د جګړې په صحنه بدله شوه.

له انګلستان سره جګړه اوږده شوه. د لوېديځې جبهې د برياليتوب په برخه کې هټلر ناهيلي شو، د دې پر ځای يې ختيځ ته پام شو او کمونيزم يې خپل اصلي دښمن وګاڼه. نوموړی په دې عقیده و، چې پر شوروي اتحاد برياليتوب، پر نړۍ د تسلط يو ګام دی او د جولای پر ۲۲مه المان د روس په ضد عمليات پيل کړل. د المان واحدونو د ۳۲۰۰ کيلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتيک له سيند څخه تر تور سمندرګي پورې پر شوروي يرغل وکړ. المانيانو د لهستان په ختيځ، د بالتيک سيمي او وروسته يې پر روسيې او يوکرين يرغل وکړ او په ۱۹۴۱ز کې د لېننگراد ښار محاصره پيل شوه، چې سل ورځې لوړده شوه. نازيانو د اکټوبر په مياشت کې يوکرين ونيو او کرېمه ته داخل شول.

د ۱۹۴۱م کال په نوامبر کې الماني ځواکونه او تدارکاتي خطوط يې ډېر پراخه شول. د المان په لوی جګړز ماشين کې شيندلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې د ننه کړنې:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دې د جګړې د لاملونو او دويمه ډله دې د ادف هیتلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- دويمه نړيواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- محور ګروپ کومو هيوادونه ته ويل کيدل؟
- ۳- آلمان په کوم کال په شوروی اتحاد تيری وکړ؟

د ټولګي څخه د باندې کړنې:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او منابعو په مرسته د محور هيوادونو د مالي په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندې د جاپان يرغل

د جاپان يرغل د هندوچين په جزایرو، د محور ملتو او د دويمې نړيوالې جگړې د پيلو په اړه، په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هټلر پوځ په ټوله اروپا کې خپرېده، جاپانيانو په ختيځ کې خپلو پر مختګ ته دوام ورکړه او غوښتل يې چې پر پراخه سيمه مسلط او له ځمکې او منابعو څخه يې ګټه واخلي. جاپان په ۱۹۳۲ز کال کې منچوريا ونيوله. په ۱۹۳۷ز کال کې د جاپان او چين واحدونو د پيکن په شاوخوا کې يو له بله سره په جگړه بوخت وو. د جاپان پوځ ښار ونيو او وروسته يې د سهېل په لور حرکت وکړ او تر ۱۹۳۹ز کال پورې يې د چين څلورمه برخه ونيوله، خو چينيان تسليم نه شول او خپله پلازمېنه يې يانګ تسه ته يوړه او په خور وورو جگړو يې لاس پورې کړ.

جاپان په ۱۹۳۹ز کال کې د هانيان جزيره او هندوچين ساحل ته نږدې نوري کوچنې، جزيرې ونيولې. دغه برياليتوب د انگلستان تدارکاتي مسير له هانکانګ څخه تر سينګاپوره پورې په خطر کې واچاوه. دغو يرغلونو د امريکا متحده ايالات پريشانه کړل. د ۱۹۴۱ز کال په لومړيو کې يې له جاپان سره خپلې ټولې اړيکې برې او په امريکا کې د دې هېواد پانګه ضبط شوه. د همدې کال په ډسمبر کې جاپانيانو په هاولي او فلپين په جزېرو کې د امريکا پر مرکزونو او هم په هانګ کانګ او ملايا کې د انگلستان

پر پوځي مرکوزو يرغل وکړ. جاپان د امريکا پر الوتکو او هوايي هلو ځپي د آرام اقيانوس په پرل هاربر کې بې لنگر اچولې و، بمباري وکړه. جاپاني پيلوټانو ۱۸ جگړيزي امريکايي کشتي او ۱۸۰ امريکايي الوتکي له منځه يوړي او د ۳۵۰۰ کسو په شاو خوا کې بې وزل.

جاپانيانو په آرام سمندر کې د ۱۹۴۱ز کال د ډسمبر د حملو په ترڅ کې ډېر لوی امتيازات لاس ته راوړل. د ۱۹۴۲ز کال په لومړيو کې د هغو موخو د لاس ته راوړلو لپاره چې هغه د اسيا د ختيځې برخې نيول وو، پر مخ روان وو. د جاپان امپراتوري د برما په جگړې کې پر مخ لاړه. گورم، د ويکن جزيره او د فليپين جزيرې بې ونيول. هانگ کانگ، سينگاپور، او د شرقي هند جزايرو هم سقوط وکړ. جاپاني ځواکونو پر برتانيوي هند يرغل ته ځان چمتو کړ. په استراليا، نيوزيلانډ او د هاوايي په جزيرو کې بې هم پر مختگ وکړ. داسې ښکاره کېده چې هټلر او موسوليني برياليتوب تر لاسه کړ. د دې په مقابل کې د متفقينو د ځواکونو مشرانو (د انگلستان د صدراعظم چرچل، د شوروي د رهبر ستالين او د امريکا د جمهور رئيس روزولټ) په مشرۍ د تهاجمي يرغل لپاره يو له بل سره يو ځای شول. پرل هاربر له يرغل څخه وروسته د امريکا گوښه والي پای ته ورسېد. د ۱۹۴۲ز کال په مۍ کې د امريکا او استراليا هوايي او سمندري ځواکونو په آرام سمندر کې د جاپانيانو پر مختگ ودراره. يوه مياشت وروسته د امريکا متحده ايالاتو د جاپان لويه کشتۍ چې ختيځ لوري ته د مېډوي پر جزيرې د يرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امريکا متحده ايالاتو او جاپان د درېو ورځو لپاره د مېډوي د جزيرې په شمال کې په هوا او سمندر کې سره وجگېدل، چې په پای کې د امريکا متحده ايالات بريالی شوه.

د محور ماتې:

د ۱۹۴۲م کال د نوامبر په مياشت د شوروي کلکو يرغلو المان شانگ ته اړ کړ. هټلر خپلو پوځونو ته امر وکړ چې وجنگېږي، خو د ۱۹۴۳ز کال په جون کې د المان پوځونه تسليم شول. د ۱۹۴۳ز کال په دوبي کې انگليسي - امريکايي ځواکونو سېسلي ونيوله. د همدې کال په وروستيو مياشتو کې متفقينو ورو ورو شمال ته پر مختگ کاوه. په آرام سمندر کې بې جاپانيان جزيره په جزيره ښانگ ته اړ کړ.

د ۱۹۴۳ز کال په نوامبر کې روزولټ، چرچل او ستالين په تهران کې سره وکتل. هغوی پر فرانسې د متفقينو د يرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسټ د متفقينو ځواکونه بايد د مانس له

بحیرې څخه تېر شوي او د نرمانډي په سواحلو کې پیاده شوي ولې .
په دې برغل کې څه د پاسه له ۱۷۵۰۰۰ سرتیرو، او هم له ډېرو تجهیزاتو څخه کار واخستل شو . په نرمانډي کې د ځواکونو تر پیاده کېدو ۱۰۰ ورځې وروسته، د ۲ میلیونو په شاوخوا کې سرتیري فرانسې ته داخل شول او د ۱۹۴۴ز کال د اګست په ۲۵ مه یې پاریس آزاد کړ.

۱۹۴۴ز کال په جون کې سټوني، لیتوانیا، لیتوانیا، رومانیه او بلغارستان ونیول او همدارنګه انګلیسانو المانیان د یونان له خاورې ووېستل. د ۱۹۴۵ز کال په فبرورۍ کې روزولټ، چرچل او ستالین په ایټالیا کې د تورې بحیرې د څنډې په آرامځای کې یو له بل سره ولیدل. همدارنګه مشرانو د دې هڅه وکړه چې په اروپا کې تر جګړې وروسته د مسایلو د حل لپاره توافق وکړي. هغوی د المان د وېش نقشه د نیول شوي سیمې په توګه وګڼله. د فرانسې سرتیرو یې د متفقینو د مهمو ځواکونو لپاره سیمه مشخصه کړه. هغه اروپایي دولتونه چې له نازیانو څخه خپلواک شوي وو، باید د ځانونو لپاره یې حکومتونه انتخاب کړي ولې. همدارنګه روزولټ دا ومنله، چې شوروي د ملګرو ملتونو له پورلې سره یو ځای شي، نو په ختیځه اروپا کې به د دې هېواد امتیازات تضمین کړي.

د ۱۹۴۵ز کال د می په لومړیو کې د برلین د ښار په سړکو کې تر خوزېو جګړو وروسته، دغه ښار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ. د هټلر ژوند د هغه تر ځمکې لاندې پټځای کې پلک ته ورسېد. د جاپان سره لا جګړه روانه وه. د ۱۹۴۵ز په اپریل کې روزولټ ناڅاپه مړ شو. هري ترومن چې جمهوري ریاست ته ورسېد، د مهتن له پټې طرحې خبر شو چې یو شمیر پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لومړنۍ اتومي وسلې په جوړولو لګيا وو.

متفقینو د جولای په ۲۶ مه د جاپان حکومت ته التیماutom ورکړ او له هغه هېواد څخه یې وغوښتل چې تسلیم شي، خو جاپان التیماutom ونه مانه.

د ۱۹۴۵ز کال د اګست په ۶ مه د امریکا د اوږده ولټن الوتکې د جاپان د هیروشیما پر ښار بم وغورځاوه. دې بم د ښار تر ۶۰ مې برخې ډېره وړانه کړه او تر ۱۵۰۰۰۰ ډېر کسان یې ووژل. خو سره له دې بیا هم جاپان تسلیم نه شو. د ۱۹۴۵ز کال د اګست پر نهمه- ۲۹ B ډول الوتکې پر ناګاساکی بل بم راوغورځاوه او ۴۰۰۰۰ کسان یې ووژل. پاتې ۷۰۰۰۰ کسه په ډېره وحشتناکه توګه سوي وو.

جاپان د ۱۹۴۵ ز کال د سپتمبر پر دویمه تسلیم شو. د تسلیمۍ خبر پورې نړۍ ته مخاېره شو. د

منتقینو ډېرو پلویانو د ډېرو لویو غونډو په ترڅ کې په لویو ښارونو کې خوشالۍ او جشنونه پیل کړل. په وروستیو اوښو کې روسیې منچوریا ونيوله. په اندونیزیا او ملایا کې جاپاني ځواکونه انګلستان ته تسلیم شول. د امریکا متحده ایالاتو ځواکونو جاپان ونيو او چین یې آزاد کړ او په دې توګه په تاریخ کې تر ټولو خونړۍ جګړه پای ته ورسېده.

د دویم نړیوالې جګړې پایلې:

دویمې نړیوالې جګړې ډېر مالي او ځاني زیانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له ۴۰ - ۵۰ میلیون پورې انسانان ووژل شول. د امریکا متحده ایالاتو خپل ۳۰۰۰۰۰۰ ځواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر یو ټریلیون ډالرو ډېر و. ۲۳۰ میلیارد ډالر د محور هیوادونو ولګول. د امریکا متحده ایالاتو له ۳۱۷ - ۳۴۱ میلیاردو ډالرو پورې ولګول. لویو ښارونو لکه وارسا، لندن او برلین ډېر درانده زیانونه ولیدل. هېروشيما او ناګاساګي کابو بیخي له منځه لاړل. د اروپا او آسیا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندې او همدارنګه دندې له لاسه ورکړې، کلیساګانې، کارخانې، سړکونه، د اوسپنې لارې او بندرې تاسیسات د بمبارو او د توپونو د اور له امله وړان شول. د نړۍ د ډېرو هیوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلي مسیر څخه منحرفه شوه.

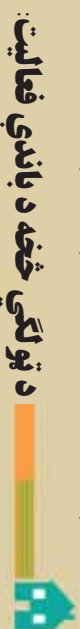
په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دی د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالین د محور هیوادونو په ماتې کې او دویمه ډله دې د جګړې د پایلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

- ۱- د امریکې متحده ایالاتو څرنګه په جګړه کې ګډون وکړ؟
- ۲- جاپان ولې په دویمه نړیواله جګړه کې امریکې ته تسلیم شو؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هیوادونه په نښه کړي.

د ملګرو ملتو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملګرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹۴۵ز کال په اوږدو کې د متفق هیوادونو استازو له جګړې څخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوی په دې توافق وکړ چې داسې نړیوال سازمان جوړ شي، چې ټول خپل ځانونه د هیوادونو په منځ کې د سولې او همکارۍ لپاره متعهد وساتي او هم د هغو خلکو په برخه کې چې د محور هیوادونو ځواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونیسي. متفقینو ملګري ملتونه جوړ کړل. د متفقو پنځوسو هیوادونو استازو په سانفرانسيسکو کې د ۱۹۴۵ز کال له اپریل څخه تر جوړه پورې سره ولیدل. هغوی د نړیوال سازمان د منشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا منشور په ۱۹ فصلونو او ۱۱۱ مادو کې تدرین شو او د لاهې د نړیوالې محکمې د دیوان اساسنامه د دغو ۵۰ هیوادونو لاینفک برخه شوه. څېړو هیوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتنې او پرمختلنې لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوي توګه په پام کې ساتي او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوي.

د ملګرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو څېړو هیوادونو له استازو جوړېږي، خو

رېښتيني ځواک د امنيت له شورا سره دی. د امريکا متحده ايالات، انگلستان، فرانسه، روسيه او چين په دې شورا کې دايمي څوکي لري. شپږ نور هېوادونه په دوراني توگه ټاکل کېږي.

د امنيت د شورا رايه په اکثريت ولاړه وي. د پرېکړې د تصويب په صورت کې د پنځو دايمي هېوادونو رايه د اکثريت رايې يوه برخه وي. په دې توگه له دغو پنځو لويو هېوادونو څخه هريو د دې شورا د پرېکړې د وېتو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړيواله محکمه او سرمشري، د ملگرو ملتونو اصلي جوړښت تشکيلوي. متقينو پرته له ملگرو ملتونو، د جگړې د وضعيت د ژر اداره کولو او په راتلونکي کې د پراختيا او ودې لپاره نور گڼ شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلابېل فعاليتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې ترسره کوي.

د ملگرو ملتونو د سازمان په جوړېدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هريو په کې اغېزمنه ونډه اخيستي ده. د دې اقداماتو له جملې څخه کولای شو، چې په زماني ترتيب سره د بين المتحدينو د اعلاميې خپرېدل، اتلانتیک مشور، د ملگرو ملتونو اعلاميه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامبارتن اوکس او بالکان کنفرانس او په پای کې د سانفرانسيسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولگي کې د ننه کړنې:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وېشل شي. لومړنۍ ډله دې د نړيوالو سازمانونو او دويمه دې د دې سازمان د مورخو په برخه کې يو له بله سره خبرې او مشاچرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې وولايي.

پوښتي:

- ۱- د ملگرو ملتونو ټولنه څنگه جوړه شوه؟
- ۲- څو هېوادونه د امنيت د شورا دايمي غړي دي؟
- ۳- د ملگرو ملتونو ټولنه په کوم کال کې جوړه شوه؟

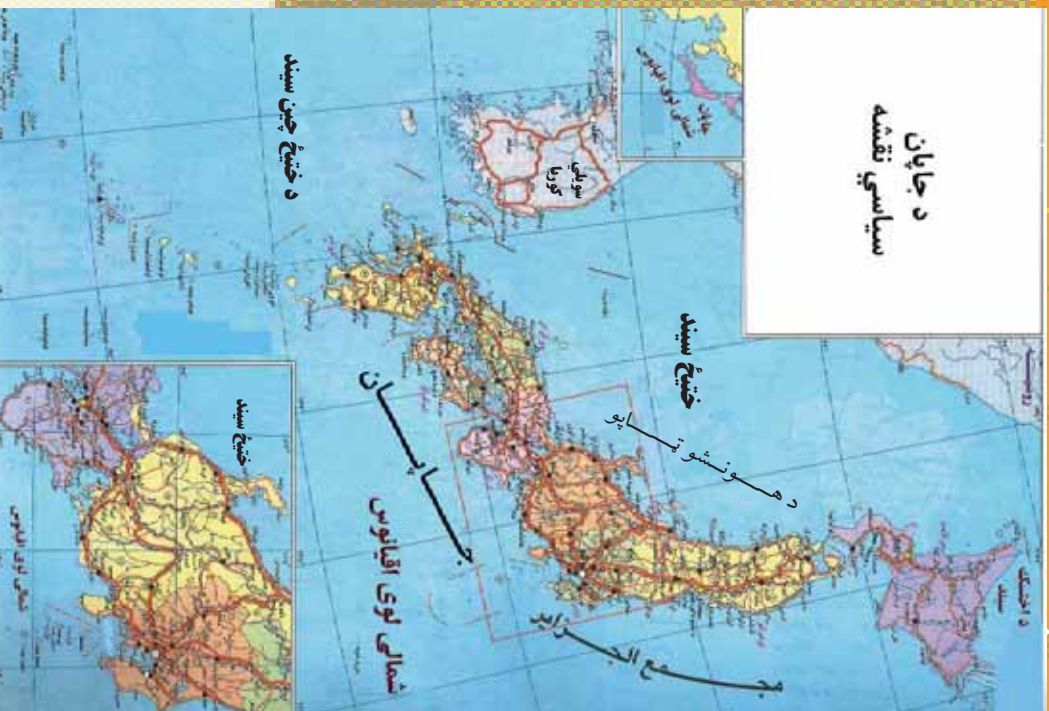
د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د ديرشو هېوادونو ليست ترتيب کړي چې د ملگرو ملتونو غړيتوب ولري او په ټولگي کې وولايي.

په یوه صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون

د جاپان سیاسي نقشه

آیا پوهیږئ چې جاپان څرنگه
په یو صنعتي هیواد واړېښت؟ پدې
لوست کې به ددې پوښتنې ځواب
تر لاسه کړي.

پخوا تر دې چې د جاپان پر

صنعتي بدلېدنې خبرې وکړو،

ښه به دا وي، چې د هغه هیواد

د تېر تاریخ په برخه کې څه پوره

شو. تر میلاد ۶۶۰ کاله پخوا د

جاپان لومړنی امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبي قوانینو (شینتو) له مخې امپراتور

له فرق العاده ځواکه برخمن و. په منځنیو پېړیو کې سامورایان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور د

گار د کسان د ساموایي په نامه یادېدل. په دې وخت کې جاپان په یوه فیوډالي، کمزوري او وروسته پاتې

هیواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسوهیتو) له تخت ناستې ۱۸۶۸ ز څخه پیلېږي. د هغه د امپراتورۍ مودې تر ۱۹۱۲ ز پورې دوام درلود، چې د (ميجي) د دورې په نامه یادېږي. په اداري او پوځي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په یوه نړیوال ځواک واوښت. د چین او جاپان او روس په جگړې کې یې چین روس ته ماتې ورکړه او په همدې وخت کې وتوانېد، چې پر کوریا، تایوان او سخالین پر ټاپو تسلط پیدا کړي.

د جاپان هېواد له یو شمېر وړو او لویو ټاپوګانو څخه جوړ شوی دی او په لرې ختیځ کې پروت دی. سره له دې چې ځمکه یې لږه ده، دوګړو شمیرنې یو ۱۴۰ میلیونو ته رسېږي. تر لومړۍ نړیوالې جگړې او د المان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی ځواک کېدنې لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې او له المان او اروپایي هېوادونو څخه د فني زده کړې په لړ کې په چټکۍ سره له اقتصادي او پوځي پلوه سیمه ییزه ځواک شو. هغه و، چې تر دویم نړیوال جنگ دمخه د تګنالوجیکې همکارۍ له امله له المان سره نږدې شو او د دویم نړیوالې جگړې په پیل کې له المان او ایټالېې سره په (محور) دولتونو کې د متفقینو بر ضد شامل شو. په دویمې نړیوالې جگړې کې یې په پاسفیک (آرام) سمندر کې خپل ډېر متصرفات له لاسه ورکړل او د

(هېروشيما او ناګاساکی) تر لومړي

بمبارد وروسته پرته له کوم قید و

شرطه امریکا ته تسلیم شو.

تر جگړې وروسته او د سولې په

راتلو سره یې د نویو اندونو او قوې

مدیرانو په مټ د صنعتي کیدو او

د خپل اقتصاد په جوړونه لاس

پورې کړ او د امریکې متحده

د جاپان د پارلمان ودانۍ

ایالاتو ته یې کار پېژندونکي، تکښندن او اهل فن د زده کړې لپاره ولېږل او تر څنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوي پروژې پلې کړې. له امریکایي نویو طرحو څخه اقتباس ورځ په ورځ جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړې او تر اوسه یې دغه سیاست دوام لري.

دا څرګنده ده چې د هېوادونو د پرمختګ پرمخت د هغوی فرهنګي وده ده او روښانه خبره ده هر کله چې یو هېواد په فرهنګي برخه کې پرمختګ وکړي، نو صنعتي او اقتصادي پرمختګ یې په برخه کېږي او که چېرې کوم هېواد په فرهنګي برخه کې پرمختګ نه وي کړی او غواړي چې فني پوهې او اقتصاد ته وده ورکړي، سره له هغې مناسبه پایله نه شي تر لاسه کولای. جاپان له سلو کالو وروسته په دې وتوانېد، چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انګلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګڼو، نو پاتې ټول لوېدیځ هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسېدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو، چې جاپان څنګه دا موده لنډه ووهله، چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو ځواب یې ښايي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شوه. لومړی ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ، تکالوژي، ورسې درنې او لوړې تکالوژۍ په کې رامنځ ته شوې. په ۲۰۰۵ز کال کې جاپان د (۴،۵۵) ټریلیونو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي ځواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړی ځای درلود. که څه هم جاپان محدودې صنایع لري، خو د دولت په همکارۍ سره چې د پرمختللي تکالوژۍ په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او تکالوژۍ له پلوه یو مهم هېواد ګڼل کېږي. امریکا د ۲۲،۷٪ چین ۱۳،۱٪ سهېلي کوریا په ۷،۸٪ سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شریکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوی دی.

د جاپان مهم صادرات، د حمل وقل وسایل، موټري، برېښنايي صنایع، ماشین الات، کمپایوي

صنایع، فولادی صنایع، غیر اوسپنیز فلزات، کشتی جوړونه، نساجی او نور دي. دا هېواد شو نړیوال موټر جوړونکي شرکتونه، لکه، ټویټا، هندا، سني، نيسان، میتسوبیشي او داسی نوري کمپنی، چي معتبر مارکونه لري، خاوند دی.

په ټولگي کي فعالیت:

زده کورونکي دي په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دي دجاپان د تاریخ او دویم ډله دي د جاپان د صنعتي کښنې پر لاملونو یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دي په ټولگي کي وولايي.

پوښتنې:

- ۱- د جاپان لومړنی امپراتور څه وخت پر تخت کښاست؟
- ۲- د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې څخه پیلېږي؟
- ۳- جاپان په دویمه نړیواله جگړه کې د کومو هیوادونو په گټه او پلوۍ په جگړې کې داخل شو؟
- ۴- د جاپان سوداگرنیز شریکان کوم هیوادونه دي؟
- ۵- د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلئ؟

د ټولگي څخه د باندې فعالیت:

زده کورونکي دي د جاپان د چټکې پرمختیا په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا دي په ټولگي کي وولايي.

د شوروي اتحاد له منځه تلل

یو شمېر بهرني او داخلي عوامل چې د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب شول، په لاندې توګه به ورسره آشنا شئ.

الف: کورني لاملونه:

په شوروي اتحاد کې مارکسيستي او لېنينستي نظام له ۱۹۱۷-۱۹۹۱ زېږدي سره له دې چې د سوسيالېزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوې، له منځه لاړ. د هغو نظريو پر بنسټ چې د مارکسېزم د پلويانو او د هغوی د مخالفينو له خوا څرګندې شوې، نو دا ترې جوړېږي، چې د شوروي اتحاد سياسي، اقتصادي او ټولنيز نظام په دې ونه توانېد، چې د روسيې د خلکو اېتلاوي پوره کړي. د مارکسيستي نظرياتو څخه په روسي انقلابي بڼه او د سياسي فرهنگ د دوام له امله داسې يو ترکيب رامنځ ته شو، چې يو له بله سره يې هېڅ ډول همالګي نه درلوده. سره له دې چې روسيه يې په يوه لوی ځواک بدله کړه، خو د انسانانو له فطري خصوصيت سره د توپير له امله په پای کې له منځه تلل سره مخامخ شو.

د شوروي اتحاد اقتدار غوښتونکی سياسي نظام، چې کمونست ګوند يې د کارګر د استازي په نامه پر

هېواد واکمن کړی و، له شدید کنترول او د ډول ډول ټکولو او اختناق سره سره، په پای کې د میلیتونو اعتراضاتو په وړاندې چې کلونه نه یې د مرکزي حکومت د واکمنۍ لاندې ژوند تېر کړی و، ټینګار ونه شو کړای او هغه پراخ ټولنیز بدلونونه، په ځانګړې توګه هغه زاړه فردي روښونه او وېشنه چې ټولنه ترې جوړه شوې وه او د کمونېست ګوند منشي تطبیقوله، د ۱۹۸۰ ز د لسیزې بدلونونه یې چټک کړل،

چې په پای کې د میلیتونو د زندان ور پرانیستل شو.

پر شوروي اتحاد حاکم نظام چې د کمونېزم د نظریو تر رهبرۍ لاندې په ځانګړې توګه د ستالین په وسیله رامنځ ته شو، پخپله د دې نظام د له منځه تللي سبب و. داسې نظام چې پر اداري او اقتصادي چارو یې بشپړ امرانه کنترول درلود، د قیمتو او منځنیو طبقو فردي ګټې له منځه وړلې او د انسان د فطرت ځانګړتیاوې یې نه منلې. د شوروي اتحاد صنعتي لاس ته راوړنو سره سره یې د خلکو عادي ورځنۍ اړتیاوې نه شوې پوره کولای او هغه اقتصادي او انساني منابع یې چې درلودې، له هغوی څخه یې په پوځي برخو کې ګټه واخیسته.

ریګن او ګورباچوف

د امریکایانو فشار او له برډیو څخه وېره چې په روسي

ټولنه کې یې رېښه درلوده، د داخلي ناخوالو د پټولو لپاره به یې په افراطي توګه ورته پاملرنه کوله. فدرالي نظام به ادعا کوله چې د ټولو میلیتونو او قومونو بشپړ حقوق په پام کې نیول کېږي، خو په عمل کې یې تفسیر درلود، چې دغه تبعیض په میلیتونو کې ناخوښي او ناراضیاتي رامنځ ته کړه. سره له دې چې

گورباچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعيض له منځه یوسي، خو بريالی نه شو، تر دې چې د نظام د له منځه تلنې زمینه په تدریج سره تیاره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ز کال کې د شوروي سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام سره د دې چې ۷۴ کاله یې ډېرې هڅې وکړې، خو د سوبالیزم پر تداوم او عملي کېدنه بریالی نه شو په پایله کې له منځه لاړ.

ب - بهرني لاملونه:

د دویمې نړیوالې جگړې تر پای وروسته، سوېر جنګ پیل شو، ځکه په دې موده کې کومه نړیواله جگړه رامنځ ته نه شوه. او لویو ځواکونو یو د بل پر ضد تبلیغات پیل کړل او تسلیحاتي سیالۍ پیل شوې او هر یوه هڅه کوله چې وړانوونکې وسله جوړه کړي. لویډیڅو هیوادونو د امریکا په مشرۍ د کمونیزم د خپرې پر ضد پراخه تبلیغات پیل کړل او په شوروي اتحاد کې یې کمونیستي نظام تخریبوه.

فضایي سیالۍ او رقابتونه هم د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب ګڼل کېږي، ځکه چې د هرې فضايي بېړۍ لپاره په میلیاردونو امریکایي ډالر لګول کېده او د شوروي اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپوږمۍ جوړول او توغول ورته ډېر ګران تمامېده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ز کې اشغال کړ، شوروي اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جگړه به اوږده شي او د غیرتمنو افغانانو له داسې مقاومت سره به مخامخ شي. د روسانو تر اشغال وروسته افغانستان سره اسلامي او لویډیڅو دولتونو مرسته کوله او شوروي اتحاد په دې جگړې کې ډېر لګښتونه وکړل، چې د هغه کمزورۍ اقتصاد یې لا پسې کمزوری کړ. د شوروي اتحاد په له منځه وړنې کې ځاني تلفات هم له سترو عوامو لو څخه ګڼل کېږي، ځکه د ځوانانو وژنه او معیوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان څخه د قواوو د ویستلو غوښتونکي شول. په پای کې شوروي اتحاد په افغانستان کې ماتې وخوړه او خپل ځواکونه یې له افغانستانه بهر کړل.

پررتیتو کورنی او بهرنی لاملو د شوروي اتحاد د له منځه وړني لپاره مناسب شرایط برابر کړل، چې حاکم نظام په خپلو ټولو هڅو سره په دې ونه توانېد چې مخه یې ونیسي، چې په پای کې د کمونسټ گوند تر اوردې حاکمیت وروسته پر پنځلسو جمهوریتونو شوروي اتحاد وپاشل شو. سوسیالیستي نظام له منځه لاړ او ډېرو جمهوریتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولګي کې دنده فعالیت:

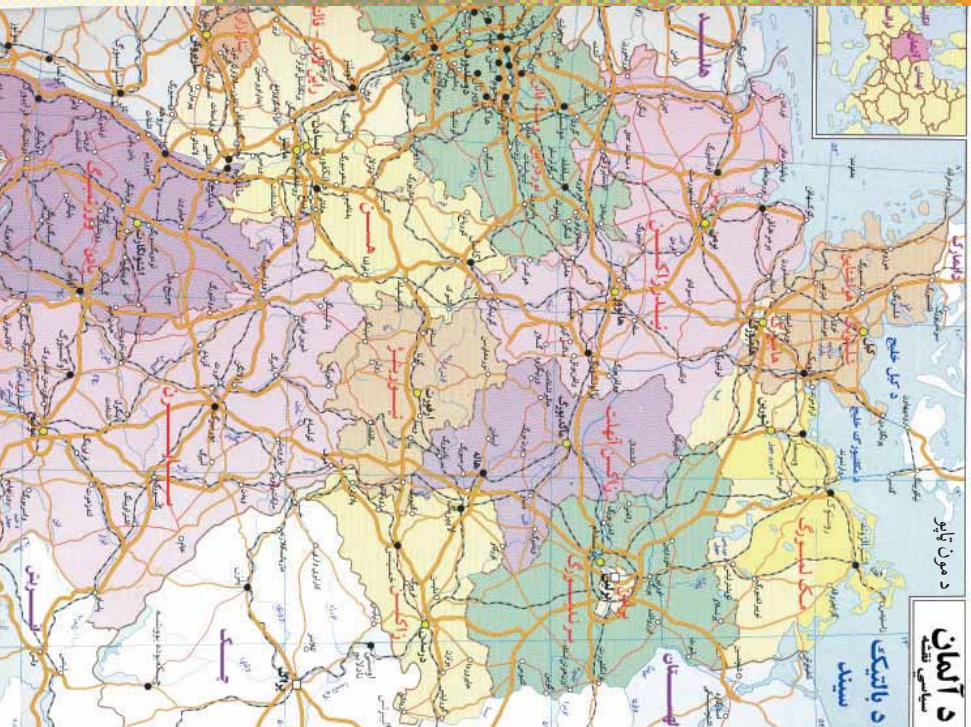
زده کوونکي دې پر دوو ډلو ویشل شي. لومړنۍ ډله دې د سوسیالیستي نظام پر ماهیت او دویمه ډله دې د شوروي اتحاد د له منځه تلنې پر کورنۍ عواملو خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې وولايي.

پوښتنې:

- ۱- د روسیې کارګري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟
 - ۲- شوروي سوسیالیستي نظام په کوم کال کې له منځه لاړ؟
 - ۳- په ۱۹۸۰ ز لسيزه کې په شوروي کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟
 - ۴- شوروي نظام څو کاله دوام وکړ او څو جمهوریتونه یې لرل؟
 - ۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروي او کمونیزم په نابودي کې کومه ونډه ولوبوله. په لنډه توګه وولايي.
- زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګي شخصیتونو څخه د شوروي اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنیو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وولايي.

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

د المان فدرالي جمهوریت

آيا پوهېړئ چې د المان
جمهوريت څو ايالتونه او څه
ډول سياسي جوړښت لري؟

د المان فدرالي جمهوريت د نړۍ
د پرمختللو صنعتي هېوادونو له
ډلې څخه دى. دا هېواد چې په

اروپا کې پروت دى، په شمال کې

له ډنمارک او بالتيک بحیرې، ختیځ کې یې پولنډ او د چک جمهوریت، په سهېل کې یې له
اتریش او سویس او لوېدیځ کې له فرانسې، بلژیک، لوکزامبورک او هلنډ سره پوله لري.

المان یو ډیموکرات فدرالي جمهوریت دی او شپاړس ایالتونه لري. دغه ایالات کولای شي،
چې په ځینو چارو کې خپلواک عمل وکړي. المان له فرانسې او روسي سره د جگړې پر مهال
په ۱۸۷۱ز کې د یوه ملت په توگه متحد شو.

د دولت اجرائي قدرت د فدرالي صدر اعظم سره وي. بوند سر ات(فدرال شورا) صدر اعظم ټاكي. جمهور رئيس د يو گډې ناستې د بوندس رات او د ايالتي استازو(بوند ستاگ) د مساوي غړو په گډون د پنځو كالو لپاره ټاكل كېږي. سره له دې چې په ۱۹۹۰ز كال كې برلېن پلازمېنه وټاكل

انگلا مرکل د آلمان لومړۍ وزيره

شوه، خو د آلمان پارلمان، وزيران، جمهور رئيس او فدرال صدر اعظم د بن په بناړ كې اوسي. د آلمان فدرالي جمهوريت د ملگرو ملتونو د سازمان ، د شمالي اتلانتيك د تړون، د اوو هېوادونو له ډلې، د لويديزې اروپا د پنځو هېوادونو د اتحاديې ، د امنيت او همكاريو كنفرانس په اروپا كې د همكاري او هم د اروپايي اتحاديې د بنسټ ايښودونكو څخه دى.

تر امريكا او جاپان وروسته، آلمان د نړۍ درېيم صنعتي ځواك دى. تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته د آلمان اقتصادي ودې او پرمختگ ته د (آلمان اقتصادي معجزه) ويل شوې ده

آلمان داسې يو هېواد دى، چې گڼ شمېر سياسي گوندونه په كې فعاليت كوي، چې مهم يې په لاندې ډول دي:

- سوسيال ډيموكرات گوند (سوسيالېست).
- ډيموكرات مسيحي گوند (محافظه كار).
- سوسيالېستي مسيحي گوند.
- آزاد ډيموكرات گوند (ليبرال).
- شين گوند (د چاپېريال ساتنه).

- سویس‌الپرم دیموکرات گوند (د ختیځ المان پخوانی کمونیستي گوند).

المان په بهرني سیاست کې یوازې لویغاړی نه دی. د المان سیاست د هغه بلوک تقویت دی، چې (لویدیځ) ورته ویل کیږي. المان له فرانسې سره ځانګړی نږدېوالی لري. د امریکا له متحده ایالاتو سره د المان نږدېوالی او همکاري د هغه د بهرني سیاست یو بل رکن دی. د المان بهرنی سیاست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټینګښت، د درېیمې نړۍ سره د دوستانه اړیکو د پراختیا او د هغوی د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعایت پر سترو ولاړ دی.

الماني ژبه د هندو جرمن د ډلې یوه برخه ده. دا ژبه د ډنمارکي، ناروېژي، سویډني، هالنډي او همدارنګه د انګلیسي ژبې سره په کورنۍ کې شریکه ده. په المان کې په مختلفو لهجو خبرې کېږي. د المان د خلکو له اغېز لهجو څخه کولای شو، چې محلي مېلایي ومومو. په لومړیو کې د اوسني المان په ځمکه کې مختلف قبايل لکه، فرانکون، زاکس، شوابان، او بایریان اوسېدل. نن ورځ دغه قبايل په خپله لومړۍ بڼه نشته، خو رواجونه او لهجې یې د سیمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د المان مهم صنایع الکترونیکي وسایل، کیمیاوي مواد، منسوجات، غذايي او ترانسپورتي وسایلو څخه عبارت دي. همدارنګه المان د جنبرو د سکرو ذخیرې، د اوسپنې، مسو، قلعي، نکل، سپینو زرو او مالګې کانونه لري، خو د المان د صنعت لپاره بسنه نه کوي او وارداتو ته یې ژېړه اړتیا لري.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډلې دې د المان د موقعيت او دويمه ډله دې د المان د پارلماني نظام په اړه په خپلو کې خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې وړايي.

پوښتي:

- ۱- د المان صدراعظم څنگه ټاکل کېږي؟
- ۲- د المان پارلمان څو مجلسه لري؟
- ۳- ختيځ او لوېديځ المان په کوم کال کې سره يو ځای شول؟
- ۴- د المان د مهمو گوندونو نومونه ياد کړئ؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کونکي دې د المان د اقتصاد او ژبې په برخه کې له خپلو ښوونکو او فرهنگي شخصيتونو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وړايي.

د فرانسې جمهوریت

فرانسه یو اروپایي هېواد دی، چې ډېر لرغونی او پخوانی تاریخ لري، چې په دې لوست کې به په لنډه توګه ورسره آشنا شئ.

فرانسه د اروپا په لوېدیځ کې پرته ده، چې شمال لوري ته یې د مانس بحیره، سهېل ته یې د مدیترانېي بحیره، ختیځ ته یې بلجیم، سویس، ایتالیه، لوکزامبورګ او موناکو، لوېدیځ ته یې د بیسکای خلیج او سهېل ختیځ ته یې اسپانیا موقعیت لري.

د دې هېواد اوسېدونکي فرانسوي سپین نژاده دي، چې د فرانسې ۹۳٪ وګړي تشکیلوي. د دې هېواد ۹۲٪ خلک د عیسوي دین پیروان دي. همدارنګه ۹۷٪ اوسېدونکي یې په فرانسوي ژبه خبرې کوي.

فرانسه داسې یو هېواد دی، چې د لرغوني تاریخ په لړلو سره له میلاد څخه پخوا د گل Goul په نامه یادېده. سلتيک، باسک او جرمنیان په کې اوسېدل. د ۱۲۵ ق. م په شاوخوا کې رومیانو پر ګل حمله وکړه او د مدیترانېي د سمندرګي شاوخواوې یې ونیولې.

په شپږمه او اوومه زیږدیزه پېړۍ کې په ګل کې مختلفو شاهانو واک درلود او خونړۍ جګړې یې تر منځ پېښې شوې. هغه تمدن چې رومیانو یې بنسټ ایښی و، له خطر سره مخامخ شو.

په ۱۷۸۱ زېږدیز کې شارلمان د فرانسې پاچا شو او د واکمنۍ په ۵۰ کلنه موده کې یې فرانسې ډېر ځایونه ونيول. په ۱۷۹۴ ز کال کې یې ایټالیه ونيوله، جرمني قبایل یې مات او د اسلام له سر بندونکو سره یې چې د فرانسې تر سوله رسېدلي ؤ کلکې جگړې وکړې. په ۸۰۰ ز کال کې د مسیحیانو رهبر (پاپ،) د روم د امپراطورۍ تاج د فرانسې د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمنۍ په پای کې د هالنډ، بلجیم، المان، سویس، اتریش، چک، سلواک، هنگري، یوگوسلاویا، ایټالیا او د اسپانیا سیمې د فرانسې په واک کې وې.

تر لسمې میلادي پېړۍ وروسته د فرانسې د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کلیسا رهبران له شاهانو سره یو ځای شول. سوداګري پراخه شوه او په صلیبي جګړو کې د فرانسې ونډه ډېره شوه، چې د فرانسې اعتبار یې په لوېدیځ کې زیات کړ.

په ۱۳ مه زېږدیزه پېړۍ کې فرانسه په اروپا کې یو قدر تمند هېواد ګڼل کېده، سره له ډېرو جګړو چې له انګلستان سره یې وکړې، په فرانسه کې مدني او قضايي ادارې جوړې او څلورم فلیپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د څوارلسم لويي د واکمنۍ پر وخت د فرانسې کلتور ډېر پرمختګ وکړ، خو د پنځلسم لويي پر وخت فرانسه له بحران سره مخامخ شوه او په تدریج سره د فرانسې لوی انقلاب ته لاره اواره شوه.

په ۱۷۸۹ زېږدیز کې د فرانسې لوی انقلاب بری ته ورسېد، چې د فرانسې او اروپا په تاریخ کې نوی څپرکی پرانیستل شو. د فرانسې اساسي قانون تدوین شو. ولسي جرګې په کار پیل وکړ. د باسټیل مشهور زندان پرانیستل شو او انقلابيونو ونيو، بنديان آزاد او شپاړسم لويي اعدام شو. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه اعلان شوه. شاهي نظام ړنګ او د فرانسې د جمهوریت بنسټ کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ زېږدیز کې ناپليون د فرانسې د نظام مشر شو او د وفادارۍ لوړه یې وکړه، چې د نوموړي د حاکمیت پر وخت فرانسې ډېر ځایونه ونيول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ زېږدیز کې فرانسه الماني ځواکونو ونيوله، خو د متفقینو د فشار له امله یې په ۱۹۴۴ زېږدیز کال کې له فرانسې بېرته شا تګ وکړ. تر دویمې نړیوالې جګړې ۱۹۴۵ زکال وروسته فرانسې په تدریجي توګه خپلې مستعمرې له لاسه ورکړې. لومړۍ سوریه، وروسته لیبیا، لې وروسته تونس،

المغرب، مدغاسکر، ویتنام، لاوس، او کمبودیا تر خونړیو جگړو په ترڅ کې په دې وتوانېدل، چې خپلواکي تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ زیږدیز کال کې ورستی افریقایي هېواد الجزایر خپله خپلواکي تر لاسه کړه او د فرانسې څلورم جمهوریت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ ز کال کې فرانسې خپل لومړنی اتومي بم د افریقا په صحرا کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونيوله. نن ورځ فرانسه د جرمني او نورو اروپایي هېوادونو تر څنګ د اروپا د وحدت او یووالي لپاره هڅه کوي.

د فرانسې جمهوریت ۲۲ ولایتونه او ۹۶ ولسوالۍ لري. د فرانسې د نفوس ۷۵٪ خلک په ښارونو او ۲۵٪ یې په کلیو کې اوسېږي. په فرانسه کې جمهور رئیس د خلکو له خوا د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم د گوندونو د ائتلاف له لارې چې په پارلمان کې ډېرې چوکۍ تر لاسه کړي، ټاکل کېږي. د فرانسې پارلمان دوه جرګې لري، لومړۍ ولسي جرګه National assembly چې ۵۷۷ غړي لري، چې د خلکو له خوا ټاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate ده چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړیو انتخاب د یوه انجمن له خوا چې Electoral college نومېږي، د ۹ کالو لپاره ټاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئیس لري. جمهور رئیس کولای شي چې ولسي جرګه منحله کړي. د مشرانو جرګې رئیس د دې واک لري چې د جمهور رئیس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوي.

په فرانسه کې ګڼ شمېر گوندونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسې کمونېست گوند، رادیکال چپ گوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسې جنبش، ملي جبهه، ملي غورځنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالیست گوند او نور.

فرانسه د نړۍ د اوو صنعتي هېوادونو له جملې څخه ده. پرمختللی اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي ډول پرمختګ کړی دی.

نن ورځ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لږېږي، خو له دې سره هم د فرانسې دولت د اوسپنو د کرښو، برېښنايي تاسیساتو، هوايي کرښو او مخابراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چې په بنسټيزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بڼه لري، خپل شتون خوندي وساتي. د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشین الات، د اوسپنې پټلۍ، میراث، جگوار، ترانسال، کانکورډ، ایبرس الونکې، هیلو کیتري، موټري، د ترانسپورتي وسایلو برزي، د برېښنا د تولید ټکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسایل، کمپیوټر، راډیو، تلویزیون، کیمیاوي مواد، ځمکني وسایل، عطرونه او نور تولیدوي.

فرانسه د هغه اروپايي هېوادونو له ډلې څخه ده، چې په ۱۹۹۹ ز کال کې یې د اروپا پولې واحد (ایرو) د خپل هېواد د پولې واحد په توګه منلې دی.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کونکي دي پر دوو ډلو وېشل شي. لومړنۍ ډله دي د فرانسې د تاریخي سابقې په برخه کې او دویمه دي د فرانسې د موقعیت، نفوس، مذهب او د فرانسې د خلکو د ژبې په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دي په ټولګي کې ووايي.

پوښتي:

- ۱- په تېرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه یادېده؟
- ۲- په اتمه میلادي پېړۍ کې د کوم واکمن پر وخت فرانسې ډېر اروپايي هېوادونه ونیول؟
- ۳- د فرانسې لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
- ۴- په دویم نړیواله جګړه کې فرانسه د کوم هېواد څو لکونو ونیوله؟
- ۵- د دویمې نړیوالې جګړې وروسته فرانسې خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړې؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کونکي دي د فرانسې د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې تې وړاندې کړي.

د انگلستان شاهي دولت

پدي لوست کې به د انگلستان
د تاريخ او نورو مهمو مطالبو سره
پېژندگلوي تر لاسه کړي.

د طبعي جوړښت له پلوه انگلستان پر درېو برخو وېشل کېږي.

لومړۍ په شمال کې د سکاټلنډ سیمه: دا سیمه د انگلستان په شمال کې موقعیت لري او غرنۍ سیمه ده.

دویم شمالي ایرلېنډ یا اولسټر: د اولسټر سیمه د ایرلېنډ د جزیرې په شمال ختیځ کې واقع ده، چې مرکز یې بلفاسټ نومېږي.

درېم د انګلنډ او وېلز سیمه ده: انګلنډ او وېلز د انگلستان د جزیرې سهېلي برخه جوړوي. انگلستان داسې یوه ځمکه ده چې له وړو او لویو ټاپوګانو څخه جوړه شوی ده او په همدې توګه ځینې انگلستان ته د ټاپوګانو هېواد وايي.

انګلیسان سپین نژاده دي، چې د هېواد د نفوسو ۷۹،۲۱ فیصد جوړوي. د انګلیستان د اوسېدونکو له ډلې څخه ۱۵٪ انګلیسي، ۹،۶٪ سکاټلنډي، ۲۴٪ ایرلنډي، ۱،۹٪ اوسټر، ۱،۸٪ وېلزي او ۲،۸٪ بې نور لږه کي دي. د انګلیستان د ۷۲٪ خلکو دین مسیحي دی. ۲۵٪ خلک یې د نورو دینونو پیروان دي.

له اداري پلوه د انگلستان په څلورو لويو ولايتونو انگلېنډ، ويلز، سکاټلېنډ او شمالي ايرلېنډ وېشل شوی دی. د انگليسانو ځمکه له پخوا څخه د اوسېدو وړ وه. د پيچال تر دورې وروسته دوه بېلې قبيلې له خپلو څارويو سره يو ځای له اوسنۍ اسپانيا څخه انگلېنډ يا انگليستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبيله د ايري په نامه پېژني. په ۴-۶ ق. م پېړيو کې د سلت قومونه د ځمکو او څارويو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانيې څخه انگلېنډ ته راغلل او ايبيريان يې له هغه ځايه وشړل او پر انگلېنډ باندې د سلت د قومونو اخرنی يرغل په ۷۵ ق. م کې تر سره شو.

له ميلاد څخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژيوس د ځمکو د نوييد کمرون، د انگلستان لومړی وزير

نيولو په هيله پر انگلېنډ حمله وکړه، خو د روميانو پر غلونه په ۴۳ زېږديز کې پر انگلېنډ سختې شوې. په پلۍ کې په پنځمه زېږديز پېړۍ کې د روميانو قدرت کمزوری شو، ځکه نورد جرمني له خاورې د انگلو او ساکسون قومونو پر انگلېنډ يرغل وکړ. د انگلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ زېږديز کې د انگلېنډ يرالي تامين کړ. او اوسېدونکي يې پر يوه پاچا راضي شول. وروسته ژرمنانو پر انگلېنډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامخ شول او يوازې يې د انگلېنډ ختيځې او شمالي برخې ونيولې.

د ديارلسمې پېړۍ په لومړيو کې د انگلېنډ پاچاه يو شمېر مدني او سياسي حقوق په رسميت وپېژندل او داسې فرمانونه يې صادر کړل، چې له نننيو مدني نهادونو سره يې ورته والی درلود. اشرافو، فيودالانو او روحانيونو خپل مالونه پاچا څخه اعلان کړ. د اشرافو د جرگې تر څنگ د عوامو جرگه هم جوړه شوه. په ۱۴۸۵ م کې هنري د تيودور له کورنۍ څخه پر انگلېنډ حاکم شو. د تيودور شاهانو پر انگلېنډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. ډېر ديني او ټولنيز اصلاحات يې رامنځ ته کړل. د روم له کليسا څخه يې خپله کليسا جلا کړه او ايرلېنډ يې له انگليستان سره يو ځای کړ.

په ۱۵۵۸ م کې ملکه لومړۍ اليزابت د انگليستان حکمرانه شوه او انگليستان يې د خپل وخت يو اقتصادي او پوځي ځواک وگرځاوه.

انگلستان د بېړيو په اوږدو کې د ډېرو تاريخي ټيټو ژورو او دوه معاصرو نړيوالو جگړو سره مخامخ شو. د دويم نړيوال جنگ تر پاي وروسته په ۱۹۴۹ ز کې انگلستان او امريکا د کمونستانو د ورځ په ورځ ډېرېدونکې قدرت د مقابلې لپاره د شمالي اتلانتيک (ناتو) پيمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ ز کې يې

خیل لومړنی اتومي بم وازمایه او په ۱۹۷۶ ز کې یې د اروپا د ګډ بازار غړیتوب تر لاسه کړ. د انګلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarch دی او د نړۍ د نورو هېوادونو په څېر تصویب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لویایح او د ولسي جرګې پرېکړې لري، چې د اساسي قانون په څېر کار ترې اخيستل کېږي. ځکه نو ویلاى شو، چې د انګلیسانو اساسي قانون داسې یو ټولګه ده، چې د سیاسي شرایطو سره سم په کې بدلونونه راتلاى شي او ولسي جرګه یې ځینې برخې لغوه یا نوي کولای شي.

د انګلیس پارلماني نظام د کوم تدوین یا ترتیب شوي قانون په وسیله منځ ته نه دی راغلی، بلکې د پېړیو تدریجي تکامل بلل کېږي.

په انګلیستان کې پاچاهي میراثي ده، سره له دې چې په تېرو څلورو لسیزو کې ولسي حاکمیت، د اولسي جرګې له لارې د سلطنتي مقام امتیازات او قدرت محدود او را لږ کړی، خو بیا هم شاهي کورنۍ، ډېر امتیازونه لري.

په ننني انګلیستان کې ملکه د یو شمیر صلاحیتونو په لړ سره د ملي وحدت د ساتنې، د دولت د رهبرۍ، د نظام د تنظیم او د نهايي پرېکړې سمبول ګڼل کېږي. د قوانینو توشیح، د سولې او جګړې د حکم صادرول، د حکومتونو په رسمیت پېژندل، د قراردادونو او کنوانسیونونو قبلول یا ردول، ولسي جرګه ځنډول او د صدراعظم په مشوره یې ردول، لویو او مهمو سیاسي، قضیو او ملکي دندو ټاکنه، د اشرافي القابو توزیع او د صدراعظم ټاکل. د کابینې وزیران د صدراعظم په غوښتنه د ملکي لخوا ټاکل کېږي. ډېر انګلیسي وزیران د اولسي جرګې غړیتوب لري او پاتې یې د مشرانو جرګې غړي وي. د انګلیستان پارلمان دوه جرګې لري. لومړۍ ولسي جرګه یا د عوامو مجلس چې ۶۵۹ غړي لري چې ټول یې د پنځو کالو لپاره د ټولټاکنو له لارې ټاکل کېږي. دویم د مشرانو جرګه ده، چې ۵۰۰ کسه اشراف مادام العمر Life Peers غړي لري. دغه ارګان درې اصلي څانګې لري. ملکه، د اشرافو جرګه او د عوامو جرګه چې هر یو یې خپلواک دي. د قانون د ترتیب او تدوین په وخت کې د درې واړو توافق لازمی او حتمی ګډل کېږي. انګلیسي پارلمان په هېواد کې د قانون جوړونې ډېر لوړ ارګان ګڼل کېږي.

په انګلیستان کې مختلف سیاسي ګوندونه فعالیت کوي، چې د بېلګې په توګه د متحد محافظه کار ګوند Conservative and Unionist Party ،ډیموکرات متحد ګوند Party

انگليستان د ۱۹۴۵ ز کال د اکتوبر په ۲۴ مه د ملگرو ملتونو د امنيت شورا غړيتوب تر لاسه کړ او د ویتو حق لري.

زده کوزنکي دي په خوړولو وېشل شي. لومړنۍ ډله دي په انگلېنډ کې د لومړنيو اسپونونکو په اړه او دويمه ډله دي د انگلستان د اداري تشکيلاتو او پلورونکو په اړه يو له بله سره خبرې وکړي او د هغې ډله دي په توگلي کې وولې.

۱- انگلستان پہ خولایٹرنو وپسل شوی دی؟

۲- ۱۳ مه میلادی پیری کے کوم بدلون نے یہ انگلستان کے رامنچ ته شول؟

۳- یہ انگلستان کی ملکہ کوم واک اور صلاحیتونہ لری؟

۴- یہ انگلستان کی صدر اعظم کوم واکونہ لری؟

۵۔ د انگلستان د مهمو صناعیو نومونه یاد کری؟

زده ڪوونڪي ڊي له فرهنگي شخصيتون او له چلو مشرانو خخه د انگليستان د پارلماني نظام په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي ڪي ڊي وډاي.

د څلورم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولگي د تاريخ درسي کتاب په څلورم څپرکي د شلمې پيړۍ مهمو پېښو تر سرليک لاندې ځينې مطالب او موضوعگاني تاليف شوي دي لکه لومړۍ او دويمه نړيواله جگړه او د هغوی لاملونه، د ملگرو ملتونو جوړښت، د جاپان اوښتنه په يو صنعتي ځواک، د پخواني شوروي ټوټې کيدل، د المان، فرانسې او انگليس سياسي جوړښت چې په دې کتاب کې د امکان تر حده پورې دغه عناوین په پام کې نيول شوی دي چې د ۱۹۱۴-۱۹۱۸ او ۱۹۳۳-۱۹۴۵ زېږدیز کلونو تر مینځ اقتصادي، سياسي بحرانونه پکې څېړل شوي او گټور معلومات وړاندې شوي. همدارنگه هغه زمانونه، ناوړې اغيزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جگړو رامنځ ته کړي پکې انعکاس مومي او هم په دې توگه لنډه معلومات د آلمان، فرانسې او انگليس د تاريخ فرهنگ، ژبې او سياسي جوړښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کونکو ذهن ته وده ورکولای شي لکه د پخواني شوروي ټوټه کيدل دي چې د قوي حاکميت په درلودو سره ټوټه کيږي. بل په لنډه موده کې د جاپان بدليدل په يو صنعتي ځواک باندې، همدارنگه د ملگرو ملتونو جوړښت د دويمې نړيوالې جگړې وروسته چې څرنگه نړيوالې اړيکي تنظيم کيږي او له انساني فاجعو او کړکېچونو څخه مخ نيوی کوي. دغه ټول مطالب زده کوونکو ته د انگيزو په را مينځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالي کې مرسته کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library